תוספות יום טוב על מסכת סוטה

תוספות יום טוב

geulaquiz.com

הקדמה

א המקנא לאשתו. כתב הר״ב אע״ג דהמקנא משמע דיעבד אין לכתחילה לא. לאו מהמקנא דייק. שיכול לפרש הבא לקנאות. אלא כדפירש רש״י. מדלא תני ר״א אומר מקנא אדם לאשתו על פי שנים. תוס׳. ולישנא דמקנא לשון כעס הוא שמכעיסה ומקניטתה פירש רש״י כמו הם קנאוני (דברים ל״ב:כ״א) כי קנאה חמת גבר (משלי ו׳:ל״ד) . ולהלכה שכתב הר״ב שחייב לקנאות. לישנא דהתראה. וכ״ה אומר (יואל ב׳:י״ח) ויקנא ה׳ לארצו. גמ׳. והא דפסק דלא כמתניתין. וגם הרמב״ם פסק כך נראה לי משום דבברייתא פליגי ר׳ ישמעאל ור״ע. ר׳ ישמעאל סבירא ליה רשות. ור״ע סבירא ליה חובה. וכיון דלתרווייהו מיהו לאו איסורא הוא. הלכך לית הלכתא כמתני׳ ובאנו לכלל הלכה כר״ע מחבירו:

ומשקה ע״פ עד אחד או ע״פ עצמו. דסתירה איתקיש לטומאה דכתיב (במדבר ה׳) ונסתרה והיא נטמאה [ובטומאה כ״ע מודו דע״א נאמן לאחר קנוי כמו שאפרש במשנה ג׳ פ״ו] קנוי נמי איתקיש לטומאה דכתיב (שם) וקנא את אשתו והיא נטמאה. הא מיעט רחמנא בה. [והיא נטמאה ועד אין בה. ודרשינן אין בה תרי אלא חד] ומה ראית מסתברא סתירה עדיפא לאחמורי בה דאתחלתא דטומאה היא. גמ׳. ומ״ש הר״ב שסתירתה אוסרתה עליו מספק כדתניא בפ״ה דף כ״ח מת״ל והיא נטמאה. והיא לא נטמאה. אם נטמאה. למה שותה. אם לא נטמאה למה משקה. מגיד לך הכתוב שהספק [אוסרה]:

רבי יהושע אומר וכו׳ ומשקה על פי שנים. דס״ל דממעטינן מבה בין לקינוי בין לסתירה. גמ׳. ומ״ש הר״ב ואעפ״כ אמרינן בגמ׳ דבזמן הזה לא לימא איניש לביתיה. ובגמ׳ גרסינן לאנשי ביתיה. אבל נ״ל גירסת הר״ב עקרית. וכי הא דאמרינן בפרק כל כתבי (שבת קיח:) אר״י מעולם לא קראתי לאשתי [אשתי] אלא ביתי. [*ומיהו מצינו בסוף פרק שלשה שאכלו (ברכות נ״א.) גבי כוס של ברכה דמשגרו לאנשי ביתיה ופירש״י לאשתו. ואע״פ שתלמידי הר״י הרגישו בזה וכתבו דכדי שיניח ברכה אל ביתה אמרו שישגרו אל אנשי ביתיה. ע״כ מ״מ אכתי תקשי דלימא לביתיה כי הכא ותו דמצינו נמי בפ׳ התכלת (מנחות דף מ״ג) רב יהודה רמי תכלתא לפרזומא דאנשי ביתיה ופירש״י היה מטיל ציצית [לכסות] שמתכסה בו אשתו. ע״כ. ולכן נ״ל שלשונם לאנשי ביתיה ג״כ להחשיב להאשה כאילו היא גברת הבית וכעין לישנא דקרא עקרת הבית] ומ״ש הר״ב שיש לחוש לדברי ר״י בר׳ יהודה דאמר שמקנא אדם ע״פ ע״א ומשקה לה על פי שנים דסבר מיעוטא דבה קאי אסתירה אבל קינוי אתקיש כדלעיל דאילו ונסתרה והיא נטמאה לאו להקישא אתא אלא לכמה שיעור סתירה כדי טומאה הוא דאתא כדאיתא בגמ׳. ומ״ש הר״ב ואם נסתרה פי׳ אפילו ע״פ שנים דלא כמ״ש הרמב״ם בס״פ כ״ד מהלכות אישות וראה אותה שנסתרה דמאי בזמן הזה אפילו בזמן שבהמ״ק קיים ויש שם מי המרים הא אפילו ר״י בר׳ יהודה עצמו ס״ל דאינו משקה אלא ע״פ שנים. ואנן קיי״ל דמספק מיהו אסורה עליו. וכ״פ הרמב״ם בפ״א מה״ס אליבא מאי דקיי״ל כר׳ יהושע קינא לה בפני שנים וראה הוא או ע״א הנאמן אצלו שנסתרה יוציא ויתן כתובה. ואכתי קשיא לי אמאי אמרינן בגמ׳ בזמן הזה הרי אפילו בזמן שביהמ״ק קיים יש לחוש שמא תסתר ע״פ עד אחד או שהוא יראה הסתירה ותאסור עליו שלא יוכל להשקותה כדאמרן. וכיון שיש לחוש לדר״י בר׳ יהודה לא לימא כו׳ דלמא מסתרתא ע״פ עצמו או ע״פ עד אחד ולא יוכל להשקותה. אבל נ״ל דבזמן שיש מי המרים למ״ד רשות וכ״ש למ״ד חובה. הואיל ואפשר שיכול להיות שתסתר ע״פ שנים ואז יועיל הקינוי שלפניו להשקותה לפיכך לא נמנענו מן החובה או לא נאסר עליו הרשות אע״פ שאפשר שאם תסתר ע״פ עצמו או ע״פ עד אחד שתאסר עליו עולמית. משא״כ בזמן הזה שאי אפשר שתשוב להתירה אסרו לקנאות כלל:

כיצד הוא מקנא לה וכו׳. כתב הר״ב בגמ׳ מפרש למתני׳ הכי א״ל בפני שנים אל תדברי וכו׳. פירש״י וא״ל לאו פירושא דכיצד מקנא לה הוא אלא תרתי קתני והכי קאמר לא תדברי וכו׳:

עדיין היא מותרת לביתה. כלומר לבעלה לפי שלא אסרתה התורה מספק אלא ע״י קינוי:

כדי טומאה . פירש הר״ב כדי לצלות כו׳ באש בינונית. הרמב״ם:

ואסורה לאכול בתרומה. כדילפינן לקמן [דף כ״ח] שלשה ונטמאה אמורים בפרשה אחד לבעל ואחד לבועל ואחד לתרומה. רש״י:

טמאה אני לך. וכן במשנה ו׳ פ״ג. אבל במשנה ב׳ פ״ד ל״ג לך אך ביש ספרים גרסי:

ושבאו עדים שהיא טמאה. כתבו התוס׳ מסתברא דה״ה לעד אחד שכל מקום שהאמינה התורה עד אחד הרי כאן שנים ע״כ. כמ״ש הר״ב ספ״ו. ועמ״ש במשנה ב׳ פט״ז ומשנה ה׳ פי״ב דיבמות. ומ״ש הר״ב מדכתיב ועד אין בה וכו׳. כתב רש״י אע״ג דדרשינן ליה לעד א׳ נאמן בסוטה [כמ״ש הר״ב ספ״ו] אין מקרא יוצא מידי פשוטו ודרשינן ליה נמי הכי. ע״כ. ועיין במשנה ה׳ פרק ג׳ שם אכתוב דרשא אחרת:

[ושבעלה אינו רוצה להשקותה. וכן תנן בפ״ג משנה ו׳ ולא כן הלשון במשנה ב׳ פ״ד]:

רבי יהודה אומר בעלה נאמן עליה. כתב הר״ב אם הבעל נאמן וכו׳ וטעמייהו דרבנן וכו׳ ובגמ׳ דהדר אמר להו ר״י מקרא דכתיב (במדבר ה׳:ט״ו) והביא האיש את אשתו אל הכהן מן התורה האיש מביא את אשתו:

ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות כלו׳ שכמו שמאיימין יותר על עדי נפשות מעל עדי ממונות וכדתנן במשנה ה׳ פרק רביעי דסנהדרין כמו כן מאיימין יותר על האשה. אבל לא שאותו איום עצמו אומרים באשה שאין ענינו לענינה כלל:

דברים שאינה כדאי לשומען. פירש הר״ב כגון יהודה וכו׳. ראובן הודה ולא בוש. מנלן דאודי. מפרש רש״י שמסורת היא בידם. ומדרש אגדה דרבי תנחומא כשאמר יהודה צדקה ממני עמד ראובן ואמר בלבלתי יצועי אב:

וכל משפחת בית אביה. שאי אפשר [שלא] יהיו נמצאין אנשי ביתה ומשפחתה בזכרון אלו הדברים. הרמב״ם:

ויוצאת. ואינה נהרגת. שלא התרו בה עדים בשעת מעשה:

מעלין אותה. תמהו התוס׳ בריש פרק ב׳ דלסדר הפרשה מביא מנחתה. וכהן מביא פיילי ונותן לתוכו מים ועפר קודם העלאה זו ושם נסתפקו איזה דוקא. אבל בדף י״ז ע״ב בדבור המתחיל דכתיב כתבו דסדר הפרשה עיקר. ודבריהרמב״ם אכתוב בריש פ׳ ב׳. וכתב הר״ב מעלין ומורידין אותה כו׳ דאי לאו הכי מאי מעלין. הא התם קיימא לפני הסנהדרין דבלשכת הגזית שבעזרה. גמ׳. ור״ל מורידין ומעלין ומורידין:

לשער המזרח שעל פתח שער נקנור. לשון רש״י לשערי מזרח שער החיצון שבו נכנסין להר הבית. *)לשערי נקנור. ומשם לשערי נקנור הוא שער העליון שבין עזרת ישראל לעזרת נשים ע״כ. ובספר כפתור ופרח פ״ו כתב עוד פי׳ אחר שהוא כאילו אמר לשער המזרח שהוא שער נקנור:

שער נקנור. כתב הר״ב כדאמרינן ביומא. פ״ג משנה י׳ גמ׳ ופירש״י:

ששם משקין את הסוטות. ובמשנה ג׳ פ״ו דשקלים פירש הר״ב שער הנשים לעמוד על קרבנן היינו בנידר ונידב או שאר חובות שאינן מחוסרי כפרה:

ומטהרין את היולדות. כתב הר״ב כדי שיעמדו על קרבנן כו׳ גמ׳. ופירש״י מפני שלא נתקדש בקדושת עזרה [ועיין בפירש הר״ב משנה ד׳ פ״ג] עובי חלל אותו שער. מפני המצורעין שמכניסין ידיהן לבהונות ליתן מדם האשם על בוהן ידו ומחוסר כפורים שנכנס לעזרה בכרת. לפיכך לא קדשום שיוכל לעמוד בחלל השער [*שיגין עליו השער בחמה מפני החמה. ובגשמים מפני הגשמים. תוספות פ״ק דיבמות ד׳ ו׳] שאם היה כהן מוציא את דם האשם חוץ לעזרה הרי הוא נפסל ביוצא לפיכך צריך להכניס ידו לתוך חלל העזרה וביאת מקצת שרי רחמנא ע״כ. ומ״ש הר״ב וה״ה זבים וכו׳. ותנא חדא מינייהו נקט. גמ׳:

אם נפרמו נפרמו. פירש הר״ב שני פירושים. עוד שלישי לו במסכת מכות פ״ג מי״ב:

עד שהוא מגלה את לבה. עיין במ״ג פ״ו דסנהדרין ומ״ש שם בס״ד:

רבי יהודה אומר אם היה לבה נאה לא היה מגלהו. אע״ג דגזרת הכתוב הוא. שב ואל תעשה לאו מיעקר הוא כדאיתא פ׳ האשה רבה (יבמות צ.) . תוס׳:

לא היה מגלהו. כתב הר״ב שמא תצא זכאה ויתגרו בה פרחי כהונה. פירש״י פרחי כהונה נקט על שם שהיו מצויין בעזרה יותר משאר העם. וכתבו התוס׳ ותימה כיון דלאו חובה לאנשים לראותה יתלו סדין של בוץ בינה ובין האנשים ויסתור שערה כדאמר קרא ואי משום כהן המשקה אותה יהפוך פניו לצד אחר והכי תניא בספרי בהדיא ופרע את ראש האשה סדין של בוץ פורס בינה לבין העם כהן פונה לאחוריה ופרעה כדי לקיים בה מצות פריעה. ולר״י נמי נעשה כך. וי״ל לר׳ יהודה אם היו פורסין סדין בינה לבין האנשים לא היה ניוול כל כך בפני הנשים כמו באנשים שאין אשה בושה מפני חברותיה ולא יוסרו ע״כ:

נזמים הם תכשיטי האף. הרמב״ם. ומלשון הר״ב דפ״ו דשבת גם תכשיטי אוזן בכלל. [*ועיין במ״ח פרק י״א דכלים]:

חבל מצרי. כתב הר״ב מפרש בירושלמי לפי שעשתה מעשה מצרים לפי שנאמר בתחלת פרשת עריות (ויקרא י״ט:ל״ו) כמעשה ארץ מצרים וגו׳ ואע״פ שנאמר כמו כן וכמעשה ארץ כנען וגו׳ ויקחו חבל שבמדינה. שכל השינויים שנוכל לעשות עושין כדי לנוולה ולפיכך נוטלין חבל שלא מהמדינה ולכך ראוי ליקח יותר חבל מצרי מטעם שעשתה מעשה מצרית ולקמן רפ״ב כפיפה מצרית מפרש הר״ב סל עשוי מצורי הדקל וכו׳ וכפירש״י שם. אבל רש״י מפרש גם בכאן חבל מצרי עשוי מצורי הדקל וכו׳ וכ״ה בבבלי פ״ה דעירובין נ״ח תני רב יוסף ג׳ חבלים הם של מגג ושל נצר ושל פשתן. ומפרש של נצר לסוטה דתנן וכו׳ ולפיכך נראה דלירושלמי כפיפה מצרית דלקמן יש לפרש ג״כ ממצרים. ועל שם שעשתה מעשה מצרית אבל אין לומר דירושלמי נמי ס״ל שעשוי מצורי דקל בין בכפיפה בין בחבל דהשתא המ״מ שמושית ולא שרשית:

שלבה גס בה. כשאדם רואה בני ביתו דעתו מתגברת עליו ולא תירא ולא תודה ואנו מבקשים שתודה ולא ימחה שם הקדש על המים. רש״י:

לפיכך תלקה הירך תחלה. לקלל אותה דכתיב (במדבר ה׳:כ״א) בתת ה׳ את ירכך נופלת ואת בטנך צבה. רש״י. ובגמ׳ הא כתיב (שם) וצבתה בטנה ונפלה יריכה. אמר אביי כי לייט. לייט תחלה ירך והדר בטן לייט ומיא כי בדקי כי אורחייהו בדקי. בטן ברישא והדר ירך. בקללה נמי כתיב (שם) לצבות בטן ולנפיל ירך ההיא דמודע לה כהן. דבטן ברישא והדר ירך. שלא להוציא לעז על מים המרים:

שמשון הלך אחר עיניו. שנאמר (שופטים י״ד:ג׳) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני. איני והכתיב (שם) ואביו ואמו לא ידעו כי מה׳ היא. כי [אזל] מיהו בתר ישרותיה [אזל]. גמ׳:

אבשלום נתגאה בשערו שנאמר (שמואל ב י״ד:כ״ה) וכאבשלום לא היה איש יפה וגו׳ ובגלחו את ראשו וגו׳. לפיכך נתלה בשערו. שנאמר (שם יח) ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רוכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויאחז ראשו באלה ויתלה בין השמים ובין הארץ והפרד אשר תחתיו עבר. גמ׳:

וכן לענין הטובה כו׳. פירש הר״ב ומיהו יותר וכו׳ דמדה טובה מרובה כו׳ דהתם חדא שעתא. הכא ז׳ יומי. גמ׳. וכתבו התוס׳ [י״א] וא״ת הא מצינו מדת פורענות גדולה ממדה טובה. דכתיב (דברים לג) איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה גבי מדת פורענות. וגבי מדה טובה כתיב (ויקרא כ״ו:ח׳) ורדפו מכם חמשה מאה. וי״ל דעדיין גבי מדת פורענות מיירי רדיפה ולא הריגה. אבל הכא דכתיב ורדפו מכם חמשה סיפא דקרא ונפלו אויביכם לפניכם לחרב. מספר הישר. אבל קשיא לרבי. והא במרגלים נפרע מהם יום לשנה יום לשנה. א״כ היתה מרובה מדת פורענות ממדה טובה של מרים. עכ״ל. ולי נראה דל״ק ולא מידי שמפני מדת טובה הוצרך הפורענות להתאחר כל כך כמו שפירש״י בפירוש החומש כדי שלא ימות אחד מהם פחות מבן ששים וכו׳. ותדע שזו מצד מדת טובה היא מדתנן במ״ה [פ״ג] רבי אומר הזכות תולה כו׳. אלא מתנוונה כו׳ ולרב ששת בגמ׳ דלעיל ד׳ ו׳ לרבנן נמי מתנוונה. וכ״פ הרמב״ם בפ״ג מה׳ סוטה ש״מ דאע״פ שמתנוונה וחייה חיי צער הן אפ״ה זכותה גרמה לה זה. וכ״ש שחיי אנשי המדבר בריוח היו וזוהי דעת ספרי שהעתיק רש״י בפי׳ פ׳ בהעלותך (במדבר י״א:כ׳) עד חדש ימים זו בכשרים שמתמצין על מטותיהן ואח״כ נשמתן יוצאה וברשעים הוא אומר (שם) הבשר עודנו בין שניהם:

ואין באחיו גדול ממנו. שהיה מלך הרי מדה שמדד שנקבר אביו בגדולים ובו במדה מדדו לו שנקבר הוא בגדולים. רש״י:

מי לנו גדול מיוסף. מי לנו לענין כבוד קבורה לקבור בגדולים גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה שהוא גדול מישראל ואין בישראל גדול ממנו הרימדה שמדד לקבור (גבי) [את] יוסף ע״י גדולובה מדדו לו שאין גדול בכבודו קבור ממשה שלא נתעסק בו אלא הקב״ה. רש״י.

[*ולא על משה בלבד אמרו אלא על כל הצדיקים שנא׳ והלך לפניך וגו׳. ומ״מ בהא עדיף מרע״ה שעמו לא נתעסק אלא המקום ב״ה משא״כ בשאר הצדיקים שכבוד ה׳ יאספהו ועכ״ז מתעסקים בו בני אדם כדרך כל הארץ וכמאמרי הפסוקים בקבורת הצדיקים בקצתם מיקמי שהתעסק עמהם ויהיה פי׳ לא על משה בלבד אמרו היינו שהמקום ב״ה התעסק בקבורתו ולא בכל מה שנא׳ במשה דהיינו שלא התעסק עמו אלא המקום ב״ה בזה ודאי שאמרו על משה בלבד נ״ל]:

ב כפיפה מצרית. עמ״ש בפרק דלעיל מ״ו:

היה מביא את מנחתה וכו׳. עיין פ׳ דלעיל מ״ה מ״ש בשם התוס׳ ובחבור הרמב״ם משנה גם סדר המשנה שהקדים משביע וכותב. להבאת פיילי ונתינת מים ועפר ואח״כ כתב אחיזת בגדיה וסתירת שערה ואח״כ מביא מנחה כו׳ וצ״ע. והכ״מ לא העיר אלא בשינוי סדר אחיזה וסתירה ונתן טעם מן הירוש׳ ועמ״ש במ״ג:

ונותנה על ידיה. כן הוא בס״א. וכן העתיק הרמב״ם וכן כתיב (שם ה׳) ונתן על כפיה:

כדי ליגעה. [*שהרי היתה נתונה על ידיה עד גמר כל הסדר ל׳ התוס׳] וכתב הר״ב שתודה כו׳ ולמ״ד שבתחלה וכו׳. והיינו ת״ק דר״ש דמשנה ב׳ פ״ג. ואע״ג דר״ש דריש טעמא דקרא [בספ״ט דב״מ] הכא שאני דאינו ענין לדרוש טעמא דהתם דנפקא לן מיניה מידי דקרא סתמא כתיב וכולל ואם דורשין טעמא הואיל וטעם בשביל כך אינו דוקא כמו התם בלא תחבול בגד אלמנה וכו׳. תוס׳. עיין מ״ה פ״ב דיבמות. ומ״ש הר״ב כדי שתודה ולא תמות מיתה מנוולת שאע״פ שנמחקה המגלה אם אמרה טמאה אני אינה שותה במשנה ג׳ פ״ג. ופירש הר״ב לפי שזו בדוקה ועומדת היא ואין המים אלא לברר הספק. ע״כ. ומיגעין אותה לצאת מן הספק כדי שלא תמות מיתה מנוולת. והקשו בתוס׳ דהא נמחקה המגילה ואמרה איני שותה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה [כדתנן במשנה ג׳ פ״ג] ותירצו דההוא כמאן דאמר מקריב מנחתה ואח״כ שותה. דכבר נקרבה. עכ״ד. ותימה דהא במ״ב פ״ג מפרשינן נמי למאן דאמר היה משקה ואח״כ מקריב מנחתה דהשקה בתרא לאשמועינן הא דמערערין כו׳. לכך נ״ל דקושייתם לאו קושיא היא. דלא אמרו מערערין אלא לאומרת איני שותה דלאו כל כמינה שלאחר שנמחק השם שתעמוד בספק. אבל אנו מיגעין אותה שתודה ותאמר טמאה אני. ואז לא איכפת לן במחיקת השם שהאומרת טמאה אני לאחר שנמחקה המגלה אינה שותה שאין בשתייתה כלום ודוק במ״ג פרק דלקמן ומה שאכתוב שם

בס״ד. [*בברייתא דפ״ק מאיימין עליה שתשתה. ובאמת דמינה מקשים התו׳ דלעיל ולא ממערערין אלא דהיא גופה הא קשיא אמתניתין דלקמן דמערערין. וצריך לומר דאמרינן לה דברים של תנחומים ואם לא תועיל מערערין וכו׳ והכל בכלל האומרת איני שותה אלא שהתוס׳ ניחא להו להקשות מכדי שתשתה. אבל מ״מ מתורץ שפיר כדפרישית] ונתקיים הכל שכשעומדת בדבורה ואומרת טהורה אני ואשתה מיגעין אותה שתודה ולא תשתה. ואם לא תודה אלא שאומרת איני שותה הוא שמערערין אותה. ולדברי הר״ב אין היגיעה אלא עד שתשתה. אבל רש״י פירש כל זמן שלא קרבה מנחתה אינה נבדקת. דכתיב (במדבר ה׳) מזכרת עון [עיין בפירוש הר״ב דמ״ד] ואע״פ ששתתה מניחין אותה בידה כדי ליגעה ותודה ולא תמות מיתה מנוולת:

[*כל המנחות טעונות שמן וכו׳. כתב הר״ב וכן הא דתנינן כל המנחות באות חטין. קשה דהא מנחת העומר כו׳. תמיה לי דמאי קושיא ומשנתינו היא גופה מקשה והיא גופה מתרצה וה״נ לא מקשינן בסוגיא כלל. אלא לפי שבדברי התרצן איתא נמי מנחת העומר כו׳ הכניס הר״ב להקושיא דהעומר ג״כ עם הקושיא דמנחת חוטא שלא נזכרת במשנתינו. ויש עוד אריכות לשון בדברי הר״ב שמ״ש ואותן שאינן טעונות שמן ולבונה. ליתא בדברי התרצן. אלא הכי קאמר כל המנחות טעונות שמן ולבונה ובאות מן החיטין ובאות סולת מנחת חוטא כו׳. אלא שהר״ב הכניס לפירוש רש״י בתוך הדברים. ובזה קיצר קצת. וז״ל רש״י כרוך ותני הכי. כל המנחות טעונות שמן ולבונה ובאות חטין כלומר ושאינן טעונות באות מיהת חטין ובאות סולת כלומר חדא מהני מעליותא אית בהו. כיצד מנחת חוטא אע״פ כו׳. עכ״ל:

מנחת העומר כו׳ מן השעורים. כמו שקבלו חז״ל כמ״ש רפ״י דמנחות. ע״ש]:

גרש. דכתיב (ויקרא ב׳:י״ד) גרש כרמל תקריב מנחת בכוריך. ובמסכת מנחות [ס״ח ע״ב] אמרינן במנחת העומר הכתוב מדבר. רש״י. ומ״ש הר״ב ומנופה בי״ג נפה כדתנו התם במ״ו פ״ו:

רבן גמליאל אומר כשם כו׳. דשמעיה ליה לר״מ דקאמר היא האכילתו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה א״ל התינח עשירה. עניה מאי איכא למימר. אלא כשם כו׳. גמ׳. והיינו [דתנן] רג״א בלשון דפליג. ועיין בפ״ג דבכורים [ע״ו] :

מעשה בהמה. שהפקירה עצמה לתשמיש למי שאינו בן זוגה. רש״י:

חדשה. תנא פיילי של חרס חדשה. דברי רבי ישמעאל. מ״ט גמר כלי כלי ממצורע מה להלן חרס חדשה [כמ״ש בפי׳ הר״ב רפי״ד דנגעים]. [*ועיין גם שם מלשון פיילי] אף כאן חרס חדשה. אי מה להלן מים חיים. אף כאן מים חיים. לר׳ ישמעאל ה״נ איכא למפרך מה למצורע וכו׳. אמר רבא אמר קרא בכלי חרס [ולא כתב ולקח כלי חרס] כלי שאמרתי לך כבר [ומאי ניהו דמצורע] ונ״ל דלרבא אף רבנן דר׳ ישמעאל דלא בעו מים חיים מודו בכלי דבעיא חדשה משום דלאו גזירה שוה היא זו אלא הוראת מקום. ועל הכלי לבד קפיד קרא ולפיכך לא קשיא דהכא סתם תנא דחדשה בעינן ובריש פ״ב דזבחים כמ״ש הר״ב שכל המימות כשרים לקדוש [דהיינו מי הכיור] ואפילו אינן מים חיים. וכן הרמב״ם פסק בסוטה דחדשה בעינן ולא הוצרך בפ״ה מהלכות ביאת מקדש שיהו מי הכיור מים חיים וכ״מ כתב שצ״ע. לדידי לא קשיא ולא מידי. דלמסקנא אפילו למאן דלא בעי מי הכיור שיהו מים חיים מצי למילף ממצורע שכלי חרס תהיה חדשה:

חצי לוג. הלכתא גמירי לה. כ״פ רש״י בפרק שתי מדות במנחות דף פ״ח וצ״ל דהכי גמירי לה שצריך מים למחוק הכתב יפה יפה בקלות. ולפיכך ר״י שממעט בכתב. ממעט במים. ועיין מ״ש במ״ט פ״ד דסוכה. א״נ הלכתא גמירי לה לאו מסיני אלא כך קבלו מרבותם וכמ״ש בשם התוס׳ במ״ג פ״ח דיבמות. ועיין מ״ש בסוף עדיות. וכן במ״ג פ״ק דזבחים:

ופנה לימינו. גמרא מ״ט דאמר מר כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין. וטעמא כתבתי במשנה ה׳ פ״ד דיומא:

בא לו לכתוב. הכא ודאי תנן שלא כסדר. דהא צריך שישביעה קודם שיכתוב. כדאיתא בגמרא דלקמן דף י״ז ע״ב כתבה קודם שתקבל עליה [שבועה] פסולה. והשביע ואח״כ וכתב. ומיהו לא בהדיא תנן לה אלא על מה היא אומרת דלקמן וקרא הוא דמסיק לפרושי. ועוד בתוס׳ הביאו ירושלמי דאתפלגון ר׳ יוחנן ור״ל חד אמר משביע ואח״כ כותב. וחד אמר כותב ואח״כ משביע אבל תמהו למ״ד דכותב ואח״כ משביע דבפ׳ הוציאו לו (יומא ס׳ ע״א) כ״ע סברי היכא דכתיב חקה מעכב נמי על הסדר. ע״כ. וזה ג״כ מן התימה על סדור הרמב״ם שכתבתי בריש פרקין:

מאם לא שכב וגו׳ הנקי. פירש הר״ב שהן קללות הבאות מחמת ברכות דמשמע הא אם וגו׳ הכי ס״ד דגמרא. אבל למסקנא דפריך סתם מתניתין דר״מ היא אדר״מ דלא ס״ל מכלל לאו אתה שומע הן. [במ״ד פ״ג דקדושין] הוה טעמא דדריש הנקי כתיב [בלא יו״ד דמשמע חנקי וקאי אקרא דבתריה דכתיב ואת כי שטית למשמע הכי חנקי ממים המארירים האלה ואת כי שטית. לשון רש״י פ״ד דשבועות דף ל״ו]:

ואינו כותב והשביע וכו׳ ואינו כותב ואמרה כו׳. כתב הר״ב ויליף לה מדכתיב האלות האלה. האלות לרבות קללות כו׳. לכאורה הכי דריש האלות וה״מ למיכתב הדברים. אלא לומר לך כל אלות אפילו הבאות מחמת ברכות אלא דבגמרא לא אמרינן הכי. אלא הכי דריש. אלות אלות ממש. האלות לרבות קללות הבאות מחמת ברכות. אלה למעוטי קללות שבמשנה תורה [דאלה אקרו דכתיב (דברים כט) והיה בשמעו את דברי האלה הזאת] האלה למעוטי

צוואות וקבלות. דה״י דגבי מיעוטא למעוטא דרשינן לה. ורבי יוסי ה׳ דהאלה אינה ממעטת דאורחיה הוא. ורבי יהודה ה׳ דהאלות נמי למעוטא דריש לה. ועיין סוף פרק קמא דהוריות:

הנייר. פירש הר״ב של עשבים שכותשים אותן ומדבקין אותן בדבק שקורין גליד ועושין וכו׳. רש״י. וכ״כ הר״ב במשנה ב׳ פרק קמא דמגילה:

הדפתרא. פירש הר״ב דלא עפיץ שהיו מעבדים הקלפים בעפצים שקורין גלי״ש:

שנאמר בספר. עיין בפירוש הר״ב במשנה ג׳ פ״ב דגיטין ומ״ש שם:

ואינו כותב לא בקומוס וכו׳. במשנה ב׳ פ״ב דמגילה פורט נמי וסקרא. והכא כלליהו בולא בכל דבר וכו׳:

בקומוס. פירש הר״ב שרף האילן ועיין עוד פירוש אחר בפירושו למשנה ד׳ פי״ב דשבת:

בדיו. מלאכת עשייתו כתבתי בשם הרמב״ם במשנה ב׳ פרק ב׳ דמגילה ואלא מיהו שאני דיו דהכא מדהתם. דהכא דכתיב ומחה קפיד קרא אכתב שהוא *)יכול להמחות ולפיכך כשהוטל קנקנתום בדיו שעי״כ מתקיים הרי זה פסול לפ׳ סוטה אבל לדהתם אינה פסולה. דהתם לא קפדינן שתהא יכולה להמחק. כ״כ הרמב״ם בפירוש משנתינו זאת. והראיה שהביא מדאמר לכל מטילין קנקנתום חוץ מפרשת סוטה. הוא בגמרא פ׳ דלקמן דף כ׳:

שלא שטיתי ארוסה ונשואה. אע״פ שעל הארוסה הוה הגלגול ועיקר שבועה ראוי להקדים מכל מקום הואיל וארוסה קודם בזמן. הקדימה המשנה. והרמב״ם בפ״ד מה״ס. בתחלה העתיק יש לבעל לגלגל וכו׳ משנתארסה וכו׳ ולאחר שנשאת וכו׳ ואח״כ כתב לכך נאמר אמן אמן וכו׳. אמן נשואה. אמן ארוסה:

ושומרת יבם. כתב הר״ב מתניתין רבי עקיבא היא כו׳ ואינה הלכה אלא שומרת יבם שזנתה מותרת וכו׳. ועיין בפירושו ריש פרק ד׳ ומ״ש שם:

אמן שלא אטמא. כתב הר״ב שאם תטמא לאחר זמן מים מערערים אותה פירש רש״י חוזרין לה לתוך גרונה כאדם הנחנק על ידי משקה נראה כעושה ערער והוא לשון זעקת שבר יעוערו (ישעיהו ט״ו:ה׳) עד כאן. והכי מפרש בברייתא שלא תעלה על דעתך שרבי מאיר אומר שבודקין אותה מעכשיו. אלא לכשתטמא מים מערערים כו׳:

ולא על מאחר שתתגרש נסתרה לאחר וכו׳. לשון הר״ב ולא משנתגרשה שאם זנתה וכו׳ וחזר והחזירה כו׳. וגרסינן במשנה ולא משנתגרשה וכו׳. והכי קאמר לא על קודם שתתארס כלומר אם בנשואין הראשונים השביעה אינו מגלגל על קודם שתתארס. וכן לא משנתגרשה ונסתרה כו׳ ואח״כ החזירה והשביעה לאחר נשואין שניים לא היה מתנה עמה על אחר הגירושין ומילי מילי קתני מש״ה הדר תני לא היה מתנה עמה. וז״ל הרמב״ם בפ״ד מה״ס ולא אחר שגרשה אם גרשה והחזירה. אבל רש״י גורס כגירסת הספרים. ולא על מאחר שתתגרש. ומפרש ואפילו לר״מ דאמר מתנה על העתיד וכו׳ ולדידיה ותסתר לאחר ותטמא ויחזירנה מבעי ליה. ומצאתי נדפס בגליון של משניות דפוס קטן. וז״ל נ״ל דה״ג ותטמא ואחר כך יחזירנה. זה הכלל כו׳ ע״כ. והיה לו להגיה ג״כ ותסתר. [*ומ״ש הר״ב דבקדושין תלא רחמנא עיין פ״ד דיבמות משנה י״ב]:

זה הכלל כל שתבעל ולא היתה אסורה לו כו׳. הא היתה אסורה כגון אם היא יבמה ואם זנתה בנשואי אחיו נאסרה עליו כדתנן במשנה ב׳ פ״ק ואם מת חולצת ולא מתיבמת. וא״נ במחזיר גרושתו. ואם זנתה בנשואין הראשונים נאסרה עליו. לפיכך יכול להתנות על כל זה. הכי מסיק בגמ׳. ונ״ל דהיינו זה הכלל לאתויי הנך וא״נ לר״מ דהא הכל שוין תנן. ולר״מ נמי אייתי מתני׳ בזה הכלל להתנות עליה שלא תזנה אחר שיחזירה אם יגרש ויחזור דה״נ מסיק בגמרא ומדייק מדקתני ולא היתה אסורה וכו׳:

ג וכהן מניח ידו מתחתיה. פי׳ הר״ב תחת יד האשה. והביאו תוס׳ ירושלמי. ואין הדבר כיעור. ומניח מפה. ואינו חוצץ. ומביא כהן זקן. ואפילו תימא כהן ילד. שאין יצה״ר מצויה לשעה. ע״כ. ועיין מ״ש במשנה ו׳ פרק ג׳ דבכורים. והר״ב העתיק תחתיה וכן הרמב״ם פ״ג מהלכות סוטה וכן הוא בירושלמי:

הניף והגיש וכו׳. עיין במשנה ו׳ פ״ה דמנחות:

היה משקה ואח״כ מקריב כו׳. גמרא. הא אקרבה ה״ק [וכו׳] . ובהשקאה גופה פליגי ר״ש ורבנן:

ואחר כך מקריב. כתב הר״ב תלתא קראי וכו׳ ואחר ישקה וכו׳ דאם לא נמחק יפה ועדיין רשומן ניכר כו׳. גמרא. וכתבו התוספות דלאו דוקא נקט דקרא אתא לרשומן ניכר. דכיון דכתיב ומחה ממילא שמעינן אי רישומו ניכר דלאו מחוי הוא דהא ממעטינהו [פרק דלעיל משנה ד׳] דאין מטילין קנקנתום לתוך הדיו משום דרשומו ניכר הוה כתב שאינו יכול להמחות. אלא עיקר קרא אם הקריב מנחתה ואח״כ השקה כשירה כדדריש׳ ר״ש והשקה קמא. ומ״ש הר״ב והשקה בתרא שאם נמחקה וכו׳ מערערין וכו׳ כדתנן במשנה דלקמן. וע״ש:

אמרה איני שותה. ואע״פ שאינה אומרת טמאה אני שאין כופין אותה לשתות כמ״ש הרמב״ם ברפ״ב מה״ס:

מגילתה נגנזת. ופירש רש״י דכל כתבי הקדש שאינן לקרות בהן נגנזין שלא יתבזו. ע״כ. ומ״ש הר״ב בצד ההיכל. ירושלמי והביאוהו התו׳:

ומנחתה מתפזרת על הדשן. פירש הר״ב ונשרפת כו׳ דהואיל וקדשה בכלי כו׳ והאי מתפזרת היינו נשרפת כדאמר לקמן ואלו שמנחותיהן נשרפות וקא חשיב להא האומרת איני שותה:

מערערים אותה. כתב הר״ב דדלמא טהורה היא ומחמת בעתותא קאמרה וכפירש״י. ונראה שנתכוונו להעמיד המשנה כר״ע דף י״ט ע״ב דסבר דאומרת איני שותה כי אומרת מחמת בעתותא הוא דמערערין והכא מחמת ביעתותא אנן קיימין. וא״נ לר״י דסבר דלעולם מערערין. וטעמא מפרשים אליביה דלעולם אע״פ שאין אנו רואין ביעתותא יש לנו לחוש דילמא מחמת ביעתותא:

מערערים לשון ערער תתערר. ירמיה נא [נח]. ובגמרא דף י״ט תניא ר׳ יהודה אומר כלבוס של ברזל מטילין לתוך פיה שאם נמחקה מגילה ואמרה איני שותה מערערין אותה ומשקין אותה בע״כ. ומ״ש הרמב״ם בפ״ד מה״ס [מהגמ׳ דפ״ק ד״ז] ומאיימין עליה ואומרין לה בתי אם ברור לך הדבר שטהורה את. עמדי על בורייך ושתי אל תפחדי לפי שאין המים דומין אלא לסם יבש מונח על בשר חי יש שם מכה מחלחל ויורד. אין שם מכה אין עושה כלום. ע״כ. הוא ענין בפני עצמו לא מכלל הערעור:

אינה מספקת לשתות וכו׳. כתב הר״ב בגמרא מוכיח דמתני׳ ר״ע היא דסבר כר״ש כו׳ אימא סיפא אם יש לה זכות תולה [והא רבי שמעון סבר במתניתין דלקמן דאין זכות תולה]. בזכות כרבנן ס״ל:

הוציאוה הוציאוה. הכי גרסינן בס״א וכן כתבו התוספות [*דפסחים סוף פרק ח׳ דף צ״ב וכן בתוספות] פ״ג דזבחים דף ל״ב דגרסינן תרי זימני [וכ״כ תוס׳ יבמות ז׳ ע״ב ד״ה וראה]:

שלא תטמא העזרה. דכתיב בפרשת שלוח טמאים בסדר נשא ולא יטמאו את מחניהם. ואע״פ שאין ענין טומאה זו דומה לשאר טומאות דלא מצינו לה טהרה לטומאה זו ודתנן במשנה ז׳ פ״ג דחגיגה מעבירין על טהרת עזרה התם בכלים שבתוכה כדפי׳ שם הר״ב והכא אין לומר בטומאת כלים שבעזרה. כיון דלא מצית מוקמת למתניתין בטומאת מת. [*דהוה למיחש שבפתאום תמות ותאהיל אבל בנגיעה ודאי מזהירים שלא תגע. כי היכי דמזהירים התם במשנה ח׳ ממקצת שיוכלו להזהר והכא יוכלו ודאי להזהר מכל וכל שלא תגע] ויראה לי שטהרת הטומאה שבמחנה היא בפרישת הטומאה ממנה בלבד:

העזרה. פי׳ הר״ב שלא תפרוס נדה. דמחמת ביעתותא פתאומית רגילה לפרוס שמרפים הדמים ונפתח המקור ולא דמי לחרדה מסלקת הדמים דתנן סוף פ״ד דנדה שהיא דאגה אינה באה פתאום. גמ׳. ומ״ש הר״ב ותטמא שער נקנור ועזרת נשים כו׳ שנדה וזבה אסורים לכנוס להר הבית כדתנן ספ״ק דכלים. וטעמא שהוא נקרא מחנה לויה. והר״ב שנכנס בשער נקנור וע״נ ויצא בהר הבית. זה לפי שבתחלה מפרש ל׳ המשנה ששונה בעזרה וזה השם לא הונח על הר הבית אבל יצא לו באמיתת הדין שכן אסורים אפי׳ בהר הבית. ויותר נראה לי לפרש דמשנה עצמה קוראת העזרה גם להר הבית דהכי נמי אשכחן במשנה ח׳ פרק ו׳ דשבת כמו שכתבתי שם וכן במשנה ח׳ פרק קמא דבכורים. ומה שכתב הר״ב דמת עצמו מותר להכניסו להר הבית ולשער נקנור שלא נתקדשו כו׳ לפי שעד שער נקנור הוא מחנה לויה וקוראהו בכלל הר הבית. ושער נקנור עצמו אע״פ שהוא בעזרת ישראל לא נתקדש כמו שכתבתי בשם רש״י משנה ה׳ פ״ק. וקדושת עזרה רוצה לומר עזרת ישראל. ומשם ואילך שהיא מחנה שכינה כמפורש בסוף פרק קמא דכלים. ושם אפרש טעמא דמת עצמו מותר במחנה לויה:

יש זכות תולה שנה כו׳. וכולהו זכות התורה. אלא מיהת הכל לפי זכותה שאינה דומה עושה מרובה לעושה מועט. וכן מבואר בלשון הרמב״ם סוף פ״ג מהלכות סוטה וכדתנן והכל לפי רוב המעשה במשנה ט״ו פ״ג דאבות. ועיין מה שכתבתי שם בסייעתא דשמיא.

שנה. ואע״פ שאין ראיה לדבר. זכר לדבר דכתיב (דניאל ד׳:כ״ד) להן מלכא מלכי ישפר עליך וחטיך בצדקה פרוק ועויתך במיחן ענין הן תהוה ארכה לשלותך וכתיב (שם) כולא מטא על נבוכדנצר מלכא. וכתיב (שם) לקצת ירחין תרי עשר. גמ׳:

יש זכות תולה שתי שנים יש זכות תולה שלש שנים. אשכחן קרא דאמר ותני [שונה בהארכת זמן כלומר מקרא כתוב שהקב״ה מאריך זמן עד ג׳ פעמים הלכך הוו להו ג׳ שנים] דכתיב (עמוס א׳:י״א) כה אמר ה׳ על שלשה פשעי אדום וגו׳ גמ׳. ותוס׳ הביאו ירושלמי שנה אחת מנבוכדנצר. שתי שנים מאמנון (שמואל ב י״ג:כ״ג) ויהי לשנתים ימים. שלש שנים מאחאב (מלכים א כ״ב:א׳) וישבו שלש שנים אין מלחמה:

תדע שהזכות תולה לה. תראה ותלמוד בפרשת סוטה. דילפינן מונקתה ונזרעה זרע. *)ונקתה ע״י זכיות כדי זריעות זרע ט׳ חדשים י״א יותר כדמפרש בגמרא. רש״י. ומיהו הני דאמרי יותר לא נקטי קרא דונקתה. ובירושלמי הביאו תוס׳ ד״ה הא מני. וד״ה יש בו אי לא כתיב אלא מזכרת עון הוי דפורענות השתא דכתיב נמי מנחת זכרון הוי אומר לטובה. יש לה זכות. מנחת זכרון. אין לה זכות. מזכרת עון:

כאילו לומדה תפלות. וכן העתיק הר״ב. אבל בגמרא מוכח דל״ג כאלו דאמרינן תפלות ס״ד [וכי תורה תפלות קרי לה] אלא אימא כאילו לומדה תפלות:

תפלות. פי׳ הר״ב חבור משכב אנשים. נ״ל שמפרש תפלות כאילו כתיב בטי״ת מענין חבית שנתרועעה וטפלה בגללים פ״ג דכלים. וטפלה של תנור דפ״ה שם כי התי״ו והטי״ת מתחלפין במוצא דטלנ״ת. אבל הרמב״ם פי׳ תפלות דברי הבאי ודברי משלים ע״כ וזהו מלשון היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו׳:ו׳) אשר טחתם תפל (יחזקאל י״ג:י״ד) שענינם דבר חסר וגרוע:

כאילו לומדה תפלות. פי׳ הר״ב שמתוך התורה וכו׳ כדכתיב אני חכמה שכנתי ערמה. בגמ׳. ורבנן [כלומר בן עזאי] מיבעי ליה לכדר״י בר חנינא. דאר״י בר חנינא אין דברי תורה מתקיימין אלא בידי שמעמיד עצמו ערום עליה. פי׳ רש״י שפורש מכל עסקיו ונעשה עליה עני וחסר כל. ל״א שמערים שיתקיים תורתו לקבוץ על יד וללמוד מכל אדם:

רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות. הר״ב פירש מה שפירש אבל התוס׳ דקדקו ופירשו בשם רבינו האי. המשרה אשתו על ידי שליש לא יפחות לה מקבין חטים משבת לשבת [כדתנן במשנה ח׳ פ׳ ה׳ דכתובות] ועונתה מצוי לה. ואילו המורד על אשתו מוסיפין על כתובתה ג׳ דינרין בשבת. [כדתנן שם משנה ז׳] ושער בינונית הוא ארבע סאין בסלע [כדתנן במשנה ב׳ פ״ח דעירובין] וסלע ד׳ דינרין. נמצאת סאה בדינר וג׳ סאין בג׳ דינרין שהם י״ח קבין. הרי שחכמים עמדו על סוף דעתה שהיא רוצה בתפלות עמו. שני קבים. מי״ח קבים שיפרוש ממנה. דקביים אחד מתשעה בי״ח קבין. ע״כ. וכן כתבו בפ״ה דכתובות דף ס״ב בשם הערוך וצריך לומר משום לשון קצרה לא אמרו רוצה אשה בשני קבין וכו׳ מי״ח קבין וכו׳ אבל ראה זה מצאתי בפ״ג דב״מ [לח.] אמתני׳ ו׳ המפקיד פירות אצל חבירו אפי׳ אבודין לא יגע בהן מאי טעמא אמר רב כהנא רוצה אדם בקב שלו מט׳ קבין של חברו וכתבו הר״ב שם בפירושו. והתם אין ערך ויחס הקב לתשעה קבין ע״פ דרך זה. לכך נראה לי שזה שאמר ט׳ קבין בדקדוק אמרו שכן הוא שיעור שדה כדתנן סוף פ״ק דב״ב. אבל מה שאמרו קב לתפוס שיעור המועט והוא מספר אחד כי לפני אחד מה אתה סופר. ואמרו שרוצה אשה בקב שהוא המועט. מתשעה קבין שהוא שיעור מספיק. שהרי כך הוא שיעור השדה ודכוותה בכ״מ:

רשע ערום. כתב הר״ב כגון המטעים דבריו לדיין וכו׳ והרי רשעתו וערמתו של זה שעבר על לא תשיא. מה שכתב שעבר מוסב על רשעתו. וז״ל רש״י והרי ערמתו ורשעו הוא שעובר וכו׳ ומ״ש לא תשיא לא תשא כתיב. ומיניה דרשינן קרי ביה לא תשיא. להזהיר לבעל דין שלא יטעים כו׳ פ״ד דשבועות דף ל״א:

ומכות פרושין. פירש הר״ב שמכה עצמו להראות שהוא עניו וצנוע. וכ״כ רש״י ומדת הענוה היא בכלל מדת פרושין שהם החכמים. וז״ל הרמב״ם החכמים קוראין עצמן פרושים להיותם מופרשים מבני אדם שיש להם חסרונות והמדות הפחתיות והרדיפה אחר תאות העולם. והם מיחלים לשכר העה״ב ולמדות המעלות:

הרי אלו מכלי עולם. לשון הרמב״ם ומ״ש מבלי עולם או מכלי עולם שאלו הדברים המפסידים מציאות האדם ע״כ. ירצה מציאות האדם לפי שהוא עיקר הבריאה בעולם השפל וכן אמרו על ג׳ דברים העולם עומד כו׳ בפ״ק דאבות:

במים המארירים. כן הוא בכל הנוסחאות מלבד בגמרא פרק קמא דף ו׳ מייתי לה במים המרים ובספרי במים המרים המארירים:

מדהה. כתב הר״ב הגוון החסר נקרא דיהא בלשון המשנה. וזה הרבה במסכת נגעים. הרמב״ם:

ומוציא אתה שם רע על הטהורות כו׳. בפ״ק דף ו׳ אדתנן התם ואלו אסורות מלאכול בתרומה וכו׳ ושבאו עדים שנטמאה ואמר רב ששת ואפילו אחר שתייה שאין המים בודקין הואיל ואיכא דידע בה דכתיב (במדבר ה) ועד אין בה כמ״ש שם הר״ב. ומותיב לה דאי איתא שאין המים בודקין נמצא אתה מוציא שם רע כו׳ שאומרים טמאות הן אלא שיש להן עדים ומשני לר״ש קאמרת לר״ש מדזכות לא תליא עדים נמי לא תליא. וקרא דעד אין בה איכא למדחי דהא דרשינן ליה לסוטה ודאית דעד אחד אמר נטמאת וכו׳ כמ״ש לעיל. ותו מייתי ברייתא דיליף ליה טהורה ולא שיש לה עדים ומשני יש לה עדים במדינת הים לא שכיח. פירש״י לא מסקי אינשי אדעתייהו למחשדינהו לטהורות בהכי וכתבו התוספות וה״ה בא עליה בעלה בדרך [שאין המים בודקים אותה כדכתיב. ונקה האיש כדלעיל] נמי לא שכיח:

רבי אומר הזכות תולה לה כו׳ אלא מתנוונה. פליגי רב ששת ורב יוסף. רב יוסף ס״ל דלת״ק מתנוונה נמי לא. ורב ששת סובר דת״ק נמי סבירא ליה דתולה אבל מתנוונה כו׳. ופירש רש״י ולא פליגי רבנן עליה דרבי אלא בסוף שהיא מתה באותה מיתה לחוד. ע״כ. והרמב״ם בחבורו פרק ג׳ העתיק דברי רבי אפשר שסובר דתנא קמא ורבי לא פליגי כלל. ורבי לא אתי אלא לפרושי דברי ת״ק ולתרוצי לקושיתו של ר״ש. א״נ לא להלכה כתב כן שכבר כתב בפירושו שכשיש מחלוקת בין החכמים בסברת אמונה. אין תכליתו מעשה מן המעשים. שאין אומרים שום הלכה כפלוני ע״כ. אלא משום דמסתבר טעמיה דרבי ראה להעתיק דבריו:

ואלו שמנחותיהן נשרפות. דדמיא לאשם תלוי [שהרי על ספק היא באה] ותנן [בריש פרק ו׳ דכריתות] אם משנשחט נודע לו. הדם ישפך והבשר יצא לבית השריפה. תוס׳ בשם ירושלמי. וצריך לומר דקדושת כלי מדמי ליה לנשחטה ואף כשלא קמץ איירי וכן כתב הרמב״ם בפ״ד מהלכות סוטה. ומ״מ לא דמי ממש לאשם תלוי דהתם תנן משנזרק הדם הבשר יאכל ואילו הכא נשרפת אפילו קרב הקומץ נמי כמ״ש (בהלכות) [בשם] הרמב״ם. וצ״ע טעמא מאי דמדמינן לה במקצת ולא לכולה:

האומרת טמאה אני לך. [עיין מ״ש משנה ג׳ פ״ק] ושבאו לה עדים. בגמ׳ פ״ק דף ו׳ מותיב למאי דאמרינן [כדפירש הר״ב שם משנה ג׳] שאם יש לה עדים אין המים בודקין אותה דהשתא לאו בת בדיקה היא. ותגלי מלתא למפרע דכי קדוש מעיקרא בטעות קדוש. ומשני שזנתה בעזרה כגון שנצרכה לנקביה שאין לה שומרים [*ופירש״י ועל זנות זה באו לה העדים ולא על טומאה של סתירה ראשונה] והקשו התוס׳ כיון דהוא היה מביא מנחתו עליה אמאי נשרפת מאי שנא מהא דתנן בפ״ד דנזיר האשה שנדרה בנזיר והפרישה את בהמתה [*ואח״כ הפר לה בעלה [אם] שלו היתה בהמתה] תצא ותרעה בעדר ואע״ג דבעל מיגז גייז ואינו עוקר הנדר מעיקרו [כמ״ש שם הר״ב בראש הפרק] דבדעת הוקדש אפי׳ הכי כיון דמשלו היא תרעה. ועוד תנן התם בפ״ה מי שנדר בנזיר והלך להביא בהמתו כו׳ אם משנגנבה נזר אינו נזיר וה״נ היו עדים קודם הקדש ולאו אדעתא דהכי אקדיש. ולא דמי לאשם תלוי דתנן ר״פ בתרא דכריתות דנודע לו קודם שנשחט ירעה עד שיסתאב. דהא מפרש התם טעמא דמתוך שלבו נוקפו בשעת הפרשה ומתירא מספק החטא גמר ומקדיש ליה ע״כ. ונראה בעיני דמנחת סוטה אע״ג דאיהי מכפרה ונבדקת בה אפ״ה יש לבעל קצת שייכות בגווה הואיל וע״י קנויו היא באה ושמה תוכיח. מנחת קנאות היא. ולפיכך דמיא לאשם תלוי שע״י ספקו שמא חטאה באה. וקנויו גרמה להביא המנחה. מקדיש מספק ולפיכך אין מצדו שום טעות. אבל הא דפריך הגמרא תגלי מלתא למפרע כו׳ היינו מצד העדים שאז אין המים בודקין. ואין כאן בת מנחה מכח זה פריך בגמ׳ דלהוי הקדש טעות. לפי שעל בירור הספק בא. וכיון שיש עדים א״א לברר הספק ויהיה טעות למפרע. אבל אשם תלוי שלא בא לבירור ספק אלא לכפר אם חטא. וכן דעת נדרו במנחה זו אין בה טעות שהוא גומר ומקדיש מכח ספק. ודוק מה שאכתוב לקמן בשם התוס׳ והשתא אתי שפיר נמי. ולא קשיא מה שהקשו בתוס׳ שישאל על הקדשו ולא תשרף דכיון דמספק גמר והקדיש אי אפשר שימצא פתח ויאמר אדעתא דהכי לא נדרתי. ואינו מתחרט מעיקרו הוי:

ושבאו לה עדים. וכן במשנה ב׳ פרק ד׳ אבל במשנה ג׳ דפרק קמא ל״ג לה:

[*ושבעלה אינו וכו׳. וכן תנן בפ״ק במ״ג. ולא כן בפרק דלקמן משנה ב׳]:

ושבעלה בא עליה בדרך. כתבו התוספות ותימה לר״י כיון שבא עליה בדרך היינו קודם שתקדוש ואין המים בודקין [כמ״ש הר״ב במשנה ג׳ דפ״ק] ותגלי מילתא למפרע דכי קדוש בטעות קדוש. ונראה דדוקא לגבי שבאו לה עדים שייך למימר הכי משום דמנחה לברר עון. וכשיש שם עדים הרי העון מבורר ואין צריך בירור. אבל הכא שבא עליה בדרך שצריך לברר. אף על גב דאין המים בודקין כי קדוש מעיקרא שפיר קדוש מאחר שלא נתברר העון. ע״כ:

וכל הנשואות לכהנים מנחותיהן נשרפות. פירש הר״ב נשרפין שיריה על בית הדשן וכו׳ ובסוף מסיק הא כיצד. הקומץ קרב בעצמו והשירים קרבים בעצמם. שלא בדקדוק כתב כן. דהא דכתב נשרפים שיריה על בית הדשן. לאו היינו קריבה דבסיפא דקריבה היינו על המזבח. ואילו בית הדשן היינו מקום בעזרה לפסולי מוקדשים הנשרפים כמ״ש הר״ב לעיל משנה ג׳. אלא כתנאי. וכ״ע כל שממנו לאישים הרי זה בבל תקטירו מדכתיב (ויקרא ב׳:י״א) כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו. דממנו מיותר אלא למדרשיה באנפיה נפשיה כל שממנו וכו׳. דר״א סבר מקריב השירים על המזבח ולשם עצים. ולרבנן לית להו האי סברא אלא נשרפים שיריה על בית הדשן כדאיתא בגמ׳:

וכהנת שנשאת לישראל. כתב הר״ב בת כהן מנחתה נאכלת וכו׳. דכל מנחת כהן וכו׳ כהן ולא כהנת. וכן כהנת אלמנה וכו׳ לישנא קטיעה הוא. ורש״י מפרש הכי. כהנת בת כהן מנחתה נאכלת. דכל וכו׳ כהן ולא כהנת הנשואה לישראל וכן כהנת אלמנה וכו׳. גם מה שאמר הר״ב שהביאה מנחת נדבה ליתא בפירש״י אלא שהביאה מנחה ובין נדבה ובין חובה בכלל. וא״א לומר דנדבה דוקא דהא קרא דכל מנחת כהן בשל חובה כתיב. ומ״מ מדכתיב כל מרבינן דמנחת כהן של נדבה נמי אינה נאכלת כדאיתא בספרא:

מנחתה נאכלת. פירש הר״ב דכתיב וכל מנחת כהן ולא כהנת. גמרא. ובתוספות הביאו ירושלמי דפריך הכתיב (שם כב) וכהן כי יקנה נפש קנין כספו מעתה כהן ולא כהנת [והא תנן בפ״ז דיבמות [משנה ב׳] דבת כהן לישראל והכניסה לו עבדים לא יאכלו וכו׳ דש״מ דאם לא ניסת יאכלו בשבילה] ומשני והכהן המשיח תחתיו מבניו (שם ו) [וכתיב גבי מנחות] את שבנו עומד תחתיו יצאה זו שאין בנה עומד תחתיה. ובבבלי פרק הזרוע (חולין דף קל״ב) איתא נמי דלא מפיק ליה מכהן ולא כהנת אלא מדאהרן ובניו כתובין בפרשה וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן (שם) בני אהרן ולא בנות אהרן [רש״י]. ע״כ:

כהנת מתחללת. פירש הר״ב אם נבעלה לפסול לה כו׳ כדדרשינן בפ״ד דקדושין ד׳ ע״ז ולא יחלל זרעו. לא יחולל זה שהיה כשר ונתחלל פירש״י דעיקר

חלול האמור כאן משום ביא׳ עצמו שהיתה כשרה ונתחללה ע״כ. ודלא כמ״ש בפירושו דהכא יחלל שני חלולים אחד לה ואחד לזרעה:

וכהן אין מתחלל. פירש הר״ב אלא כל זמן שהוא עמה הוא פסול כו׳ ולשון הספרא להחלו בזמן שהוא נוהג מנהג זה הרי הוא חולין. הרמב״ם:

ואין כהנת אוכלת בק״ק. כתב הר״ב דכתיב כל זכר בבני אהרן. גמרא. ואע״ג דמבני אהרן ממעטינן ולא בנות אהרן. [וכמ״ש הר״ב במ״ז פ״ק דקדושין] טרח קרא וכתב זכר לרבות בעלי מומין למחלוקת כמו שכתב הר״ב ברפי״ב דזבחים:

מה בין איש לאשה כו׳. שייר טובא דתנינן בספ״ק דקדושין וכן הפרת נדרים דאין אשה מפירה נדרי בתה:

ואין האשה פורעת ופורמת. כתב הר״ב דכתיב איש צרוע. לא קשיא דלמעוט אשה מחליטת צרעת. דהא בהך קרא איש צרוע טמא יטמאנו הכהן כתיב. דהכי דרשינן בגמ׳. איש צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הכהן בראשו נגעו. והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וגו׳ דמדכתיב והצרוע וגו׳ ולא איבעי ליה למכתב אלא בגדיו וגו׳ לרבות צרוע דאשה לומר שנחלטת בטומאה כמו האיש. ומה ת״ל איש לענין שלמטה למעוטי אשה מפריעה ופרימה:

האיש מדיר את בנו בנזיר. פי׳ הר״ב בנו קטן וחלה נזירתו עליו אפילו לכשיגדיל. ולא פירש כן במקומו פ״ד דנזיר מ״ו אלא שיכול להדירו עד שיביא ב׳ שערות אחר שיהיה בן י״ג ויום אחד. אבל שהנזירות שהדירו קודם שהגדיל יחול עליו לאחר שהגדיל זה לא פירש שם. גם אינו במשמע. דמכיון שיצא מרשותו שלא יוכל להזירו כמו כן יצא מרשותו מה שהזירו. ואין סברא לחלק. ומכיון שאין כאן אלא הלכה יש להקל בנזירות משום הקפת הראש וחולין לעזרה וכדתנן ספק נזירות מותר. איברא דמלשון רש״י באותה סוגיא דנזיר דף ל׳ אי אייתי שתי שערות מעיקרא וכו׳ משמע קצת דסברתו שאם הדירו קודם שהביא שתי שערות עליו להשלים נזירתו אף משיביא. אבל תוס׳ כתבו שם בהדיא דנזירות אביו מתבטל בהבאת סימנים. גם דעת הרמב״ם נראה שכן הוא שכתב בפרק ב׳ מהלכות נזיר הרי זה נזיר וחייב לנהוג בו כל דקדוקי נזירות וכו׳. ועד מתי יש לו להדירו עד שיגדל ויעשה איש. ע״כ. ואי איתא דסבר דנזירות חלה עליו אפי׳ אחר הבאת סימנים היה לו לכתוב ובעודו קטן חייב האב לנהוג וכו׳ אלא משום דאין חלות הנזירות אלא בקטנותו בלבד לא הוצרך לפרש ובלאו האי דיוקא אילו כן דעתו לא הוה ליה למשתק מיניה. ואפשר לי לומר שמה שכתב הר״ב ואפי׳ לכשיגדיל. מוסב על מדיר לא על חלה וה״ק שהוא מדירו אפילו לכשיגדיל. ופירוש לכשיגדיל כלומר לאחר שנעשה גדול לענין נדרים. ומיהו עד שיביא ב׳ שערות אחר י״ג שנים ותו לא דפשיטא דמכיון שיוצא מרשותו לגמרי פקעה לה הדרת אביו ממילא:

[*מוכר את בתו. לאמה כשהיא קטנה ל׳ רש״י]:

ואין האשה מוכרת את בתה. דכתיב (שמות כ״א:ז׳) כי ימכור איש את בתו. גמרא.

האיש מקדש את בתו. פי׳ הר״ב קטנה וכן ל׳ רש״י. לאו לאפוקי נערה דבהדיא תנן רפ״ב דקידושין האיש מקדש את בתו כשהיא נערה אלא לאפוקי בוגרת. וכן אתה מוצא במ״ח פ״ג דקדושין קדשתי את בתי וכו׳ כשהיא קטנה ולאו דוקא וה״ה כשהיא נערה. אלא דכל שלא בגרה קטנה קרי לה. ובגמ׳ פרק החובל (בבא קמא דף פ״ז) בעא מיניה ר״א מרב החובל בבת קטנה של אחרים חבלה למי אמרינן כיון דאקני ליה רחמנא שבח נעורים לאב כו׳:

ואין האשה מקדשת את בתה. פי׳ התוס׳ מרישא דקרא דאת בתי נתתי לאיש יליף ליה ואמר אבי הנערה אל הזקנים משמע למעט אמה דאינה זכאה בבתה לתת:

ואין האשה נסקלת ערומה. כתב הר״ב דכתיב ורגמו אותו וגו׳ אותו ולא כסותו אבל אותה בכסותה. לאו דממעט ליה מקרא דהא ליכא מיעוט [להכי] דאיצטריך אותו למדרש בלא כסותו אלא טעמא משום בזיונה. תוס׳ פ״ו דסנהדרין ד׳ מ״ה. ורמינן התם בגמ׳ מהשקאת סוטה דכהן אוחז בבגדיה אם נקרעו וכו׳ בפ״ק מ״ה ומשני הכא דקטלינן לה אין לך בזיון וייסורין גדול מזה. וכי תימא דליעבד לה תרתי אמר קרא (ויקרא כ״ט) ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה:

ד **ארוסה כו׳ ולא נוטלות כתובה**. עיין בפירוש הר״ב מ״ב פ״ד דכתובות ומה שכתבתי במ״ח [צ״ל ז׳] פט״ו דיבמות [ד״ה ומניח] ועיין מ״ש לקמן במאי מוקמינן לה בגמ׳:

ושומרת יבם. כתב הר״ב דמקינוי ואסור לא אימעוט ואפילו אית לן דשומרת יבם שזינתה מותרת(לבעלה) [ליבמה] . [כמ״ש הר״ב בפ״ב משנה ה׳] נהי דמותרת מיהו לא בעי למנסב אשה זונה והיא הפסידה כתובתה. כן כתב רש״י ז״ל ותמהו התוס׳ דאי לא מיתסרא לא הוה צריך קרא למעוטי כדתנן ספ״ב כל שתבעל ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה [ועוד] דמה קנוי שייך היכא דלא מיתסרא בסתירותה אלא מדאיצטריך למעוטי ש״מ דמתסרא מיהו ליכא למפשט מינה משום דמוקי לה בגמרא כגון שבא עליה יבם בבית אחיו [דדרשינן מבלעדי אישך שקדמה שכיבת בעל לבועל ולא שקדמה שכיבת בועל לבעל. וה״נ מוקים לארוסה שבא עליה בבית חמיו] דקנאה לפוטרה בגט בלא חליצה לכ״ע. הלכך שייכא נמי [בדין] אשתו ליאסר עליו בזנות כדברי הכל. ע״כ:

ולא נוטלות כתובה. כתב הר״ב דמקנוי ואיסור לא אמעיט דכתיב דבר אל בני ישראל וגו׳ לרבות כו׳ דואמרת אליהם רבויא. וה״נ אמרינן לעיל בפרקין. רש״י:

אלמנה לכהן גדול כו׳ לא שותות כו׳. משום דחלוקים בטעמא הוצרך לחלקן תוס׳. ומ״ש הר״ב דאלמנה גובה כתובתה כדאמרינן בכתובות. ר״ל סוף פרק י״א:

וחלוצה לכהן הדיוט. הר״ב מפרש לכולהו בטעמא דלא נאמרה פרשה אלא בראויה לקיימה וכפירוש רש״י. ודרשא דכתיב כי תשטה כו׳ הביאה רש״י בשם ספרי ולא צריכין לומר דחלוצה משום אשגרת לישנא כמ״ש ברפ״ט דיבמות דהא עקרה וזקנה [*דלקמן בנ״ג] דלכ״ע לא הוי אלא מד״ס ואמרו לא שותות וטעמא דבשב ואל תעשה יכולין לעקור דבר מן התורה כנזכר בהרבה מקומות. ועיין מ״ש במשנה ג׳ פ״ח דמכילתין. וכן הרמב״ם מפרש למתני׳ בטעם שכל שאין האיש מנוקה מעון וכו׳ שכתב הר״ב במשנה ג׳ פ״ק. וכ״כ עוד במשנה ג׳ וסבירא ליה דלאו דוקא בעון אשה זו שבא עליה בדרך. אלא כל עון קאמר קרא ועון דד״ס נמי בכלל כדאשכחן לר״י הגלילי במ״ה פ״ח לענין הירא ורך הלבב דס״ל דיראת עבירה דד״ס נמי בכלל זו נ״ל. וטעמא רבה איכא שהתורה צותה לשמוע לדברי חכמים ושלא לסור מדבריהם. ונמצא שהעובר על דבריהם אינו מנוקה מעון דהכא ויש בכלל הירא מעבירות שבידו דהתם. כך נ״ל. והוסיף הרמב״ם בחבורו פ״ב מה״ס ואפילו בא על ארוסתו בבית חמיו שהיא מד״ס וכתב לפיכך אם היתה אשתו אסורה עליו מחייבי לאוין או מחייבי עשה אפילו שניה כו׳ אינה שותה אלא תצא בלא כתובה. ע״כ. אלא שהראב״ד השיג עליו מהא דמוקמינן לארוסה ושומרת יבם שקדמה שכיבת בעל לבועל. ושבא עליה בבית חמיו כו׳ וכמו שכתבתי לעיל ואמאי אצטריך קרא למעוטינהו. תיפוק ליה משום דאינו מנוקה מעון עכ״ד. וכתב הכ״מ דיש לדחוק ולומר דקרא תרי טעמי יהיב למעט ארוסה הוא:

ונתינה. עיין מ״ש בריש פ״ג דמכות:

ושבאו לה עדים. וה״נ במשנה ו׳ פ״ג אבל במשנה ג׳ דפ״ק ל״ג לה:

[*אמר בעלה איני משקה. ולא כן הלשון בפרק דלעיל משנה ו׳ ובפרק קמא משנה ג׳ אלא ושבעלה אינו רוצה להשקותה. ובירושלמי דפרקין גרס בסדר המשנה לתרוייהו ואמר בעלה איני משקה ושבעלה אינו רוצה להשקותה ונ״ל דאיזו תלמיד הגיה בגירסת הירושלמי דהיה גורס ג״כ כמו גירסתינו דגרס ואמר בעלה וכו׳. והגיה ושבעלה כו׳ וכלומר שצ״ל כלשונות השתים דבפרק דלעיל ודפרק קמא ואח״כ הכניסוהו הסופרים המעתיקים. וכן המדפיסים בפנים שהבינו שהגהה היא על שזה חסר ולא הבינו שהגהה היא על הלשון שצ״ל כסגנון דלעיל ולא דלגרוס לתרוייהו]:

בית שמאי אומרים נוטלות כתובה. פירש הר״ב דשטר העומד לגבות כגבוי דמי. ולא דמי למתני׳ ג׳ פ״ד דיבמות דהתם ספק נשואה והוי ספק אי עומד לגבות כלל מה שאין כן הכא. דכשמת הבעל ודאי עומד לגבות. אלא מטעם אחר נבוא להפסידה הוי היא כגבתה ומוחזקת. גמ׳ דהתם דף ל״ח:

ובית הלל אומרים כו׳ ולא נוטלות כתובתן. ולא שייך לומר העמד אשה על חזקתה כמו בפ״ק דכתובות מ״ו ח׳ ואימור לא זנתה שהרי רגלים לדבר שקנא לה ונסתרה והכתוב הוציאה מאותה חזקה ועשאה ספק. תוס׳. [*והר״ב שכתב וז״ל ובה״א לא שותות ולא נוטלות כתובתן. כלומר מתוך שלא שותות וכו׳ לא דק דלמאי הוצרך לפרש מתוך כו׳ דמכיון שהיא בספק אם זנתה הוי ככל ספיקא דממונא דהיכא דקאי תיקום ואין להוציא מהמוחזק אלא אטעייה להר״ב דהתוס׳ כתבו כן מפרק החולץ דהתם מפרש מתוך כו׳ אבל לא השגיח הר״ב שהתוספות העתיקו ללשון המשנה ובה״א או שותות או לא נוטלות כתובתן ואהא פרכינן התם או שותות והביא האיש את אשתו אל הכהן אמר רחמנא וליכא אלא מתוך וכו׳. וכן הוא הסוגיא בפרק האשה שנפלו (כתובות דף פ״א) אבל הר״ב עצמו העתיק כאן כמו שהיא הגי׳ לפנינו לא שותות ולא נוטלות כו׳ ואין כאן פירכא ולא שנויא. וכבר תמהו התוס׳ דהתם אדלא פריך הכא דהוא עיקר מלתא. וגירסת הספרים ליתא מכח הנהו סוגיות]:

מעוברת כו׳. תימה אמאי לא תני מעוברת בתר בבא דאלמנה לכ״ג דדמי בטעמא. תוספות בריש פרקין:

איילונית וכו׳ לא שותות וכו׳ רבי אליעזר אומר יכול הוא לישא וכו׳. והכי ס״ל רבנן או אשה או בנים כמו שכתבתי במ״ה פ״ו דיבמות. וכי תימא הא רבנן אית להו הך סברא במעוברת ומאי שנא. נ״ל דשאני דהא דאיילונית איסורייהו משום דמיפקד אפריה ורביה ולהחזיק מצוה מן התורה אסרוה. אבל הא דמעוברת ומינקת לא גזרו להחזיק שום מצוה. אלא מפני חשש התינוק שמא תתעבר שנית בזמן ההנקה [דמעוברת נמי להנקה קיימא] ותיעכר החלב והולד ימות. כי לא יתן לה הבעל להחיות הולד בדבר אחר. כמו שעושה בולד שלו אם תתעבר ויעכר החלב. כדאיתא בפ״ד דיבמות דף מ״ב ולא הוי זה אלא כתקנה בעלמא. ולפיכך לא החמירו בה. וזהו שדקדק הרמב״ם לכתוב בפרק ב׳ מה״ס. עבר ונשא מעוברת חברו ומינקת חברו הרי זו שותה שאין כאן עבירה. ע״כ [*ומאי קאמר שאין זו עבירה. והרי עובר הוא על דברי חכמים שאסרו ליקח מעוברת כו׳] אבל ר״ל שאין כאן עבירה בערך העובר בענין איילונית כו׳ שהם גזירות ובכלל ושמרתם [את משמרתי] עשו משמרת למשמרתי ואילו הך אינה אלא תקנה ומכל מקום אסור לעבור. ועיין בהקדמת הרמב״ם תמצא חלוקה זו:

איילונית. סימניה פירש הר״ב במ״א פ״ק דיבמות:

ושאר כל הנשים כו׳. תימה הא משנה יתירה מאי קמ״ל הא שמעינן ליה מרישא והאומרת איני שותה. אינה נוטלת כתובה. תוס׳:

אשת כהן שותה ומותרת לבעלה. כתב הר״ב מהו דתימא הואיל ונאנסה אסורה כו׳ קמ״ל. וקשיא דאשת כהן ששתתה מותרת מיבעי ליה. ובגמ׳ אשת כהן שותה פשיטא מהו דתימא והיא לא נתפסה אסורה הא נתפסה מותרת והיא אשת ישראל אבל אשת כהן דאפי׳ כי נתפסה אסורה אימא לא תשתה. קמ״ל. וכתבו התוס׳ דוהיא לא נתפסה אצטריך לאשת כהן שנאנסה שתהא אסורה. וכמ״ש במשנה ט׳ פרק ב׳ דכתובות. ומש״ה לא ממעטינן אשת כהן משתיה מוהיא דהא אצטריך לדרשא עצמה דנאנסה תהא אסורה. ע״כ. והדר אמרינן בגמ׳ ומותרת לבעלה פשיטא (מ״ד) כו׳ ובמתנוונה דרך אברים שלא דרך בטן וירך אימא דנאנסה כו׳:

אשת סריס שותה. כתב הר״ב דלא תימא מבלעדי אישך וכו׳. קמ״ל דלא. ומבלעדי אישך לקדמה שכיבת הבעל לבועל כמ״ש בריש פרקין. תוס׳:

אשת סריס. לשון הרמב״ם בפ״ב מה״ס. אשת סריס חמה או סריס אדם המותרות לבעליהן. ודסריס חמה מותר תנן בסוף פרק ח׳ דיבמות. וסריס אדם פירש הכ״מ כששתה כוס של עקרין שמותרת לו. וקרו ליה סריס אדם לפי שעל ידי אדם בא לו. ע״כ. והא דבסוף פרק ח׳ דיבמות תנן סריס חמה וכו׳ מאכילה בתרומה ולא תנן סריס אדם ובכגון ששתה כוס עקרין. משום דעיקר סריס אדם הוא פצוע דכה וכרות שפכה להכי לא מצי למתני וזו היא דעת רש״י שגם סריס דהכא מוקי ליה בשל חמה דוקא משום דס״ל דכגון זה אינו נקרא סריס כלל:

על ידי כל עריות מקנאים. כתב הר״ב דלא תימא כו׳ לאפוקי הא דאסירא עליה כו׳ קמ״ל. וכתבו התוספות תימה הא שמעינן לה מאלמנה לכהן גדול דאסורה וקיימא לבעל ואפ״ה איצטריך קרא דכי תשטה אשתו למעוטי הא לאו הכי שותה ע״כ:

חוץ מן הקטן. כתב הר״ב פחות מבן תשע כו׳ כך פי׳ הרמב״ם ופי׳ הכ״מ בפ״א מה״ס דמשמע להרמב״ם דלא ממעט קטן אלא כשהוא פחות מבן ט׳ שאינו ראוי לשכיבה. אבל בן תשע ויום א׳ כיון שביאתו ביאה איש מיקרי לגבי שכיבה עכ״ל. ובזה מסולק מה שהשיב עליו הר״ב:

וממי שאינו איש. פירש הר״ב למעוטי בהמה. שאין זנות לבהמה [כדתנן במשנה ג׳ פ״ו דתמורה] אתנן כלב מותר. גמרא:

לא להשקותה כו׳. כתב הר״ב וממה שנאמר אשה תחת אישה למדנו שכל המונע כו׳ לפיכך אם היתה סומא כו׳ גמרא. וכן מנאן הרמב״ם בפירושו. ומשמע דחרש ושוטה שאין מונע להשקותה אלא ממה שאינן בני קינוי ולא שמיעטם הכתוב מצד המום שבהם. שאינם בכלל ההיקש דאשה תחת אישה. וראיתי להרמב״ם בחיבורו פ״ב שכתב אשת אינו שומע ואינה שומעת שאינן שותות וכתב (במדבר ה) ואמר אל האשה פרט למי שאינה שומעת ע״כ. והשמיט שוטה ושוטית ובזה העיר הכ״מ. אבל ה״ל ג״כ להעיר על דרשא דואמר מנין לו דבגמרא ת״ר איש מת״ל איש איש לרבות אשת חרש ואשת שוטה וכו׳:

ה כך המים בודקין אותו. כתב הר״ב את הבועל דא״א לומר הבעל אם אינו מנוקה מעון דהא כשאינו מנוקה מעון לא בדקו לה מיא לדידה והא דלא תנן לבועל כדקתני בסיפא דהכא איידי דתני אותה תני אותו וסיפא איידי דתנא בעל תנא בועל. גמ׳:

שנאמר ובאו ובאו. כתב הר״ב שניהם בוי״ו יתירא לדרשא. דלביאת מים תלתא כתיבי וצריכי. חד לצוואה שהקב״ה גוזר שיבואו בה המים. וחד לעשיה מודיע הקב״ה ומבטיח לישראל שיבדקוה המים. וחד לידיעה דבטן והדר ירך שלא להוציא לעז כיון דבקללה מזכיר הירך תחלה. ותלתא וו״י לצואה ועשייה וידיעה לבועל. גמ׳. ומש״ה באיסור דבועל סגי בחד וי״ו לדרשה:

שמטמא את השלישי. לפי מ״ש הר״ב בפ״ק דפסחים משנה ו׳ דאין אוכל מטמא אוכל מן התורה אליבא דר״ע נמי פירש״י שם דף י״ח דשלישי דהכא היינו משקין:

שאין לו מקרא מן התורה. גמ׳. ומאחר דאין לו. למה טמא. אמר רב יהודה אמר רב מן התורה אין לו. מדין ק״ו יש לו. במה הצד דטבול יום דשרץ וכלי חרס. ומה טבול יום שמותר בחולין פוסל בתרומה [כדתנן סוף זבים] ככר שני שפוסל בחולין [כדתנן במשנה ג׳ פרק ב׳ דטהרות] אינו דין הוא שיעשה שלישי בתרומה דכי פרכת מה לטבול יום דיש במינו אב הטומאה מה שאין כן אוכל שאין במינו אב הטומאה. כלי חרס יוכיח שאין במינו אב הטומאה [*ומטמא את התרומה כשהוא ראשון כ״ש שפוסלה] וכי פרכת מה לכלי חרס שכן מטמא מאוירי טבול יום יוכיח. וחזר הדין וכו׳. ודור אחר פריך מה להצד השוה שבהן שכן יש בהן צד חמור וריב״ז צד חמור לא פריך הואיל ואין חומר שבשניהן שוה:

אמר ר׳ יהושע וכו׳ שהרי עקיבא תלמידך. ולא נמנה בין התלמידים החשובים שהיו לו לריב״ז שמנאם במשנה ח׳ פ״ב דאבות. לפי שלא תלמידו היה אלא תלמיד תלמידו. וז״ל הרמב״ם בסוף הפרק ואמר בשביל ר״ע תלמידך לרוב מעלתו לפי שר״ע תלמיד ר״א בן הורקנוס. ור״א תלמיד ריב״ז. ע״כ:

רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר כו׳. כתב הר״ב והלכה כר״א. וכך פסק הרמב״ם. ואע״ג דהלכה כר״ע מחבירו. הכא כמה משניות מוכחי כן משנה ה׳ פרק ג׳ דעירובין וה׳ דפרק ה׳ וסוף פרק ב׳ דכתובות. וממ״ש הר״ב שתחום אלפים דרבנן ש״מ דלר״ע אלפים דאורייתא הן. וקשה דבמשנה ח׳ פ״ד דעירובין מפרש הר״ב דנפקא לן מקראי דערי מקלט כו׳ ובספ״ב דשבת כתב דקראי אסמכתא הן. והא משמע הכא דבהא פליגי והכי איתא אמתני׳ דהכא בגמ׳ מר סבר תחומין דאורייתא ומר סבר דרבנן. וצריך עיון:

ואלפים אמה שדות וכרמים. כתב הר״ב והשאר שדות וכרמים וכן פירש״י [*והכי הוא לישנא דברייתא פ״ה דעירובין דף נ״ו ע״ב] ונראה לי משום דתפסת מועט תפסת. כיון דבחד ענינא הוא לרבי אליעזר. אבל לר״ע דקרא דאלף בשל לוים וקרא דאלפים בשל שבת דתרי ענינ׳ נינהו מקיימין המקראות שניהם כמות שהם:

עונין אחריו של משה על כל דבר ודבר כקוראין את ההלל. פירש הר״ב ראשי פרקים בלבד היו עונין ומסיים בברייתא משה אמר אשירה לה׳. והם אומרים אשירה לה׳. משה אמר כי גאה גאה. והן אומרים אשירה לה׳. ולישנא דראשי פרקים קשיא. ולכן נראה לי שהשירה מתחלקת לענינים ופרקים. ובכל פרק היו עונין אותו ראש פרק. ובהלל פליגי רש״י ותוספות בפ״ג דסוכה דף ל״ח דלרש״י בראשי פרקים עונין ראשי פרקים ולא יותר. ועל כל דבר חוץ מראשי פרקים עונין הללויה עד שיגמור את ההלל. והתוס׳ מפרשים שמתחלת הפרק עד סופו עונה ראשו על כל דבר ודבר עד סופו. וכן פרק שני עונה ראש פרק שני. ועל כל דבר ודבר עד סופו. וכן כולן. כגון הללויה. בצאת ישראל. לא לנו כו׳. ע״כ. ודעת הרמב״ם בפ״ג מהלכות חנוכה [הלכה י״ב] כפירוש רש״י:

כקורין את שמע. בברייתא. כסופר הפורס על שמע בבה״כ. שהוא פותח תחלה. והן עונין אחריו. פי׳ רש״י וקורין כולן יחד. וכך שרתה רוח הקודש על כולם וכיונו יחד את השירה ככתבה. ומפרשים בגמ׳ טעמו דר׳ נחמיה דדרשינן ויאמרו דאמור כולהו בהדי הדדי. לאמר דפתח משה ברישא:

ולא כקורין את ההלל. נ״ל דלהכי קאמר תו. לאפוקי נמי מדעת שלישית דאיתא בברייתא ר׳ אליעזר בנו של ר״י הגלילי אומר כקטן המקרא את ההלל. והן עונין אחריו כל מה שהוא אומר. משה אמר אשירה לה׳ והן אומרים אשירה לה׳. משה אמר כי גאה גאה והן אומרים כי גאה גאה. להכי אמר דלא הוו כלל כקריאת הלל. דאפילו כקריאה זו נמי לא:

ועדיין הדבר שקול. פירש הר״ב יש לו הכתוב בויו״ו ומשמעותו כאילו הוא לא באל״ף. ויש לא באל״ף וכו׳. וכן כתב הרמב״ם. ובגמ׳ לא מייתי אלא בכל צרתם לא צר (ישעיהו ס״ג:ט׳) דכתיב באל״ף וכתיב (שם) ומלאך פניו הושיעם. אלא דמשמע הכי ומשמע הכי:

ו **מי שקינא**. פרק זה היה הגון שיהא שנוי ומעורב בפרק ראשון לאחר אותה בבא דאלו אסורות לאכול בתרומה ואח״כ היה לו לשנות כיצד עושה לה וכל הסדר אבל תימא דלאחר [ששנה] שבדקוה המים הוא חוזר לקנוי. תוס׳:

אפילו שמע מעוף הפורח. לשון הרמב״ם אפילו שיש לו ראיה מצפצוף העוף:

רבי יהושע אומר עד שישאו וכו׳. כלומר משום סתירה שאין בה ב׳ עדים אינה נאסרת עליו. רש״י:

מוזרות בלבנה. פירש הר״ב נשים הטוות לאור הלבנה. שהואיל וטוות בלילה הנה מפחד בלילות מתקבצות לטוות בקיבוץ ומשיחות ביחד:

לא היתה שותה. כתב הר״ב שרגלים לדבר בפ״ק דף ג׳ תנא דבי ר׳ ישמעאל מפני מה האמינה תורה עד אחד בסוטה שרגלים לדבר. שהרי קינא לה ונסתרה. ועד אחד מעידה שהיא טמאה. אמר ליה רב פפא לאביי והא כי כתיבא קינוי בתר סתירה וטומאה כתיבא א״ל ועבר וכבר עבר דאי ס״ד כדכתיב ועבר בתר טומאה וסתירה. קינוי למה לי:

אפילו עבד כו׳. עיין בפירוש הר״ב במשנה ח׳ פ״ק דר״ה:

חמותה כו׳. עיין פט״ו דיבמות משנה ד׳ ומ״ש שם:

ועד אין בה כל עדות שיש בה. כתב הר״ב וה״ק קרא תרי לית בה אלא חד. וקאמר והיא לא נתפשה לאוסרה וכן לשון רש״י ובגמ׳ אסורה וכלומר קרא דקאמר והיא לא נתפשה לומר דאילו הוה בה עד אחד והיא לא נתפשה היתה אסורה:

ומה אם עדות אחרונה כו׳. כתבו התוס׳ פ״ק דף ג׳ וז״ל תימה ה״מ למפרך. מה לעדות אחרונה שכן רגלים לדבר שהרי קינא לה ונסתרה ע״כ. ולפי מה שכתבתי בריש פ״ק לר״א דאתקוש סתירה לטומאה י״ל דאהא סמיך. אע״ג שאמרה בדרך ק״ו:

ת״ל כי מצא בה ערות דבר. מקשים בגמרא תיפוק לי דהא ממעטינן מועד אין בה. בה ולא בקינוי. בה ולא בסתירה. כמ״ש בריש פרק קמא ומתרצינן דה״נ קאמר ת״ל בה. בה ולא בקינוי. בה ולא בסתירה וטומאה בעלמא בלא קינוי ובלא סתירה דלא מהימן עד אחד מנלן. נאמר כאן דבר כו׳. וכתבו התוס׳ בפ״ק דף ג׳. תימה למה לי גזרה שוה אפילו בלא גזרה שוה מהיכא תיתי לי דלתהימן בה עד אחד. מעדות אחרונה ליכא למילף דאיכא פירכא.

ע״כ:

כי מצא בה ערות דבר ולהלן הוא אומר וכו׳. עיין בסוף מסכת גיטין ומה שכתבתי שם:

עד אומר נטמאת כו׳. פירש הר״ב ודוקא כי אתו בהדי הדדי. אבל בזה אחר זה. כשאמר הראשון נטמאת הוי מהימן כבי תרי. וכתבו התוס׳ נראה לפרש בזה אחר זה. שקבלו עדות הראשון והורו ע״פ עדותו. דלא תקשה על מה שכתבתי בשם רש״י במשנה ד׳ פט״ו דיבמות:

אשה אומרת נטמאת. ירושלמי נתני עד אחד אמר נטמאת ואשה אמרה לא נטמאת. אשה אמרה נטמאת ועד אחד אמר לא נטמאת. תניי דבית רבי כן. ע״כ. ומשנה ה׳ פרק ט״ו דיבמות דתנן נמי כה״ג לענין היתר אשת איש וכתבתי שם הירושלמי דעלה כדקאמר הכא. ודהרמב״ם אינו סובר הירושלמי להלכה אלא דדוקא תנן תרי פסולי דאי חד כשר וחד פסול. כי היכי דהורע כח שני פסולים לגבי עד כשר כדלקמן. ה״נ עד אחד פסול לגבי ע״א כשר. ותמהני דבחבורו פ״ק מהלכות סוטה השמיט בבא זו דאשה אומרת כו׳. ועיין מה שאכתוב בזה במשנה ח׳ פרק בתרא בס״ד:

ושנים אומרים לא נטמאת. פי׳ הר״ב כלומר לא נטמאת בפניך כו׳ גם אנו היינו עמך. אבל ביבמות פט״ו לא פירש כן משום דכשאומרים לא מת מכחישים אותו. אבל הכא אפשר שנטמאה קודם שבאו. והיה יכול לפרש שאומרים עמנו היית במקום אחר. ובדיש עדי סתירה. ומיהו אתיא במכ״ש דהא כשמעידין כן מזימין הראשון ופשיטא דמהימני מדין מזימין שהאמינם התורה אפי׳ לגבי ב׳ ומ״ש הר״ב ואשמועינן תנא בהני תרתי בבי דמתני׳ דבפסולי עדות הלך וכו׳ דבפסולי עדות איירינן כדמוקים בגמ׳. דאי ל״ת הכי פשיטא דאין עד אחד במקום שנים. כך פירש רש״י. וכתב ב״י בא״ה סימן קע״ח דאע״ג דחד דאתא מעיקרא משוינן ליה כתרי הוי תרי ותרי והדרא לספיקא דשותה. ופירש״י וכי מוקמינן בפסולי עדות בין בבת אחת בין בזה אחר זה. ועל כרחך דבזה אחר זה אצטריך עיקר לאשמועינן דאי לבת אחת מאי הלך אחר רוב דעות איכא. בחד וחד נמי היתה שותה. ע״כ:

שנים אומרים נטמאת כו׳. כתב הר״ב דאשמעינן בין לקולא בין לחומרא. וכן ל׳ הרמב״ם. גם לעיל בפט״ו דיבמות לשון הר״ב כן הוא ויותר ראוי היה לומר בהפך. וכן בגמ׳ ותרתי בפסולי עדות למה לי מהו דתימא כי אזלינן בתר רוב דעות לחומרא אבל לקולא לא אזלינן קמ״ל. [וכן בגמ׳ פ׳ בתרא ד׳ מ״ז] ופירש״י לחומרא שתשתה. לקולא להקל מעליה שלא תשתה. אימא כיון דאיכא הכחשה כל דהוא נימא אוקי האי לבהדי הנך ואוקי מלתא אספיקא ותשתה קמ״ל ע״כ. וכתבו התוס׳ וא״ת הא ממתני׳ פט״ו דיבמות ומתני׳ ח׳ פ״ט דלקמן שמעינן לה י״ל דהכא אצטריך דאפי׳ לקולא אע״ג דרגלים לדבר. ועוד דלא תנא פסולי עדות בהדיא במתני׳ להכי תני גבי כל חד וחד:

ז **[*בכל לשון**. והתוספות גורסין בלשונם כמו שכתבתי בשמם בסוף דבור המתחיל [ותפלה וכו׳] :

פרשת סוטה. כתב הר״ב דכתיב וכו׳. וכתב רש״י ובספרי אמרינן דאי לא כתיב קרא להתיר בכל לשון כדלקמן. ה״א ניגמר מיבמה בק״ו ומה יבמה קלה לא עשה [בה] כל הלשונות כלשון הקדש סוטה חמורה לא כל שכן. ע״כ. ומ״ש הר״ב מקרא דואמר אל האשה בכל לשון שהוא אומר. והרמב״ם פי׳ ואמר הכהן לאשה בכל לשון שהוא אומר. וה״ג בגמ׳. אבל רש״י כתב דה״ג ואמר אל האשה בכל לשון שהיא שומעת. ומהאי קרא יליף ליה בספרי. ול״ג ואמר הכהן לאשה. אל האשה משמע דברים הנכנסים בלבה שתהא מכרת בלשון. ע״כ. וכדבריו מוכח בגמ׳ שאכתוב לקמן בוידוי מעשר דיליף לה אמירה אמירה מסוטה. ומאי אולמיה דהאי מהאי אלא דהכא כתיב אל. ומעתה הר״ב דנסיב קרא דאל האשה ומסיים לה בלשון שהוא אומר. וזה דלא כשום גירסא. ועוד קשה על גירסא זו דבלשון שהוא אומר דאם כן משמע אפי׳ אינה שומעת. ואילו בקריאת שמע ושבועות עדות ופקדון. דקפדינן אשמיעה לא הוי דכוותה ואנן אלו נאמרין תנן. ומיהו י״ל דס״ל להר״ב והרמב״ם דהא לא אצטריך קרא דודאי שצריכה שתבין במה שאומר לה הכהן הואיל ומשביעה. ואי לאו דרבי קרא כל לשון ה״א דלשון הקדש אע״פ שאינה מכרת. ולהכי לא סגי להך מ״ד בואמרה האשה אמן אמן. דיליף לה מ״ד בספרי דבלשון הקדש דסבירא ליה דשייך לומר ואמרה אמן אע״פ שאינה מכרת. ולשון הרמב״ם בחבורו פ״ג [הלכה ז׳] כתב בלשון שהיא מכרת ע״כ:

ווידוי מעשר. כתב הר״ב דכתיב ואמרת וכו׳ ויליף אמירה מסוטה. ולא ילפינן מלוים דכתיב בהו עניה ואמירה. גמ׳:

קריאת שמע. פירש הר״ב דכתיב שמע. ואיצטריך לאפוקי מרבי דאמר בגמ׳ והיו ככתבם. ורבנן ההוא לשלא יקראנה למפרע. ור׳ נפקא ליה מדברים הדברים. ורבנן דברים הדברים לא משמע להו. ועיין מ״ש במשנה ג׳ פ״ב דברכות:

ותפלה. גמרא רחמי היא כל היכא דבעי מצלי. פי׳ רש״י דהא רחמי נינהו וההוא לישנא דידע לכוין לצלי. ומ״ש הר״ב דבצבור אבל יחיד לא. דאמר ר׳ יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו. פירש רש״י יחיד צריך שיסייעוהו מלאכי השרת. צבור לא צריכי להו דכתיב (איוב ל״ו:ה׳) הן אל כביר לא ימאס. אינו מואס בתפלתן של רבים ע״כ. ומשמע להר״ב דכ״ש שאר לשונות דלא. דהא ארמי קרוב ללשון הקודש הוא. והקשו בתוס׳ אמאי שייר הלל וקדושה של שבת וברכת הפירות. וברכת המצות. דליכא למימר דלא נקט אלא דאורייתא דהא תפלה דרבנן כדמשמע פרק ג׳ דברכות [כמ״ש הר״ב שם במשנה ב׳] ועוד דמשמע דקדוש דאורייתא בפ״ק דנזיר [כמ״ש שם פרק ו׳ משנה ה׳] בשלמא מקרא מגילה איכא למימר להכי שייר דתנן בריש פרק ב׳ דמגילה הלועז ששמע אשורית יצא. אלא הני אמאי שייר. ונראה דהני נאמרין בכל לשון [אפי׳] אינו שומע הלכך לא דמו

להני דמתני׳ דנאמרין דוקא בלשונם ע״כ. [*ולשיטתייהו אזלי שכתבו בריש פרקין ה״ג בסדר המשנה אלו נאמרין בלשונם ופי׳ כל אדם בלשונו שהוא שומע לאפוקי למדי שאינו אומר בלשון פרסי אם אינו שומעו אבל בכל לשון משמע בין שומע ובין אינו שומע. ובגמ׳ לא משמע הכי ע״כ. ולא תירצו תנא ושייר מדקתני אל כמ״ש בשמם לקמן בד״ה ושבועת הפקדון כו׳]:

וברכת המזון. כתב הר״ב דכתיב וברכת את ה׳ [וכו׳]. ולא ילפינן ברכה מברכות הר גריזים כדילפינן מינייהו ברכת כהנים לקמן. להכי כתיב וברכת את ה׳. כלומר מאחר שהברכה והשבח כלפי השכינה תוכל לברך בכל לשון שתרצה. ומסתמא בלשון שאתה מכיר שתתן שבח להקב״ה בלב שלם להנאתך. והכי נמי איתא בירושלמי. ואמרת דכתיב גבי וידוי לא דמי להאי. דהכא כתיב את ה׳. אבל התם כתיב לפני ה׳. דלהכי כתיב [לפני ה׳ משום] דבעזרה היה מתודה להכי איצטריך גזרה שוה דאמירה אמירה. תוס׳:

ושבועת העדות כו׳. דכתיב ושמעה קול אלה. פירש״י מדלא כתיב והשביעו באלה ע״כ. וכתבו התוס׳ דאי לאו קרא ה״א נילף קול קול ממשה כדלקמן משנה ג׳:

ושבועת הפקדון. כתב הר״ב גמר תחטא תחטא. וכתבו התוס׳ אגב דילפינן בשבועות בהא גזירה שוה דבתביעת ממון הכתוב מדבר נקט לה נמי הכא. דהא מהיכא תיתי דנבעי בלשון הקדש. ע״כ. ובהכי נראה לי לתרוצי מה שתמהו התוס׳ בריש פרק ו׳ דשבועות דף ל״ט דלא תני במתני׳ שבועת הדיינים. ושבועת בטוי. דכיון דתנא אלו ליכא למימר תנא ושייר. וכתבו דאיכא שום גוונא בהנהו דתני דליתא בהני. להכי תני להו לחודייהו. עכ״ל. ולי נראה דאף שבועת הפקדון לא היה צריך לשנות אלא אגב דתנא שבועת העדות ואית ליה ג״ש לשבועת הפקדון תני ליה נמי והיינו טעמא דנסיב לה הגמרא לג״ש משום דמתניתין קשיתיה דלא תנן נמי לדיינין ובטוי אלא דתנא נסיב פקדון משום הך ג״ש דדמיא לעדות. וזו היא סברת בעלי התוס׳ דמכילתין דלא תמהו כמו בעלי התוס׳ דשבועות:

מקרא בכורים וחליצה כו׳. צריך עיון איזה סדר נקט התנא. דלא נקטינהו ככתוב. ועוד פרשת עגלה ערופה ומשוח מלחמה. כי הדר תני להו לפרושי מפיך להו. ועיין מ״ש בזה בריש פרק דלקמן בשם התוס׳:

כיצד. פי׳ הר״ב כמו מנין. ואיידי מתני׳ ה׳ ולהלן תני נמי הכא כיצד:

מה עניה האמורה להלן בלשון הקדש. פירש הר״ב דכתיב ואמרו כו׳ קול רם וכתיב התם והאלהים יעננו בקול. במתן תורה. ובלשון הקדש נתנה. רש״י. וכתבו התוס׳ ואין לומר אדרבה נילף קול קול משבועת הפקדון. דעניה וקול [מעניה וקול] גמיר ואין דנין עניה וקול. מקול. גרידא:

רבי יהודה אומר ועונתה ואמרה ככה וכו׳. ורבנן מיבעי להו לדבר שמעשה מעכב ור״י מכה ככה. ורבנן כה ככה לא משמע להו. והא דבמשנה ג׳ פי״ב דיבמות קריאה אינה מעכבת בין לר״א בין לר״ע ואין סברא לומר דקריאה אינה מעכבת ואם קרא בלשון חול מעכב. כתבו התוספות דמסתבר למימר דס״ל דקריאה מעכב וקא סבר לא נחלקו ר״ע ור״א בדבר זה דהכי אמר בעלמא כגון בפ׳ ר״א דמילה (שבת ד׳ קל״ה) גבי פלוגתא דב״ש וב״ה ותמה רבי כיון דהטיל הכתוב ככה בין קריאה למעשה [היכי מצי] לומר דלעכבו תרוויהו. וי״ל דמכה ככה נפקא ליה למדרשיה בין לפניו בין לאחריו. ע״כ. תו בגמ׳ ור״י האי ועונתה ואמרה מאי עביד ליה. מיבעי ליה לאגמורי ללוים בלשון הקדש. דג״ש דקול קול לא גמיר מרבו ואין אדם דן ג״ש אא״כ קבלה:

ברכות וקללות כיצד כו׳. ומנלן דבלשון הקדש פירש הר״ב במ״ג וקשה למה לא נשנה במשנה:

והכהנים והלוים כו׳. כדכתיב בסיפא דקרא דמייתי וכל ישראל וגו׳ נגד הכהנים והלוים. ובירושלמי רמי ליה דבפרשת כי תבא כתיב אלה יעמדו וגו׳ על הר גריזים שמעון ולוי. ר׳ אומר זקני כהונה ולויה למטה. ושאר כל השבט למעלה ר״ש אומר הראוי לשרת למטה. ושאר כל השבט למעלה:

ופתחו בברכה. כל הארורים היו אומרים תחלה בלשון ברכה רש״י. ובגמרא דף ל״ז ע״ב מפיק ליה מדכתיב (דברים י״א:כ״ט) ונתתה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה וגו׳. מת״ל אם ללמד. שתהא ברכה על הר גריזים וקללה על הר עיבל. הרי כבר נאמר (שם כ״ז) אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים וכו׳ אלא להקדים ברכה לקללה:

ואלו ואלו שבהר גריזים ושבהר עיבל. והא דכתיב ואלה יעמדו לברך. לא שהיו השבטים מברכין ומקללין. אלא הלוים העומדים בין שני ההרים הופכין פניהם להר גריזים בברכה ולהר עיבל בקללה. רש״י. שנאמר וענו הלוים ואמרו וגו׳:

הפכו פניהם כו׳ ופתחו בקללה. בגמ׳ שם יכול יהו כל הברכות קודמות לקללות. ת״ל ברכה וקללה ברכה אחת קודמת לקללה. ואין כל הברכות קודמות לקללות. ולהקיש ברכה לקללה. מה קללה בלוים אף ברכה בלוים. ומה קללה בקול רם. אף ברכה בקול רם. ומה קללה בלשון הקדש אף ברכה בלשון הקדש. ומה קללה בכלל ופרט [*ארור אשר לא יקים הרי בכלל ארור אשר יעשה פסל הרי בפרט וכן כולן] אף ברכה בכלל ופרט [*ברוך אשר יקים ברוך אשר לא יעשה פסל וכן כולן] ומה קללה אלו ואלו עונים ואומרים אמן אף ברכה אלו ואלו עונים ואומרים אמן.

ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליו וכו׳ בשבעים לשון ונטלו את האבנים כו׳. ובירושלמי עוד הוא מעשה נסים נתן הקב״ה בינה בלב כל אומה ואומה והשיאו את התורה שהיתה כתובה בשבעים לשון:

בשבעים לשון. כתב רבינו בחיי וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת (דברים כ״ז:ג׳). זה יורה שכל התורה כולה כתובה עליהן וכ״כ הרמב״ן מצינו בספר חגי [וברמב״ן כתוב תאגי] שכל התורה היתה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתגיה וזיוניה ומשם נעתקו. ע״כ. [ודרך נס היה בלא ספק למלאות שבעים לשון בכל התורה על מספר י״ב אבנים שכל אבן משא איש. גם כתיבתן ביום אחד מעשה נסים הוא] אבל רבינו סעדיה גאון ז״ל כתב שהיה כתוב בהן מספר המצות כמו שהן כתובות בהלכות גדולות כעין אזהרות. [ע״כ] :

בשבעים ל׳. כתב הר״ב בכתב של שבעים אומות כלומר בכתב ולשון של ע׳ אומות:

שנאמר באר היטב. דאם לא כן באר היטב למה לי. ויש מפרשים תיבת היטב עולה ע׳ כזה ה׳ ה״ט הט״י הטי״ב [*והתיבה עצמה כ״כ בספר] גור אריה:

ונטלו את האבנים. פירש הר״ב לאחר שהעלו העולות והשלמים כדכתיב (שם) והעלית עליו עולות. רש״י. [*וכתיב (שם) וזבחת שלמים. ומיהו קשיא לי דעדיפא ה״ל לפרש דאף הכתיבה היתה לאחר שהעלו העולות והשלמים. שכ״כ וכתבת על האבנים. אחר והעלית וזבחת וגו׳].

ברכת כהנים כיצד. ותימה דלא פירש מנלן בלשון הקדש. ובברייתא כה תברכו בלשון הקדש נאמר כאן (במדבר ו׳:כ״ג) כה תברכו. ונאמר להלן (דברים כ״ז:י״ב) אלה יעמדו לברך את העם. וכתבו התוס׳ ואין ללמוד מוברכת דברכת המזון שבכל לשון כמ״ש ריש פרקין. דברכת המזון אין הברכות עצמן מפורשות בתורה. ולפיכך ילפינן ממפורשות. דברכות דהר גריזים היא הפיכת הארורות המפורשות. ע״כ. ורי״א אינו צריך. הרי הוא אומר כה בלשון הזה. וכתבו התו׳ אבל לרבנן לא משמע להו עיכובא כה. אלא ככה עכ״ל. [*וכמ״ש לעיל במ״ד בד״ה רי״א כו׳]:

ובמקדש ברכה אחת. כתב הר״ב לפי שאין עונין אמן במקדש ואין כאן שום הפסק. וכתבו התוס׳ תימה והלא עונין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד כשהיו שומעין את השם. כדתנן [בע״ח] בפ״ג דיומא. וזה היה הפסק גדול מעניית אמן וכו׳ ושמא היו עונין בשכמל״ו לאלתר כשהיו שומעין שם הנכבד והנורא. ולא היו ממתינין עד סוף הפסוק. ולפי שלא היו מפסיקין בין פסוק לפסוק חשיב להו ברכה אחת. ע״כ. אבל לפי מ״ש במשנה ב׳ פ״ו דיומא בשם הר״מ קרדואיר״ו אפשר דלא היתה עניית בשכמל״ו בברכת כהנים. אלא דאכתי קשה לי ממה שפירש הר״ב בסוף ברכות דאחר הברכה עונין בשכמל״ו. ובגמרא דהתם דף ס״ג יכול הברכות כולן תהא להן תהלה אחת. ת״ל ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל ברכה וברכה תן לו תהלה. והיה נ״ל לומר דבשכמל״ו לא שייך לומר אלא כשהמברך אמר בברכתו ברוך ה׳ אלהי ישראל מן העולם שכן היתה תקנת עזרא במקדש. וכמ״ש הר״ב בסוף ברכות. אבל בברכת כהנים שא״א לשנות ועליהם אין להוסיף אלא כה תברכו כמו שנכתבו בתורה והואיל והמברכין לא אמרו ברוך ה׳ כו׳ לפיכך העונין ג״כ לא היו עונין בשכמל״ו. ונמצא שאין כאן הפסק כלל. וא״ת א״כ יהיו עונין אמן. וי״ל שכיון שאין עניית אמן במקדש בשאר ברכות לא רצו לשנות. אבל לקושטא דמלתא נ״ל דהיו אומרים בשכמל״ו וכשיטת התוס׳ וגם מה שכתבתי דאין עונין אלא אחר שאמר ברוך ה׳ כו׳ ג״כ אמת ולפיכך לא היה כאן הפסק. וכן מוכח בגמ׳ שהבאתי במ״ח פ״ג דיומא. בשעה שאני מזכיר השם הבו גודל כו׳. ונמצא שבברכת כהנים לא היו מפסיקין בין ברכה לברכה אבל ענו בשכמל״ו. כששמעו השם:

כנגד כתפותיהם. פירש הר״ב מפני שצריך נשיאת כפים ומיהו נשיאת כפים הגבהה בעלמא במשמע. ומ״ש הר״ב וכתיב הוא ובניו כל הימים ובא ושרת ואתקש ברכה לשירות [דכתיב (דברים י׳:ח׳)] לשרתו ולברך בשמו. גמרא:

שנאמר וישא אהרן וגו׳. נ״ל דלאו ר״י אמרה דאי הכי לדידיה בגבולין נמי ליבעי נשיאות כפים למעלה מראשיהן ולא אשכחן דפליג. אלא אריש מהדר נשיאת כפים מנלן שנאמר וישא. וכה״ג מפרש רש״י במשנה ד׳ פרק קמא דבכורות [*וכן פירש הר״ב בחד פירושא במשנה ב׳ פ״ב דפסחים]. ועיין בסוף מסכת עדיות:

ברכות כ״ג וכו׳. לא אתפרש מנלן דאין נאמרין אלא בלשון הקדש. ולפיכך נראה בעיני דאע״ג דקאמר ברכות כ״ג לא קפיד אברכות עצמן אלא על הקריאה מה שהוא קורא בתורה שלא תהא אלא בלשון הקדש. ועל זה אין צריך ראיה כלל. דכיון שהוא קורא בספר תורה והיא אינה כתובה אלא בלשון הקדש. וקיי״ל נמי דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן בעל פה מבואר שכשהיה קורא בלשון הקדש היה קורא. וראיה לדברי שכן הרמב״ם בסוף פ״ג מהלכות עבודת יוה״כ לא התנה בברכות שיהיו בלשון הקדש. ועוד בריש הל׳ ברכות שאחר שכתב ברכת הנהנין. וכן ברכות המצות. כתב וכל הברכות כלן נאמרין בכל לשון וכו׳ ולא הוציא מכללן ברכות כ״ג. ועיין במשנה דלקמן:

חזן הכנסת. עיין ריש פרק ז׳ דיומא:

והסגן לכהן גדול. פירש הר״ב דכתיב ברוב עם וגו׳. וכ״פ הרמב״ם. וביומא מפרש בטעם אחר:

על התורה כו׳. פירש הר״ב [ברכה] שלאחריה כו׳ בכאן מפרש הר״ב כפירש״י והיא שיטת ירושלמי דהכא ודיומא פרק ז׳. אבל התם מפרש כפירוש

הרמב״ם בפירושו דהכא ודהתם. אבל בחיבורו סוף פ״ז מהלכות עי״כ כתב כשיטת הירושלמי:

ועל ישראל. פירש״י. מתפלל על ישראל וחותם ברוך הבוחר בעמו ישראל:

פרשת המלך כו׳. גם בכאן לא אמרו בגמרא מנלן דבלשון הקדש. והרמב״ם כתב בפרק ג׳ מהל׳ חגיגה. וז״ל הקריאה והברכות בלשון הקדש. שנאמר (שם ל״א) תקרא את התורה הזאת כלשונה. אע״פ שיש שם לועזית. ע״כ. ויש לתמוה דברכות מנלן והא משנתינו דייקא ולא תני ברכות המלך כדתנן ברכות כ״ג וגם הכ״מ נסיב להו לפרש מנליה. ולא עלה בידו. ועוד שכבר כתבתי במשנה דלעיל דבכהן גדול דתנן בהדיא ברכות לא כתב בהן בחיבורו שיהא דוקא בלשון הקדש ושכן נראה ג״כ מדבריו בריש הלכות ברכות. וצ״ע והא דקרי לה פרשת המלך ולא כן בשל כ״ג. לפי שפרשת המלך מצוה מן התורה שנאמר תקרא וגו׳. אבל קריאת כ״ג ביה״כ אינה אלא תקנה ומנהג מאנשי כנסת הגדולה:

מוצאי יו״ט הראשון של חג. פירש הר״ב ת״ל בבא כל ישראל מתחלת חוה״מ דביו״ט הראשון לא. דבמועד משמע בתוך המועד. תוס׳:

בשמיני. ה״ג בגמ׳ ופריך בשמיני ס״ד [הא אמרת במוצאי יו״ט הראשון] ומשנינן אימא בשמינית. ומ״מ צ״ע דלא לתני בשמינית. דהא לא סגי ליה עד דמפרש במוצאי שביעית. ועיין מ״ש במשנה ט׳ פ״ה דאבות:

בימה נגזר משם במה. כן משמע בערוך:

של עץ בעזרה. פירוש בעזרת נשים כדלקמן:

והמלך עומד ומקבל וקורא. אותה קרייה ע״י מלך היא. כדתניא בספרי בפרשת המלך. רש״י. ודקדקתי ולא מצאתיה. כי אם זהו משנה תורה אחרים אומרים אין קורין ביום הקהל אלא משנה תורה בלבד. ע״כ. אבל דבר הלמד מענינו הוא שמשה אמר ליהושע תקרא וגו׳ ויהושע מלך הוה:

וקורא יושב. ה״נ מפרשים בגמ׳ דבעזרת נשים היה מדהיה יושב. והא אין ישיבה [בעזרה] אלא למלכי בית דוד ולא נמצא מלך בבית שני לבית דוד. והכי תניא בסוף פרק בתרא דף מ״ח משחרב ביהמ״ק ראשון וכו׳ ופסק מלך מבית דוד:

[*ושבחוהו חכמים. עיין מ״ש לקמן בד״ה ופרשת המלך כו׳]:

אחינו אתה. תלתא זימני שכן לשון חכמים כמ״ש הר״ב במשנה ג׳ פ״ג דשקלים. וביש ספרים לא נמצא אלא כפול ולא משולש. ונ״ל לגי׳ ההיא שלא באו אלא לומר שכל העם היו אומרים כן. והכי איתא בספרי פרשת המלך והיו אומרים לו כל ישראל אל תירא אגריפס. אחינו אתה אחינו אתה:

עשר תעשר כי תכלה לעשר. כתב הר״ב מפני שהוא זמן אסיף ומתנות עניים וכפירש״י. וקצת קשה שכיון שבשמינית שהיא אחר שנת השמיטה מיד בחג הסכות היתה הקריאה. נמצא *) שעדיין אין אסיף ואין מתנות עניים. ובירושלמי ע״י שיצאו ישראל משביעית לשמינית שלא לשכח את המעשרות. ע״כ. ומ״ש הר״ב ואע״פ שפרשת המלך בין עשר לכי תכלה לעשר. היה קורא אותם יחד כו׳ ואח״כ קורא פרשת המלך. וכתב רש״י ואי משום דיש כאן דילוג בתורה [יותר] בכדי שלא יפסוק התורגמן. אין למלך מתורגמן. ואין מתרגמין אחריו ע״כ. ואכתי תקשה דכ״ש דאיכא גנאי לצבור דהשתא אפילו בהפסק מועט שוהין הצבור לפי שאין תורגמן. לכך נ״ל דהכא היינו טעמא דבמקום המלך וכבודו אין מקפידין על שהיית הצבור וכיוצא בזה שכתבו התוס׳ על ושבחוהו חכמים דפריך בגמ׳ האמר רב אשי מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול כו׳. ומשנינן מצוה שאני. והוכיחו שם התוס׳ דדוקא מצוה שבינו לקונו הוא דשאני שמראה בעצמו שאימת שכינה עליו. אבל למחול על כבודו כגון לחלק כבוד לבשר ודם כגון לכלה ות״ח גזירת הכתוב הוא שאינו מוחל אפילו במקום מצוה. שהרי מצות כבוד עצמו שהן צריכין לעשות בו למלך כבוד. גדולה ממצות כבוד שחייב המלך לנהוג בהו שהרי גם עליהן אמרה תורה (דברים י״ז:ט״ו) שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך ולא אימתך עליו. נמצא דמה שהמלך מכבדו ליכא מצוה ע״כ:

ופרשת המלך וברכות וקללות. הר״ב כתב ואח״כ ברכות וקללות. וחוזר וקורא פרשת המלך. ולא ידעתי זו מנין לו לשנות מסדר השנוי במשנתינו. ורש״י מפרש כמו במשנה והרמב״ם פירש שקורא עשר תעשר. וקורא על הסדר עד סוף הברכות והקללות. לפי שנאמר (דברים כ״ח:ס״ט) אשר כרת אתם בחורב. ובפרק ג׳ מהלכות חגיגה כתב כמו כן. וקורא מעשר תעשר על הסדר עד סוף ברכות וקללות עד מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב. ע״כ. וכזה נראה להגיה בלשונו שבפירוש המשנה. אבל גם בזה קשה. דהא במשנה שנינו כי תכלה קודם לפרשת המלך. ואם קורא על הסדר נמצא שפרשת המלך קורא קודם לכי תכלה וצריך לומר שנוסחא אחרת היתה לו. ובסדר משנה דירושלמי עשר תעשר וכי תכלה לעשר ברכות וקללות עד שהוא גומר את כולם:

ח **משוח מלחמה כו׳**. כתבו התוס׳ תימה למה הקדים פרק זה קודם פרק עגלה ערופה. והלא שנה משוח מלחמה בבבא אחרונה אחר כולן. וי״ל דהתם הקדים פרשת עגלה ערופה משום דאיירי בפרשת המלך נקט בתריה פרשת עגלה ערופה. אבל הכא שבא לפרשם מקדים משוח מלחמה. משום דזוטרי מיליה ופסיק ושרי להו. ע״כ. כלומר שאין בהם אלא פירוש הפסוק בלבד. אבל בפרשת עגלה ערופה יש דינין מלבד פירוש הפסוק כמו נמצא טמון וכו׳. ועוד ראויה להקדימה שכן היא קודמת בתורה. וכתבו עוד התוספות וא״ת וליתני לעיל פרשת משוח מלחמה כדתני פרשת עגלה ערופה. [וי״ל]

דלא שייך למימר פ׳ משוח מלחמה. שהרי לא נתנה משום מצות קריאה אלא משום התראה. ע״כ:

בשעה שמדבר אל העם. האי דלא תני הכא נמי כיצד כדקתני פרק דלעיל מקרא בכורים כיצד. משום דהתם סליק מיניה דקתני לעיל מיניה ואלו נאמרים בלשון הקודש. תוס׳:

ונגש הכהן זה כהן משוח מלחמה. מפרש בגמ׳ דומיא דשוטרים דכתיב (שם כ׳) ודברו השוטרים מה שוטרים בממונה ויש ממונה על גביו. אף כהן בממונה ויש ממונה על גביו. אבל כהן גדול אע״פ שהמלך ממונה על גביו. מיהו בעבודה ליכא. ואימא סגן. סגן לאו ממונה הוא. שכל עוד שלא אירע פסול בכהן גדול אין לסגן גדולה של כלום. וא״ת אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע כו׳ בריש פ״ג דיומא מפרש הר״ב שהוא הסגן. כבר כתבו התוס׳ ודאי ממונה הוא לדברים שמינוהו אחיו הכהנים אבל מן התורה אין לו שום מינוי יותר על אחיו הכהנים. ואינו אלא כעין מינוי אמרכל וגזבר שגידלוהו אחיו הכהנים:

ודבר אל העם בלשון הקדש. כתב הר״ב נאמר כאן ודבר ונאמר להלן משה ידבר. גמ׳. ועמ״ש בפרק דלעיל משנה ג׳. וכתבו התוס׳ ירושלמי הרי ק״ש הרי כתיב בה (שם ו׳) ודברת בם. והיא נאמרת בכל לשון. א״ר חגי נאמר כאן הגשה ונאמר להלן הגשה. ונגשו הכהנים בני לוי (שם כ״א). מה להלן בלשון הקדש. אף כאן בלשון הקדש. ואיכא דיליף הגשה הגשה. מונגש משה אל הערפל (שמות כ׳):

לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין. כשאמר יהודה על שמעון. היינו נמי שמעון על יהודה. שאין גבורת המלחמה ונצחונה תלוי במתחיל ולפיכך אמר תו ולא שמעון על בנימין. ועיין כיוצא בזה במשנה ו׳ פ״ק דקדושין. ועוד נ״ל דיהודה ובנימין היו לאחדים עם מלכות בית דוד. ושמעון שהוא ממלכות עשרת השבטים גבולו בתוך ערי יהודה כמפורש בספר יהושע. ולפיכך כשיהודה הולך ללחום עם מלכות י׳ שבטים מסתמא ילחום בשבט הקרוב אליו והוא שמעון. ומפני כן יהלוך שמעון ויתגרה מלחמה עם בנימין שנתחבר עם יהודה:

וצחצוח חרבות. הוא מריטת כלי מלחמה. כגון הסייף והרמחים. הרמב״ם. והוא מלשון נחשת ממורט (מלכים א ז׳:מ״ה) ענין זך ולוטש:

ושפעת. לשון רבוי. כמו ושפעת מים תכסך. (איוב כ״ב י״א). ערוך:

ודברו השוטרים. עיין מה שכתבתי במשנה ה׳:

אחד הבונה בית התבן וכו׳. אחד הבונה ואחד הלוקח וכו׳. גמרא ת״ר אשר בנה. אין לי אלא אשר בנה. לקח וירש וניתן לו במתנה מנין ת״ל מי האיש אשר בנה בית. דמי האיש רבוי הוא. אין לי אלא בית. מנין לרבות בית התבן כו׳. ת״ל אשר בנה מ״מ. דמצי למכתב מי אשר בית בנה אלא *) דרוש ביה בנה מ״מ שהרי לא הזכיר בית עדיין. והאי דכתיב בית למעוטי בית שער כו׳ שהם עשוים לדריסת רגל ולא ראוים לדור בהם:

בית האוצרות. לאוצר יין שמן ותבואה. רש״י:

אחד הנוטע כרם ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל וכו׳. גמרא ת״ר אשר נטע אין לי אלא נטע לקח וירש וניתן לו במתנה מנין ת״ל ומי האיש אשר נטע כרם. אין לי אלא כרם מנין לרבות חמשה אילני מאכל ואפילו משאר מינין ת״ל אשר נטע יכול שאני מרבה הנוטע ד׳ אילני מאכל וה׳ אילני סרק. ת״ל כרם דמי לכרם. ופחות שבכרמים חמשה גפנים הם. והא דהכא תנן הנוטע כרם בהדיא וברישא לא תנן הבונה בית בהדיא. משום דהא מיהת כי נקט בית התבן הוה בית דבקרא נמי בלישנא אבל הכא כי נקט נטיעת ה׳ אילני מאכל. אין כרם דכתיב בקרא בלישנא. ול׳ הרמב״ם בחיבורו פ״ז מה׳ מלכים. אחד הבונה בית לישיבתו. וא׳ הבונה [בית התבן] בית הבקר כו׳:

אחד המארס את הבתולה כו׳. גמ׳. ת״ר אשר ארש א׳ המארס את הבתולה וא׳ המארס את האלמנה וכו׳ ומדלא כתיב אשר אשה ארש:

כל אלו שומעין דברי כהן מערכי מלחמה. כמו שומעין מערכי מלחמה דברים של כהן. כלומר שהכהן אומר להן. רש״י:

בית שער. בית כניסת שער החצר להסתופף שם שומר הפתח. רש״י. כלומר ואינו ראוי לדירה אלא להסתופף לפי שעה:

מרפסת. מפורש בפירוש משנה ג׳ פ״ח דעירובין:

אלמנה לכ״ג וכו׳. פי׳ הר״ב דכתיב ולא לקחה וכו׳ ואע״ג דבאלמנה לכ״ג כתיב (ויקרא כ״א) לא יקח [*וקיחה היינו קדושין. רש״י] אפ״ה אינו לוקה עד שיבעול [כדרבה] דאמר רבה כו׳ ומתני׳ אפילו כר״י הגלילי [דמתני׳ ה׳] דאמר הירא ורך הלבב זה המתירא מעבירות **) שבידו [*הכא אין עבירה בקדושיה אע״ג דכתיב לא יקח דקרא הא טעמא קאמר ולא יחלל ופירש״י עד שיביא זרעו או האשה לידי חלול וממזרת ונתינה אין עבירה בקדושיה דלא כתיב בהו לא יקח אלא לא יבא ולא יתחתן. ע״כ]. וכדאי׳ בגמ׳:

וחלוצה לכהן הדיוט. לכאורה יהיה חוזר שהרי מדברי סופרים היא החלוצה לכהן הדיוט ולא שנאה אלא משום אשגרת לישן. וכמ״ש במ״ג פ״ט דיבמות. אבל הרמב״ם העתיקה בפ״ז מה׳ מלכים. ונראה דס״ל דאינו חוזר מד״ס. דהא במלחמת הרשות היא כדתנן בסוף פרקין. ועמ״ש רפ״ד:

ואלו שאין זזין ממקומן וכו׳. גמ׳. ת״ר לא יצא בצבא (דברים כ״ד:ה׳) יכול בצבא הוא דלא יצא אבל יספיק מים ומזון ויתקן הדרכים ת״ל (שם) ולא יעבור עליו לכל דבר. יכול שאני מרבה אף הבונה בית ולא חנכו וכו׳. ת״ל עליו. עליו אי אתה מעביר. אבל אתה מעביר על אחרים. ומאחר דכתיב לא יעבור. לא יצא בצבא למה לי לעבור עליו בשני לאוין:

ויספו השוטרים. כתב הר״ב על דברי כהן. וכן ל׳ רש״י. וכלומר דודברו השוטרים דבמשנה ב׳ אינן דברי עצמן אלא דברי כהן והשוטר משמיע כדאיתא בגמרא דף מ״ג מונגש עד ודבר. כהן מדבר. וכהן משמיע. מודבר עד ויספו. כהן מדבר ושוטר משמיע. מויספו ואילך. שוטר מדבר ושוטר משמיע:

בקשרי המלחמה. פירש הר״ב כשמתקשרין לעמוד צפופים. וכן לשון רש״י ולישנא דמתני׳ ה׳ פ״ה דאבות הוא ושם מפורש:

זהו המתירא מן העבירות. ומיהת מודו לר״ע נמי דמי שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה שחוזר מדכתיב ולא ימס לבב אחיו כלבבו כדאיתא בגמרא:

מן העבירות שבידו. פירש הר״ב אפי׳ עבר על דברי סופרים. עיין מ״ש בזה בריש פ״ד דמכילתין:

וחלוצה לכהן הדיוט. הא ודאי אשגרת לישן הוא דהא פירש הר״ב דלר״י עבירה דדברי סופרים לא היא בכלל הירא מעבירות:

מעמידין זקיפין לפניהם. פירש הר״ב גבורים ממונים וכו׳. וז״ל רש״י בראשם של צד המלחמה מעמידין בני אדם גבורים ממונים כו׳ ויזקיפו ויגבירו את אנשי הצבא בדבריהם:

ואחרים מאחוריהם. פירוש מאחורי עם המלחמה ולשון הרמב״ם בפ״ז מהל׳ מלכים ומעמידין מאחור כל מערכה ומערכה וכו׳:

לקפח. פירש הר״ב לחתוך. תרגום וערפתו ותקפיח. ערוך:

ולהלן הוא אומר כו׳. דאי מקרא קמא לא סגי דכיון דכתיב וגם מגפה משמע דמלתא באפי נפשה ולא תליא בניסה. ועוד דמגפה משמעה בידי שמים יותר מדמשמע בידי אדם. ועוד דאיכא למימר שאני התם שהמבשר לעלי לא רצה להבהילו במגפה בתחילה. ולפיכך הקדים לומר ניסה שלא יהא נבהל פתאום וימות שהרי אף כשאמר כן ראה מה עלתה בו. אבל לא נשמע מהכא דניסה היא סיבת הנפילה:

אבל מלחמת מצוה כו׳. פירש הר״ב לא נחלקו אלא כו׳ ת״ק קרי לה מלחמת רשות וכו׳. גמ׳. רשות דרבנן זו היא מצוה דר״י. מצוה דרבנן זו הוא חובה דר״י. ופירש״י רשות דרבנן זו היא מצוה דר״י ובאותה מלחמה שאמרו חכמים שהוא רשות ואין חתן יוצא לה אמר נמי ר״י דאין חתן יוצא לה אלא שר״י קורא אותה מצוה ונפקא מינה לפוטרו משאר מצות בעודו עסוק בה כדמפרש ואזיל. מצוה דרבנן דאמרי בה הכל יוצאין אמר נמי ר״י הכל יוצאין אלא דקרי לה חובה ולאו מידי אשמועינן בהא אלא כולה משום מצוה ורשות נקטו פלוגתייהו. אלא משום דקרו רבנן להא רשות די להם אם קרא את זו מצוה ואפי׳ היא חובה שהרי אין הדבר אלא להעלותה מעלה אחת ולומר הכל יוצאין וגבי רשות דיים לקרות את שלמעלה ממנה מצוה. ור״י דקרי לקמייתא מצוה למלתיה. לאשמועינן דהעוסק בה פטור מן המצוה. והוצרך להעלות את זו מעלה אחת לומר אבל בזו הכל יוצאין הלכך קרייה חובה. כדאיתא ע״כ. ומ״ש הר״ב וסובר שאין אדם רשאי להתבטל מן המצוה כדי להלחם במלחמה כזו. ותימה דכ״ע הא ס״ל העוסק במצוה פטור כו׳ כדאשכחן במשנה ה׳ פ״ב דברכות. וכן במשנה ג׳ פ״ז דיומא דאין מעבירים על המצות וכ״ש כשעוסק בה כבר. וא״כ אפילו במלחמת מצוה אינו רשאי להתבטל מהמצוה כו׳ דהא אחתן מחדרו לא קיימא פלוגתייהו כלל. ויש לפרש דהכי קאמר וסובר דאין אדם רשאי להתבטל מן המצוה הבאה לידו כשהוא עוסק במלחמה זו מפני שכבר הוא עוסק במצוה ופטור מזו הבאה לידו. דבמלחמה זו לאו דמצוה היא ולפיכך לא יתבטל מהמצוה הבאה לידו. [*ואע״ג דר״י פליג וה״ל למתני ריש״א ולא אמר ר״י. מצינו כמו כן בפרק אחרון דמסכת [ערכין] משנה ח׳ לדברי הרמב״ם. עיין שם]:

ט עגלה ערופה בלשון הקדש. עיין מ״ש בשם התוס׳ בר״פ דלעיל:

שנאמר כי ימצא. ה״ק שנאמרו ענו ואמרו כו׳ [כמ״ש הר״ב]. וסדר עגלה ערופה כיצד כי ימצא וכו׳ [גמרא]:

שלשה מב״ד הגדול. מפרש בגמ׳ בברייתא זקניך שנים. ואין ב״ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן שלשה:

רבי יהודה אומר חמשה שנאמר זקניך שנים ושפטיך שנים. ותנא קמא ההוא מבעי ליה למיוחדין שבשופטיך. ור״י וי״ו דושפטיך דריש למנינא להביא עוד שנים. ות״ק וי״ו לא משמע ליה. גמרא. ומדלא כתב הר״ב הלכה כמאן. ש״מ דס״ל ככללין דהלכה כת״ק. אבל במשנה ג׳ פ״ק דסנהדרין תנן להו בלשון פלוגתא דר״ש ור״י ופסק כר״י. וכן פסק הרמב״ם כאן והתם. ובחיבורו פ״ה מהלכות סנהדרין ובפ״ט מהלכות רוצח ושם כתב הכ״מ דבתרי סדרי יש סדר למשנה והוי סתם ואח״כ מחלוקת. ואין הלכה כסתם והדרין לכללין דר״ש ור״י הלכה כר״י ע״כ. אלא שלא פירש זו מנין לו שיש לסדרים סדר ואדרבא נמצא להתוס׳ בהפך בפ״ח דשבת דף פ״א דאדר״י אסר לקנח בחרס בשבת אמרינן אלמא דבר שאין מתכוין אסור. והא אר״י הלכה כסתם משנה. ותנן נזיר חופף ומפספס. והקשו בתוס׳ דמאי קושיא דהא הוה מחלוקת בפ״ב דביצה ריש״א כל הכלים אין נגררים כו׳. ובתרי מסכתות אין סדר ושמא סתם ואח״כ מחלוקת הוא. ותירצו דאע״ג דלכולהו אמוראי בתרי מסכתות אין סדר ואין הלכה כסתם. רבי יוחנן אית ליה דאפילו בתרי מסכתות

הלכה כסתם. דמסתמא סתם לבסוף ואין לנו לומר שסתם רבי קודם ושוב חזר ממה שפסק. ע״כ. וכ״כ בפרק החולץ (יבמות דף מ״ב) וא״כ ה״נ אית לן למימר דמסתמא סתם דהכא נשנה אחר מחלוקת דסנהדרין. והלכה כסתם. אבל נ״ל דמשם ראיה דנוכל לומר שהרמב״ם מתרץ קושית התוס׳ בכך דלהכי מקשה גמרא מסתם דבנזיר אע״ג דמחלוקת היא בביצה משום דכיון דבתרי סדרי נינהו. ונזיר בסדר נשים שאחר סדר מועד אמרינן דיש סדר והוה מחלוקת ואח״כ סתם דהלכה כסתם. וטעמא רבה איכא דכיון דנקטינן בסידרייהו באסמכתא דקרא (ישעיהו ל״ג:ו׳) והיה אמונת עתך כדאיתא בפ״ב דשבת דף (ל״ב) [לא.] אית לן למימר דכסדר האסמכתא למדם רבינו הקדוש. מה שאין כן סדר המסכתות שבכל סדר וסדר. אע״פ שמפני טעם ונימוק סדרן. מ״מ הואיל ולא באסמכתא דקרא נסדרו לא היה מלמדן עם תלמידיו אלא במקום שלבם חפץ. ומיהו לדעת הרי״ף והרא״ש נמי אין סדר אפילו בתרי סדרי. כמו שאכתוב בשמם במשנה ט׳ פרק קמא דקדושין בס״ד. [*ושוב ראיתי בתשובות מהר״ם רוטנבורג הנדפסים בפראג ששם בסימן תתקפ״ב בפסקא המתחלת ומעשה היה כו׳ כתוב אסתם בשבועות ומחלוקת בכתובות הוי תרתי מסכתות ואין סדר ולכן אין לחוש על הסתם שבשבועות. ע״כ. אע״ג דמסכת שבועות שבסדר נזיקין מאוחר לכתובות שבסדר נשים. ועיין מ״ש במשנה ה׳ (פ״ה) [פ״ז] דתמורה]. ועוד בגמרא פ״ב דקדושין דף נ״ד מייתי ראיה דהלכה כר״מ דהתם מדסתם לן תנא כוותיה בסדר זרעים. ואע״ג דמסקנא משום דבבחירתא סתם כוותיה מ״מ חזינן דגמרא סברה דכל היכא דאשכחן סתם ומחלוקת בתרי סדרי שיש לפסוק כסתם. ואין מוקדם ומאוחר בהן. ועוד קשיא לי על פסק הרמב״ם דהתם גופיה בסמיכת זקנים לא פסק כר״י כמו שאכתוב שם בס״ד. ועיין מ״ש במשנה ב׳ פ״ט דסנהדרין. [*ובני מהר״ר אברהם שיחי׳ מחבר פי׳ לירושלמי הראה לי דבירושלמי הכא ובסנהדרין פ״ק דף י״ט ע״א. א״ר נראין דברי ר״ש בסמיכה ודברי ר״י בעריפה וכו׳]:

נמצא סמוך לספר. כתב הר״ב דכתיב כי ימצא. פרט לממציא כו׳. וכתבו התוס׳ בפ׳ הנחנקים (סנהדרין ד׳ פ״ו) דליכא לאקשויי אדהכא מדכתיב (דברים כ״ב:כ״ב) כי ימצא איש שוכב עם אשה בעולת בעל. דאימא ה״נ פרט לממציא כו׳. כגון בית פלוני דשכיחי ה״נ דפטירי. [ואין חילוק בין לשון פרט למצוי דהתם או פרט לממציא דה״נ בגמרא דהכא גרס פרט למצוי והרמב״ם בפירושו כתב פרט לממציא. ובחבורו פרק ט׳ מהל׳ רוצח נראה דגרס פרט למצוי. ועיין מ״ש במשנה ב׳ פרק ב׳ דמכות] דהכי נמי דרשינן מכי ימצא באדמה. דהוי כמסקנא דהתם דדרשינן מונמצא בידו וה״נ באדמה כמו בידו:

או לעיר שאין בה ב״ד. דבעינן זקני העיר וליכא. גמ׳:

דברי ר״א. גמ׳. קסבר אפשר לצמצם וקרובה. ואפילו קרובות. פירש״י כמו ובהמה רבה (יונה ד׳) וכתב הר״ב ואין כן הלכה אלא שתיהן מביאין עגלה אחת בשותפות. והכי אמרינן בבכורות פ״ב דף י״ח דקסברי א״א לצמצם ויביאו בשותפות ויתנו ביניהן ויאמרו אם זו היא הקרובה הרי היא שלהן. ואלו יקנו להם חלקם במתנה. ואם אלו וכו׳:

נמצא ראשו כו׳. כתב הר״ב במת מצוה קנה מקומו לקוברו שם [עסקינן] דזה אחד מעשרה תנאים שהתנה יהושע בפרק מרובה [ב״ק דף פ״א]. רש״י:

רבי אליעזר אומר מטבורו. פי׳ הר״ב קסבר עיקר חיותא בטבוריה הוא כו׳. וז״ל הרמב״ם לפי שהוא אמצעות הגוף הכולל כלי המזון שבהם נמשך המאכל. ר״ע אומר מקום שאיפת הרוח הוא הצורך הגדול בחיות לפי שנאמר כל אשר נשמת רוח חיים באפיו:

רבי עקיבא אומר [כו׳]. כתב הר״ב והלכה כר״ע. וכ״כ הרמב״ם וכתב הכ״מ בפ״ט מהלכות רוצח. ויש לתמוה דהא קי״ל משנת ראב״י קב ונקי וצריך לומר שסובר שלא נאמר כלל זה לדחות מאי דקיי״ל הלכה כר״ע מחבירו ע״כ. ועיין מ״ש כבר בזה במשנה י׳ פ״ח דעירובין בס״ד:

ואין המום פוסל בה. דמהו דתימא ניליף מק״ו. ומה פרה שאין השנים פוסלות בה [כדתנן בר״מ פרה כשירה הזקנה וכו׳] מום פוסל בה דכתיב (במדבר י״ט) אין בה מום. עגלה ששנים פוסלות בה [כדתנן התם]. אינו דין שיהא מום פוסל בה קמ״ל דלא. דשאני התם דאמר קרא (שם) אשר אין בה מום. בה מום פוסל. ואין מום פוסל בעגלה. כך למדתי מהגמרא:

ואיתן כמשמעו קשה. פי׳ הרמב״ם חזק ההמשכה. וכ״כ בחבורו פ״ט מהלכות רוצח ומורידין אותה אל נחל ששוטף בחזקה וזהו איתן האמור בתורה. ע״כ. אבל רש״י מפרש בפירוש החומש נחל איתן קשה שלא נעבד. ע״כ. לדבריו נחל האמור כאן אינו של מים. אלא עמק. וכן מביא רש״י מה שדרשו בפרקין א״ר יוחנן בן שאול מפני מה אמרה תורה הביאו עגלה בנחל. אמר הקב״ה יבא דבר שלא עשה פירות ויערף במקום שאין עושה פירות וכו׳. ופירש״י נחל איתן קשה. ע״כ. אבל נראה בעיני דהיינו פלוגתייהו דרבי יאשיה ור׳ יונתן בברייתא בגמ׳. אשר לא יעבד ולא יזרע לשעבר דברי ר׳ יאשיה [דדריש אשר דמוכח דלאו לשון צוואה היא. אלא לישנא דלשעבר] ר׳ יונתן אמר להבא. דרש״י נסיב לה בפי׳ החומש אליבא דר׳ יאשיה משום דמשמעות דאשר הכי משמע טפי דלא בא לאוסרו להבא. אבל הרמב״ם בפירוש המשנה דבהדיא תנן ומקומה אסור מלזרוע ומלעבוד. ש״מ דמתני׳ דלא כר׳ יאשיה אלא כר׳ יונתן. [ועיין מ״ש עוד לקמן בזה] הלכך ניחא להרמב״ם טפי לומר דנחל היינו נהר. שכן פירושו ברוב המקומות. ועוד דכן דוירחצו את ידיהם משמע מהנחל. והשתא האי דדריש רבי יוחנן בן שאול לא אתיא אלא אליבא דר׳ יאשיה. דאי לרבי יונתן אדרבה כל נחל מגדל

ועושה פירות אם בעצמו בדגים. ואם בשפתו לכשיזרע או יעבד. ועוד י״ל דלהרמב״ם לרבי יאשיה נמי נחל היינו נהר. אלא דקרא אתני שיהא המקום שעורפים בו הוא במקום שלא נעבד בו. ואתיא רבי יוחנן בן שאול כנ״ע ומתני׳ מיהא דלא כר׳ יאשיה דהא אליביה לא אסרה תורה לזרוע כו׳ לפיכך ניחא להרמב״ם לפרש קשה על חוזק הנהר:

אע״פ שאינו איתן כשר. פי׳ הר״ב שלא נאמר איתן לעכובא אלא למצוה. וכן פירש״י. וקצת קשה. דהוי ליה למתני ואם אינו איתן כשר שזהו ל׳ דיעבד. אבל לשון אע״פ משמעותו להוציא ולאפוקי שלא נטיל עוד תנאי בדבר. ועוד דלשון אם אינו כו׳ לשון קצרה הוא. מלשון אע״פ שאינו כו׳. ולמה לו להאריך. והרמב״ם פי׳ וז״ל ענין איתן גדול כמו שאמר. גוי איתן הוא (ירמיה ה׳) . ואומר אם היה חזק ההמשכה ואפילו שלא היה גדול השיעור כשר. וכבר פירשו איתן קדמון. ע״כ. בא לומר שאיתן יש בו שני פירושים גדול וחזק. ושאמר התנא דקפידת הכתוב על החוזק. ואע״פ שאינו גדול. ומעתה ל״ק מ״ש הכ״מ וז״ל ודע ששם במשנה שנינו אע״פ שאינו איתן כשר. ופירש״י דלא כתיב ביה עכובא. ולא נאמר אלא למצוה. ולא ידעתי למה השמיטו רבינו ע״כ. שמבואר נגלה שלא השמיטו שהרי לפי פירושו ה״ק אע״פ שאינו גדול וא״כ מכיון שכתב נחל ששוטף בחזקה. וזהו איתן האמור בתורה. כבר נכלל בזה שאין עוד תנאי בענין איתן אלא מה שביאר בלבד ששוטף בחזקה. וא״ת ולהרמב״ם שכתב דממעטים גדול ואמאי. והא כתיב גוי איתן. וכי תימא דהיינו דכתב וכבר פירשו איתן קדמון דא״כ נצריך להיות קדמון ולא שיהיה עשוי מחדש. אבל ודאי שז״ש וכבר פירשו איתן קדמון ר״ל וגם זה הפירוש ממועט בדברי משנתינו באמרה אע״פ שאינו איתן ולא הצריכה אלא שיהיה קשה בלבד ולא זולת. והדרא קושיא לדוכתיה דהיאך ממעטינן הני פירושים וקרא כתיב גוי איתן ל״ק דקראי אחרינא כתיבא כדאיתא בגמ׳ ת״ר מנין לאיתן שהוא קשה שנאמר (במדבר כ״ד) איתן מושבך ושים בסלע קנך. ואומר (מיכה ו׳) שמעו הרים את ריב ה׳ והאיתנים מוסדי ארץ:

מאחוריה. פי׳ הר״ב ממול ערפה דגמר עריפה מחטאת העוף. גמ׳. ועיין בפירוש משנה ה׳ פ״ו דזבחים:

ומותר לסרוק כו׳. פירש הר״ב מה זריעה כו׳. אף כל עבודה כו׳ ואימא אשר לא יעבד בה כלל ולא יזרע פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט זריעה אין מידי אחרינא לא אשר רבויא הוא *) גמ׳. והיינו נמי כר׳ יונתן דאדאמרינן ר׳ יאשיה מאשר נ״ל כמ״ש לעיל. קאמרינן ור״י אשר רבויא הוא:

במקום עריפה של עגלה. גמ׳. ת״ר ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל שאין ת״ל הערופה. ומה ת״ל הערופה על מקום עריפתה של עגלה:

ופטרנוהו בלא מזון כו׳. כן הגי׳ בספרים. והר״ב שפירש בלא מזונות כו׳ לפי שבגירסתו ל״ג בלא מזון. וכן ל״ג בלא לויה אלא בברייתא בגמ׳. וכ״כ רש״י ופטרנוהו. בגמ׳ מפרש בלא מזונות וגירסתם מצאתי בנוסת משנה שבירושלמי:

בלא מזון. והוצרך ללסטם את הבריות ולכך נהרג. רש״י:

והנחנוהו בלא לויה. יחידי בלא חבורה. רש״י:

והכהנים אומרים. כדכתיב לעיל (דברים כ״א:ה׳) ונגשו הכהנים בני לוי ולא פירש על מה הם נגשים. רש״י:

כפר לעמך וגו׳. עיין במשנה ח׳ פ״ג דיומא כתבתי דבמקום שנאמר כפרה ילפינן מחורב דבעי למימר אנא כדאשכחן להלן. אנא חטא וגו׳. ופרכינן התם בגמרא דף ל״ז בעגלה ערופה נמי. וקאי בקשיא:

לא היו צריכים לומר ונכפר כו׳. כלומר ונכפר דכתב בקרא לאו אועגו ואמרו קאי שיהא אף זה בכלל אמירה אלא מלתא באנפי נפשה היא שרוח הקדש בשרה כו׳. [רש״י]:

נמצא ההורג עד שלא נערפה תצא ותרעה בעדר. פירש״י דס״ל האי תנא דעגלה ערופה אין ירידתה לנחל איתן אוסרתה אלא עריפתה. והרמב״ם בפ״י מהלכות רוצח פסק שירידתה לנחל איתן אוסרתה בהנאה. וכתב הכ״מ דאפ״ה תצא ותרעה בעדר. משום דאדעתא שימצא ההורג לא אקדשה שהרי דבר מצוי הוא שימצא ההורג. וכ״ש לפי מה שפירשו קצת מפרשים שמתועליות המדידה והענינים הנעשין במצוה שעל ידי כך הוא קרוב שיתגלה מי הוא ההורג. דהא ודאי מעיקרא מסקי אדעתייהו שימצא ההורג ולא גמרי ומקדשי. ע״כ:

תקבר. דאסורה בהנאה עיין בפירוש הר״ב משנה ט׳ פ״ב דקדושין:

עד אחד אומר ראיתי וכו׳. עיין מ״ש בכולה מתניתין בפ״ו משנה ד׳ וכן שם בפירוש הר״ב דמה שחסר בזו. גילה בזו. כי שתיהן בענין אחד ואין חלוקה ביניהן:

אשה אומרת כו׳. לשון הרמב״ם בפרק ט׳ מהלכות רוצח אשה אומרת כו׳ בין שבאו שתיהן כאחת בין שבאו זו אחר זו. ע״כ. וכתב הכ״מ דעד כאן לא מפלגינן בין באו בבת אחת לבאו בזה אחר זה. אלא דוקא כשהעד הראשון הוא כשר ולאפוקי מהראב״ד שכתב על זה נראה מהגמרא שהוא שבוש דבזה אחר זה הראשון עקר. ואפילו אשה. עכ״ל הכ״מ. ולי קשיא *) לשון הרמב״ם שבפי״ב מהלכות גרושין לענין עדות היתר א״א לא ביאר בזה כלל ולא עוד אלא שהמגיד כתב עליו שם וז״ל וה״ה לאשה אומרת מת והתירוה לינשא על פיה ואח״כ באה אשה אחרת ואמרה לא מת לא תצא מהתירה

הראשון וזה מוסכם ע״כ ואין לחלק דהתם בהתירוה דהכא נמי בעינן שהב״ד הורו על פיה שלא תיערף וכמ״ש בשם התוס׳ בענין עדות סוטה בפ״ו וצ״ע:

משרבו הרוצחנין בטלה עגלה ערופה. פירש הר״ב לפי שמכירין כו׳ כדת״ר [לעיל] לא נודע מי הכהו הא נודע מי הכהו אפי׳ א׳ בסוף העולם [הכיר בו] לא היו עורפין:

משבא אלעזר בן דינאי. ורצחן מפורסם היה כדאמרי׳ בעלמא בפ״ב דכתובות דף כ״ז אדתנן ע״י נפשות אסורה כגון אשתו של בן דינאי ופירש שם רש״י רוצח היה ואלעזר שמו כדאמר בפרק עגלה ערופה:

ותחינה בן פרישה. בן פרישה היה נקרא. ה״ג בס״א. אבל בן דינאי לא הוצרכו להחזיר ולשנות שמו כי זה [השם] בן דינאי נאה לו כי ראוי לדונו. א״נ לשון איש ריב ומדון. וכהר״ר זנוויל כ״ץ אמר לקיים גירסת הספר ולהגיה ותחלה במקום ותחינה ואין נ״ל שהרי תחלה בן דינאי היה נקרא ואם גם זה השם נשתנה הוה ליה לתנא לומר כן שנשתנה בשתי אלו השמות. ועוד למה נשתנה פעמיים:

בן הרצחן. ירושלמי בריה קטילה:

שנאמר לא אפקוד וגו׳. ולא מייתי קרא דונקה האיש דכתב הר״ב במשנה ב׳ פ״ק וילפינן מיניה לכל עון דזנות שבאיש כדאיתא לעיל ריש פ״ד דבהאי קרא טפי טובא קמ״ל. והכי איתא בגמ׳ ת״ר ונקה האיש מעון. בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו. ואומר לא אפקוד וגו׳ מאי ואומר. וכי תימא עון דידיה אין. דבניה ודבנתיה לא. ת״ש לא אפקוד וגו׳. וכי תימא עון א״א אין. עון דפנויה לא. ת״ש כי הם עם הזונות יפרדו *) (הושע ד׳:י״ד). [*ועמ״ש סוף משנה י״ב] ועמ״ש במשנה ה׳ פ״ג:

בטלו האשכלות. פי׳ הר״ב איש שהכל בו. כלומר תורתם אמת מבלי דופי ושכחה ומחלוקת. רש״י בגמ׳. ובמשנה כתב עד ימיהן לא היה מחלוקת בחכמי ישראל כולן היו אומרים דברים כנתינתן למשה מסיני והן הראשונים שנחלקו בסמיכות קרבנות ביו״ט כדאמרינן בחגיגה [טז:] והוא היה מחלוקת ראשון שהיה בישראל בדברי תורה. ע״כ. והרמב״ם פי׳ אשכלות כינוי על אדם הכולל המדות המעלות והחכמות לפי מיניהם והוא מה שאמרו אשכלות איש שהכל בו:

שנאמר אין אשכול וגו׳. לראיה שאשכול נאמר לכנוי בן אדם החשוב בעיני אלהים יתברך:

יוחנן כהן גדול כו׳. משנה זו שנויה כבר בסוף מסכת מעשר שני. ועיין מ״ש שם בס״ד:

סנהדרין. כתב הר״ב שונאי הדרת פנים. ועיין מ״ש בריש מסכת סנהדרין:

בטלה השיר מבית המשתאות. פירשו הפוסקים בשם רבינו האי גאון ז״ל דהיינו שיר של אהבה שבין אדם לחברו ולשבח יפה ביפיו. אבל שירות ותשבחות וזכרון חסדים של הקב״ה מנהג כל ישראל לאמרן בבית חתונה ובבית המשתאות בקול נגינות ובקול שמחה:

שנאמר בשיר לא ישתו יין. והר״ב שכתב דכתיב זקנים משער שבתו וגו׳. משום דמנלן דמשבטלה סנהדרין כתיב. כדאיתא בגמ׳. וקרא דזקנים וגו׳ לא כתיב ביה דאסור אלא משמע דנשבת מאליו להכי מייתי מתני׳ קרא בשיר לא ישתו דלמיסר משמע. מ״ש הר״ב הזקנים היושבים בשער. לשון הרמב״ם והם הזקנים שאמר הקב״ה עליהם תתן לך בכל שעריך:

בטל השמיר. כתב הר״ב ובו פתחו אבני האפוד וכו׳. דכתיב בהו במלואותם שלא יחסרו בהם וכו׳. ומראה להם וכו׳ והן נבקעות מאליהן כתאנה זו שנבקעת בימות החמה ואינה חסירה כלום וכבקעה זו שנבקעת בימות הגשמים ואינה חסרה כלום. [*ברייתא בגמ׳]:

ונופת צופים. פי׳ הר״ב דבש הבא ממקום ששמו ציפיאה ומדקדוק הלשון ששם העצם לא יתרבה. וא״כ היאך אמרו צופים. ונ״ל לדברי הר״ב שהמקום ההוא נקרא צופים בלשון מקרא כמה דאת אומר הרמתים צופים בריש שמואל וכן נקרא בימי התנאים. אלא שנשתבש אח״כ בפי ההמון ובימי הר״ב והיו קוראין אותו צופיאה. ול׳ הרמב״ם מין דבש שהיה בא מא״י נקרא צופים משמע שר״ל שהדבש נקרא צופים. ובגמ׳ זה דבש הבא מן הצופים ופירש״י ההרים הגבוהים שמשם צופין למרחוק ומפרשינן בגמ׳ כדמתרגם רב יוסף [כאשר תעשינה הדבורים] (דברים א׳:מ״ד) כמה דנתזין דבריאתא ושייטין ברומי עלמא ומייתין דובשא מעשבי טורייא. וזה מן התימה על הר״ב שמפרש בענין אחר ממה שאמרו בגמ׳. ואע״ג דבתר הכי מייתי גמ׳ מתני׳ ט׳ פ״ה דמכשירין דתנן בה דבש זיפים. ואיכא דמפרש על שם מקומו כדכתיב (יהושע ט״ו:כ״ד) זיף וטלם ובעלות. לא משמע דמייתי לה לענין פירושא דמשנתינו. אלא דאגב דתנן הכא נופת צופים ומפרשינן בדבש טוב ומשובח. מייתי ליה מתניתין דמכשירין דמיירי נמי בדבש המשונה משאר דבש בענין העובי. אבל לא לומר דכי היכי דהתם איכא דמפרש על שם מקומו. הכי נמי הכא דכוותיה דאי הכי כי היכי דהתם מייתי ליה קרא דכתיב ביה מקום הנקרא זיף הכי נמי הוה ליה למיתי הכתוב דכתיב ביה מקום הנקרא צופים:

ופסקו אנשי אמנה. פי׳ הר״ב אנשים שמאמינים בהקב״ה. גמ׳. ופי׳ רש״י מאמינים בהקב״ה לוותר ממונם לנוי הדור מצוה ולצדקה ולהוצאות שבתות ויו״ט:

שנאמר הושיעה ה׳ וכי גמר חסיד. וסיפיה כי פסו אמונים מבני אדם. ואע״ג דדוד אמרו מצינו לו כמה מזמורים שאמרן על העתיד וחכמינו ז״ל ידעו שזה שפסקו *) אמונים היה משחרב בהמ״ק [*ודכוותיה נמי במ״ט]:

הטהרה נטלה. ול׳ הר״ב בטלה וכן ל׳ הרמב״ם. והכי איתא בברייתא בגמ׳:

המעשרות נטלו את שומן הדגן. פי׳ הר״ב דמעשר אקרי חלב. כדכתיב כל חלב יצהר וכן פירש״י בגמ׳. וסיפיה דקרא וכל חלב תירוש ודגן. ואע״ג דקרא בתרומה משתעי [בפרשת קרח] כבר כתבתי במסכת דמאי רפ״ד שהשאילו שם מעשרות לכל המתנות אבל קשה לי אמאי נקט ר׳ שמעון בן אלעזר שומן דגן טפי משומן יצהר ותירוש. והא בהו נמי שייך לשון שומן כדר׳ יוסי במתניתין דלעיל שומן הפירות. ושמא משום דדגן הוא צורך לבני אדם יותר מהכל. אבל הוא הדין לאינך:

בפולמוס. פירש הר״ב חיל וכן פירש״י. ובאיוב ה׳ ואל מצנים יקחהו מתורגם ופולמסין במאני זיינא ידברוניה:

עטרות חתנים. פי׳ הר״ב מאבן מלח כו׳. גמ׳. ובפ״ק דגיטין דף ז׳ מייתי לה ופי׳ התוס׳ עטרות שעושין כעין כיפה למעלה מראשו. אבל בראשו לא דהא של קנים אמרי׳ נמי דעושין ואין דרך לשום עטרה של קנים בראש האדם:

עטרות כלות. פירש הר״ב כעין עיר כו׳. ועיין מ״ש בשם התוספות ברפ״ו דשבת:

ושלא ילמד אדם את בנו יונית. כתב הר״ב מפרש בגמרא משום מעשה שהיה (כשיצאו) [צ״ל כשצרו] מלכי חשמונאי זה על זה כו׳ ותימה דהא בפולמוס של טיטוס תנן והוא החריב הבית כמ״ש הר״ב. ואע״פ שזה לא היה בפולמוס האחרון שהוא החורבן. מ״מ הוא שהחריב ותנן בספ״ז אגריפס המלך וכו׳ ופירש הר״ב מזרעו של הורדוס היה ובימיו נחרב בית שני. ומצאתי בתוספות ספ״ז דב״ק שהקשו כן. דטיטוס היה בשעת החורבן כדאמרי׳ בהניזקין ומלכי בית חשמונאי קדמו טובא. כדאמרינן בפרק קמא דעבודה זרה. ותירצו די״ל דמעיקרא גזרו ולא קבלו מנייהו. א״נ אי הוה בעי למיקם [בארור] לא היה מקרי עבריין. אבל לבסוף איכא גזירה דרבנן ע״כ. [*ובמנחות פרק ר׳ ישמעאל (מנחות דף ס״ד) מסיימי. ומיהו קשה דהא אמרינן [שבועות דף ל״ז] ארור בו קללה בו נדוי]. ומ״ש הר״ב באותה שעה אמרו ארור שיגדל חזיר. גמרא. ותימה דלא תנן לה נמי וי״ל דשנויה היא בהדי איסור גדולין דספ״ז דב״ק [ד׳ פ״ב] ולא הוצרך לשנותה בכאן. ועי׳ מ״ש שם בשם התוספות:

ורבותינו. ר״ל רבינו הקדוש המחבר. רמב״ם:

מושלי משלים. לשון הר״ב כגון ממשלות שועלים וכו׳. וז״ל רש״י מושלי משלות לתת (אות) אמלתא וטעם לחכמה ליכנס בה בשערי בינה כגון ממשלות שועלים כו׳ ע״כ. וללשון זה ניחא לישנא דכגון. וכן ממשלות ומ״ם ראשונה במקום מן:

השקדנים לשון הר״ב שוקדים על דלתות בית המדרש כו׳. וכן לשון רש״י. ולשון הכתוב (משלי ח) הוא לשקוד על דלתותי יום יום ומפרש בשרשי [ר׳ דוד] קמחי. ענין המהירות וההשתדלות וההתמדה על הדבר:

משמת ראב״ע פסק העושר כו׳. כדאמרינן תריסר אלפי עגלי הוה מעשר מעדריה כל שתא. רש״י:

שהיה קטנותן של חסידים. פירש הר״ב מקטניהן וסופן וכן פירש רש״י. ולבי מהסס שא״כ כינוי השם שלא לכבודו. והרמב״ם כתב ופירוש קטנותם של חסידים בכללם ושרשם לפי ששורש הדבר התחלתו קטן עכ״ל. ובירושלמי מצאתי בנוסח המשנה שהיה תמציתן של חסידים וכן עוד שם בברייתא:

זיו החכמה. כתב רש״י זה לא ידענא מאי היא ע״כ. ואנא לא ידענא אמאי לא מפרש כעין שמפרש לזיו הכהונה דלקמן:

בטל כבוד התורה. כתב הר״ב שעד שמת כו׳ והיו לומדים תורה מעומד. עיין מ״ש במשנה ד׳ פרק קמא דאבות:

ומתה טהרה ופרישות. לא ידענא אמאי נקט לשון משונה ולא קאמר ובטלה:

זיו הכהונה. לשון רש״י שהיה חכם ועשיר. וכהנים רבים אוכלים על שלחנו ע״כ. ונ״ל שז״ש חכם צ״ל א) כהן. שכן היה כהן כדתנן במסכת פרה פרק ג׳ משנה ה׳ ועוד אמרו בסוף פרק ד׳ דפסחים [ד׳ נ״ז] שצווחה עזרה שאו שערים ויכנס רבי ישמעאל בן פאבי תלמידו של פנחס וישמש בכהונה גדולה:

רבי פנחס בן יאיר כו׳. בנוסחא אחרינא שהיא ברייתא. ולכך לא פירשוה הרמב״ם והר״ב. אבל בנוסח בבלי וירושלמי היא במשנה עד רבי פנחס בן יאיר תניין. וכן גי׳ רש״י:

חברים. ר״ל תלמידי חכמים. וכבר כתבתי בשם הרמב״ם בפ״ב דדמאי משנה ג׳ שנקראו כן על שם שחברתם חברה נאמנת ע״ש:

ובני חורין. לשון רש״י מיוחסים:

חפו ראשם. שגברה יד עזי פנים ממזרים שהם עשירים. ואלו עניים:

ונדלדלו אנשי מעשה. אין חש להם:

ואין דורש. לישראל:

ואין מבקש עליהם רחמים. עכ״ל רש״י:

ואין שואל. בשלום חברו. כן נ״ל:

רבי אליעזר הגדול. הוא רבי אליעזר בן הורקנוס תלמיד ריב״ז כנזכר בפרקי אבות [פ״ב מ״ח]:

שרו חכימיא. לשון רש״י. התחילו החכמים:

ספריא. מלמדי תינוקות שהם קטנים מן החכמים. ע״כ:

כחזנא. עיין פירושו ריש פ״ז דיומא:

כעמא דארעא. כעמי הארץ ב) כעממים בגוים. רש״י:

ואין שואל ואין מבקש. הכי גרסינן במשנה בגמרא דבבלי וירושלמי. ולא קשיא דלא אמר ואין דורש. כיון דתרי תנאי נינהו. ולישנא דמר הכין. ודמר הכין:

בעקבות משיחא. בסוף הגלות לפני ביאת המשיח. רש״י:

ויוקר יאמיר. וכן הגירסא בבבלי וירושלמי. ורש״י לא פירש כלום ואולי גירסתו כגירסת בעל עין יעקב דגריס ויוקר יהא. וכן מצאנו במדרש רבה שיר השירים בפסוק התאנה חנטה. ויוקר הוה. ובפרק חלק (סנהדרין דף צ״ז) גרסינן והיוקר יעוות ופירש״י היוקר יעוות. שלא יכבדו זה את זה. יקר כבוד. ל״א היקר יעוות מכובד שבהן יהא עותן ורמאי. מ״ר ע״כ. והר״ר נתן פלאצקע״ר אמר כי יאמיר מענין גבהות כמו שפירש הר״ב על אמרכל במשנה ב׳ פ״ה דשקלים. וכיוצא בזה פירש הרד״ק בראש אמיר דישעיה י״ז שהוא הסעיף העליון ויהיה ענינו בכאן שהיוקר יגדל עד למעלה כאדם האומר יש יקרות שאין למעלה הימנו. עוד יש לפרש מלשון את ה׳ האמרת היום (דברים כ״ו:י״ז) שפירש״י מל׳ אהבה ויוקר כפירוש ראשון שכתב רש״י בפרק חלק. שענינו כבוד. והמכוון שהכבוד יהיה נאהב מאד לרדף אחריו. והרי זה דוגמת וחוצפא יסגא ומענינו:

והיין ביוקר. שהכל עוסקין במשתאות. רש״י:

ואין תוכחה. אין לך אדם שיכול להוכיח שכולם נכשלים בחטאות וכשמוכיחין א״ל אתה כמוני. רש״י:

בית ועד. של חכמים יהיו לבית זנות. שכלו החכמים ואין לומד תורה ויהא חרב מאין איש ובעלי זימה מתגודדים שם מפני שחוץ לעיר היו בתי מדרשות שלהם. רש״י:

רבי פנחס בן יאיר כו׳. ליתא בבבלי ולא בירושלמי בנוסח המשנה. ולא בגמ׳ דהכא. אבל בלשון אחרת שנויה בברייתא דספ״ק דע״ז דף כ׳ בבבלי. ובירושלמי פ״ג דשקלים מסכים לנוסחאתינו אלא דל״ג פרישות ובעל יפה מראה יהיב טעמא משום דכולהו מייתי להו מקרא [כדאיתא התם בירושלמי] ודטהרה מביאה לידי פרישות. ושפרישות מביאה לידי קדושה לית ליה קרא. ע״כ. ולי נראה דהירושלמי ס״ל דאין בין טהרה לפרישות דהיינו מטהר עצמו היינו פורש עצמו מדבר המותר. ובירושלמי פ״ק דשבת איתא נמי בגירסא אחרת קצת. אבל בעל יפה מראה תקנה כגי׳ דשקלים:

זריזות מביאה לידי נקיות. פירוש זריזות שהוא זהיר ומהיר במצות. כד״א זריזין מקדימין למצות. וזהו פירוש הר״ן במסכת ע״ז. וכן בכללו שהוא זריז להשמר עצמו שלא תבא עבירה לידו. וזהו פירש״י. ופירוש נקיות נקי באין חטא:

ונקיות מביאה לידי טהרה. פירש״י צח ומלובן ועדיף מנקי ע״כ. ואי הכי נוכל לעשות כמה חלוקות בבחינת הנקייה. וכן בכולן. ונראה לי כפירוש שכתב בעל יפה מראה בשם נ״י כלומר טהרת הלב כשימנע עצמו מעבירות יגרום לו שאפילו במחשבתו לא יחטא ומה שהקשה עליו בעל יפה מראה דקרא דמייתי בירושלמי. וכפר עליה הכהן וטהר (ויקרא י״ב:ח׳). לא רמיזא ביה טהרת המחשבה. נ״ל דאי משום הא לא איריא דהא בטהרה מביאה לידי קדושה דמייתי מדכתיב (שם ט״ז) וטהרו וקדשו הוצרך הוא עצמו לפרש שאינו אלא דוגמא בעלמא וה״נ נימא דכותה וי״מ פירש דטהרה דהכא היינו אוכל חוליו בטהרה:

וטהרה מביאה לידי פרישות. אף מדבר המותר פורש להחמיר על עצמו. רש״י:

ופרישות מביאה לידי קדושה. פי׳ י״מ שהוא פרישות טפי להתקדש אפי׳ מהצריך לגופו כגון נזירות היין ותעניות וסגופים. ע״כ. ויהיה פירוש קדש עצמך במותר לך שארז״ל [יבמות כ. סנהדרין נג.]. כלומר במותר וצריך לך:

וקדושה מביאה לידי ענוה. פירש י״מ בשם הר״ן מתוך שהוא מבזה עניני העולם בא לידי ענוה:

וענוה מביאה לידי יראת חטא. כתב י״מ הר״ן פירש שהוא ירא ממנו כירא מן האויב. ולא הונח בזה. דמאי רבותא דיראת חטא בתר פרישות וטהרה

וקדושה. וי״ל דיראת חטא היינו שמצד החטא בעצמו מתירא. ולא מיראת הפורענות אלא מאהבת המקום או מפני מוראו ואין זה מורא פורענות אלא שמוראו וגדלו ואימתו מוטלת עליו. א״נ ר״ל שמדקדק מאד פן יכשל בחטא אפי׳ בשוגג ע״כ. ועיין מ״ש במשנה ח׳ פ״ב דאבות:

ויראת חטא מביאה לידי חסידות. כתב י״מ הר״ן פירש שכל מעשיו לשם שמים. ולי נראה לפרש דהיינו ויתורו עם חביריו לפנים משורת הדין במשאו ומתנו. ע״כ. *) (וכהר״ן) בפירוש הר״ב משנה ח׳ פ״ב דאבות. ובמשנה ג׳ פרק ט״ז דשבת כתבתי דויתור החסיד משלו במקום שיש נדנוד עבירה הוא. ומפירש״י העתקתיו:

וחסידות מביאה לידי רוח הקודש. פירש רש״י להשרות עליו שכינה. ע״כ:

ורוח הקדש מביאה לידי תחיית המתים. בירושלמי דכתיב (יחזקאל ל״ו) ונתתי רוחי בכם וחייתם שבתחלה יתן בהם רוח הקדש. וע״י זה יחיו. וכן פי׳ נמוקי יוסף ונתתי רוחי בכם. שרוח הקדש נדבקת בהם. ואע״ג דפשוטו נתינת הרוח בגופם כדי שיחיו. כדכתיב התם (יחזקאל ל״ח) מארבע רוחות בואי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו. אפשר דמדכתיב הכא רוחי ולא קאמר רוח כדכתיב לעיל מיניה ונתתי בכם רוח וחייתם משמע הרוח המיוחד להם. דהיינו רוח הקדש. לשון י״מ:

תחיית המתים בא ע״י אליהו ז״ל. ובירושלמי תחיית המתים מביאה לידי אליהו. ומייתי מדכתיב (מלאכי ג׳:כ״ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה׳ הגדול והנורא. ופי׳ הר״ן וכיון דבשביל אותו יום אתי אליהו. נמצא שתחיית המתים גורמת לאליהו שיבא:

סליק מסכת סוטה

פרק א

א המקנא לאשתו. כתב הר״ב אע״ג דהמקנא משמע דיעבד אין לכתחילה לא. לאו מהמקנא דייק. שיכול לפרש הבא לקנאות. אלא כדפירש רש״י. מדלא תני ר״א אומר מקנא אדם לאשתו על פי שנים. תוס׳. ולישנא דמקנא לשון כעס הוא שמכעיסה ומקניטתה פירש רש״י כמו הם קנאוני (דברים ל״ב:כ״א) כי קנאה חמת גבר (משלי ו׳:ל״ד) . ולהלכה שכתב הר״ב שחייב לקנאות. לישנא דהתראה. וכ״ה אומר (יואל ב׳:י״ח) ויקנא ה׳ לארצו. גמ׳. והא דפסק דלא כמתניתין. וגם הרמב״ם פסק כך נראה לי משום דבברייתא פליגי ר׳ ישמעאל ור״ע. ר׳ ישמעאל סבירא ליה רשות. ור״ע סבירא ליה חובה. וכיון דלתרווייהו מיהו לאו איסורא הוא. הלכך לית הלכתא כמתני׳ ובאנו לכלל הלכה כר״ע מחבירו:

ומשקה ע״פ עד אחד או ע״פ עצמו. דסתירה איתקיש לטומאה דכתיב (במדבר ה׳) ונסתרה והיא נטמאה [ובטומאה כ״ע מודו דע״א נאמן לאחר קנוי כמו שאפרש במשנה ג׳ פ״ו] קנוי נמי איתקיש לטומאה דכתיב (שם) וקנא את אשתו והיא נטמאה. הא מיעט רחמנא בה. [והיא נטמאה ועד אין בה. ודרשינן אין בה תרי אלא חד] ומה ראית מסתברא סתירה עדיפא לאחמורי בה דאתחלתא דטומאה היא. גמ׳. ומ״ש הר״ב שסתירתה אוסרתה עליו מספק כדתניא בפ״ה דף כ״ח מת״ל והיא לא נטמאה. והיא נטמאה. אם נטמאה. למה שותה. אם לא נטמאה למה משקה. מגיד לך הכתוב שהספק [אוסרה]:

רבי יהושע אומר וכו׳ ומשקה על פי שנים. דס״ל דממעטינן מבה בין לקינוי בין לסתירה. גמ׳. ומ״ש הר״ב ואעפ״כ אמרינן בגמ׳ דבזמן הזה לא לימא איניש לביתיה. ובגמ׳ גרסינן לאנשי ביתיה. אבל נ״ל גירסת הר״ב עקרית. וכי הא דאמרינן בפרק כל כתבי (שבת קיח:) אר״י מעולם לא קראתי לאשתי [אשתי] אלא ביתי. [*ומיהו מצינו בסוף פרק שלשה שאכלו (ברכות נ״א.) גבי כוס של ברכה דמשגרו לאנשי ביתיה ופירש״י לאשתו. ואע״פ שתלמידי הר״י הרגישו בזה וכתבו דכדי שיניח ברכה אל ביתה אמרו שישגרו אל אנשי ביתיה. ע״כ מ״מ אכתי תקשי דלימא לביתיה כי הכא ותו דמצינו נמי בפ׳ התכלת (מנחות דף מ״ג) רב יהודה רמי תכלתא לפרזומא דאנשי ביתיה ופירש״י היה מטיל ציצית [לכסות] שמתכסה בו אשתו. ע״כ. ולכן נ״ל שלשונם לאנשי ביתיה ג״כ להחשיב להאשה כאילו היא גברת הבית וכעין לישנא דקרא עקרת הבית] ומ״ש הר״ב שיש לחוש לדברי ר״י בר׳ יהודה דאמר שמקנא אדם ע״פ ע״א ומשקה לה על פי שנים דסבר מיעוטא דבה קאי אסתירה אבל קינוי אתקיש כדלעיל דאילו ונסתרה והיא נטמאה לאו להקישא אתא אלא לכמה שיעור סתירה כדי טומאה הוא דאתא כדאיתא בגמ׳. ומ״ש הר״ב ואם נסתרה פי׳ אפילו ע״פ שנים דלא כמ״ש הרמב״ם בס״פ כ״ד מהלכות אישות וראה אותה שנסתרה דמאי בזמן הזה אפילו בזמן שבהמ״ק קיים ויש שם מי המרים הא אפילו ר״י בר׳ יהודה עצמו ס״ל דאינו משקה אלא ע״פ שנים. ואנן קיי״ל דמספק מיהו אסורה עליו. וכ״פ הרמב״ם בפ״א מה״ס אליבא מאי דקיי״ל כר׳ יהושע קינא לה בפני שנים וראה הוא או ע״א הנאמן אצלו שנסתרה יוציא ויתן כתובה. ואכתי קשיא לי אמאי אמרינן בגמ׳ בזמן הזה הרי אפילו בזמן שביהמ״ק קיים יש לחוש שמא תסתר ע״פ עד אחד או שהוא יראה הסתירה ותאסור עליו שלא יוכל להשקותה כדאמרן. וכיון שיש לחוש לדר״י בר׳ יהודה לא לימא כו׳ דלמא מסתרתא ע״פ עצמו או ע״פ עד אחד ולא יוכל להשקותה. אבל נ״ל דבזמן שיש מי המרים למ״ד רשות וכ״ש למ״ד חובה. הואיל ואפשר שיכול להיות שתסתר ע״פ שנים ואז

יועיל הקינוי שלפניו להשקותה לפיכך לא נמנענו מן החובה או לא נאסר עליו הרשות אע״פ שאפשר שאם תסתר ע״פ עצמו או ע״פ עד אחד שתאסר עליו עולמית. משא״כ בזמן הזה שאי אפשר שתשוב להתירה אסרו לקנאות כלל:

ב **כיצד הוא מקנא לה וכו׳.** כתב הר״ב בגמ׳ מפרש למתני׳ הכי א״ל בפני שנים אל תדברי וכו׳. פירש״י וא״ל לאו פירושא דכיצד מקנא לה הוא אלא תרתי קתני והכי קאמר לא תדברי וכו׳:

עדיין היא מותרת לביתה. כלומר לבעלה לפי שלא אסרתה התורה מספק אלא ע״י קינוי:

כדי טומאה . פירש הר״ב כדי לצלות כו׳ באש בינונית. הרמב״ם:

ואסורה לאכול בתרומה. כדילפינן לקמן [דף כ״ח] שלשה ונטמאה אמורים בפרשה אחד לבעל ואחד לבועל ואחד לתרומה. רש״י:

ג **טמאה אני לך.** וכן במשנה ו׳ פ״ג. אבל במשנה ב׳ פ״ד ל״ג לך אך ביש ספרים גרסי:

ושבאו עדים שהיא טמאה. כתבו התוס׳ מסתברא דה״ה לעד אחד שכל מקום שהאמינה התורה עד אחד הרי כאן שנים ע״כ. כמ״ש הר״ב ספ״ו. ועמ״ש במשנה ב׳ פט״ז ומשנה ה׳ פי״ב דיבמות. ומ״ש הר״ב מדכתיב ועד אין בה וכו׳. כתב רש״י אע״ג דדרשינן ליה לעד א׳ נאמן בסוטה [כמ״ש הר״ב ספ״ו] אין מקרא יוצא מידי פשוטו ודרשינן ליה נמי הכי. ע״כ. ועיין במשנה ה׳ פרק ג׳ שם אכתוב דרשא אחרת:

[ושבעלה אינו רוצה להשקותה. וכן תנן בפ״ג משנה ו׳ ולא כן הלשון במשנה ב׳ פ״ד]:

רבי יהודה אומר בעלה נאמן עליה. כתב הר״ב אם הבעל נאמן וכו׳ וטעמייהו דרבנן וכו׳ ובגמ׳ דהדר אמר להו ר״י מקרא דכתיב (במדבר ה׳:ט״ו) והביא האיש את אשתו אל הכהן מן התורה האיש מביא את אשתו:

ד **ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות כלו׳ שכמו שמאיימין יותר על עדי נפשות מעל עדי ממונות וכדתנן במשנה ה׳ פרק רביעי דסנהדרין כמו כן מאיימין יותר על האשה.** אבל לא שאותו איום עצמו אומרים באשה שאין ענינו לענינה כלל:

דברים שאינה כדאי לשומען. פירש הר״ב כגון יהודה וכו׳. ראובן הודה ולא בוש. מנלן דאודי. מפרש רש״י שמסורת היא בידם. ומדרש אגדה דרבי תנחומא כשאמר יהודה צדקה ממני עמד ראובן ואמר בלבלתי יצועי אב:

וכל משפחת בית אביה. שאי אפשר [שלא] יהיו נמצאין אנשי ביתה ומשפחתה בזכרון אלו הדברים. הרמב״ם:

ה **ויוצאת.** ואינה נהרגת. שלא התרו בה עדים בשעת מעשה:

מעלין אותה. תמהו התוס׳ בריש פרק ב׳ דלסדר הפרשה מביא מנחתה. וכהן מביא פיילי ונותן לתוכו מים ועפר קודם העלאה זו ושם נסתפקו איזה דוקא. אבל בדף י״ז ע״ב בדבור המתחיל דכתיב כתבו דסדר הפרשה עיקר. ודבריהרמב״ם אכתוב בריש פ׳ ב׳. וכתב הר״ב מעלין ומורידין אותה כו׳ דאי לאו הכי מאי מעלין. הא התם קיימא לפני הסנהדרין דבלשכת הגזית שבעזרה. גמ׳. ור״ל מורידין ומעלין ומורידין:

לשער המזרח שעל פתח שער נקנור. לשון רש״י לשערי מזרח שער החיצון שבו נכנסין להר הבית. *)לשערי נקנור. ומשם לשערי נקנור הוא שער העליון שבין עזרת ישראל לעזרת נשים ע״כ. ובספר כפתור ופרח פ״ו כתב עוד פי׳ אחר שהוא כאילו אמר לשער המזרח שהוא שער נקנור:

שער נקנור. כתב הר״ב כדאמרינן ביומא. פ״ג משנה י׳ גמ׳ ופירש״י:

ששם משקין את הסוטות. ובמשנה ג׳ פ״ו דשקלים פירש הר״ב שער הנשים לעמוד על קרבנן היינו בנידר ונידב או שאר חובות שאינן מחוסרי כפרה:

ומטהרין את היולדות. כתב הר״ב כדי שיעמדו על קרבנן כו׳ גמ׳. ופירש״י מפני שלא נתקדש בקדושת עזרה [ועיין בפירש הר״ב משנה ד׳ פ״ג] עובי חלל אותו שער. מפני המצורעין שמכניסין ידיהן לבהונות ליתן מדם האשם על בוהן ידו ומחוסר כפורים שנכנס לעזרה בכרת. לפיכך לא קדשום שיוכל לעמוד בחלל השער [*שיגין עליו השער בחמה מפני החמה. ובגשמים מפני הגשמים. תוספות פ״ק דיבמות ד׳ ו׳] שאם היה כהן מוציא את דם האשם חוץ לעזרה הרי הוא נפסל ביוצא לפיכך צריך להכניס ידו לתוך חלל העזרה וביאת מקצת שרי רחמנא ע״כ. ומ״ש הר״ב וה״ה זבים וכו׳. ותנא חדא מינייהו נקט. גמ׳:

אם נפרמו נפרמו. פירש הר״ב שני פירושים. עוד שלישי לו במסכת מכות פ״ג מי״ב:

עד שהוא מגלה את לבה. עיין במ״ג פ״ו דסנהדרין ומ״ש שם בס״ד:

רבי יהודה אומר אם היה לבה נאה לא היה מגלהו. אע״ג דגזרת הכתוב הוא. שב ואל תעשה לאו מיעקר הוא כדאיתא פ׳ האשה רבה (יבמות צ.) . תוס׳:

לא היה מגלהו. כתב הר״ב שמא תצא זכאה ויתגרו בה פרחי כהונה. פירש״י פרחי כהונה נקט על שם שהיו מצויין בעזרה יותר משאר העם. וכתבו התוס׳ ותימה כיון דלאו חובה לאנשים לראותה יתלו סדין של בוץ בינה ובין האנשים ויסתור שערה כדאמר קרא ואי משום כהן המשקה אותה יהפוך

פניו לצד אחר והכי תניא בספרי בהדיא ופרע את ראש האשה סדין של בוץ פורס בינה לבין העם כהן פונה לאחוריה ופרעה כדי לקיים בה מצות פריעה. ולר״י נמי נעשה כך. וי״ל לר׳ יהודה אם היו פורסין סדין בינה לבין האנשים לא היה ניוול כל כך בפני הנשים כמו באנשים שאין אשה בושה מפני חברותיה ולא יוסרו ע״כ:

ו **נזמים הם תכשיטי האף**. הרמב״ם. ומלשון הר״ב דפ״ו דשבת גם תכשיטי אוזן בכלל. [*ועיין במ״ח פרק י״א דכלים]:

חבל מצרי. כתב הר״ב מפרש בירושלמי לפי שעשתה מעשה מצרים לפי שנאמר בתחלת פרשת עריות (ויקרא י״ט:ל״ו) כמעשה ארץ מצרים וגו׳ ואע״פ שנאמר כמו כן וכמעשה ארץ כנען וגו׳ ויקחו חבל שבמדינה. שכל השינויים שנוכל לעשות עושין כדי לנוולה ולפיכך נוטלין חבל שלא מהמדינה ולכך ראוי ליקח יותר חבל מצרי מטעם שעשתה מעשה מצרית ולקמן רפ״ב כפיפה מצרית מפרש הר״ב סל עשוי מצורי הדקל וכו׳ וכפירש״י שם. אבל רש״י מפרש גם בכאן חבל מצרי עשוי מצורי הדקל וכו׳ וכ״ה בבבלי פ״ה דעירובין נ״ח תני רב יוסף ג׳ חבלים הם של מגג ושל נצר ושל פשתן. ומפרש של נצר לסוטה דתנן וכו׳ ולפיכך נראה דלירושלמי כפיפה מצרית דלקמן יש לפרש ג״כ ממצרים. ועל שם שעשתה מעשה מצרית אבל אין לומר דירושלמי נמי ס״ל שעשוי מצורי דקל בין בכפיפה בין בחבל דהשתא המ״מ שמושית ולא שרשית:

שלבה גס בה. כשאדם רואה בני ביתו דעתו מתגברת עליו ולא תירא ולא תודה ואנו מבקשים שתודה ולא ימחה שם הקדש על המים. רש״י:

ז **לפיכך תלקה הירך תחלה**. לקלל אותה דכתיב (במדבר ה׳:כ״א) בתת ה׳ את ירכך נופלת ואת בטנך צבה. רש״י. ובגמ׳ הא כתיב (שם) וצבתה בטנה ונפלה יריכה. אמר אביי כי לייט. לייט תחלה ירך והדר בטן לייט ומיא כי בדקי כי אורחייהו בדקי. בטן ברישא והדר ירך. בקללה נמי כתיב (שם) לצבות בטן ולנפיל ירך ההיא דמודע לה כהן. דבטן ברישא והדר ירך. שלא להוציא לעז על מים המרים:

ח **שמשון הלך אחר עיניו**. שנאמר (שופטים י״ד:ג׳) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני. איני והכתיב (שם) ואביו ואמו לא ידעו כי מה׳ היא. כי [אזל] מיהו בתר ישרותיה [אזל]. גמ׳:

אבשלום נתגאה בשערו שנאמר (שמואל ב י״ד:כ״ה) וכאבשלום לא היה איש יפה וגו׳ ובגלחו את ראשו וגו׳. לפיכך נתלה בשערו. שנאמר (שם יח) ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רוכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויאחז ראשו באלה ויתלה בין השמים ובין הארץ והפרד אשר תחתיו עבר. גמ׳:

ט **וכן לענין הטובה כו׳**. פירש הר״ב ומיהו יותר וכו׳ דמדה טובה מרובה כו׳ דהתם חדא שעתא. הכא ז׳ יומי. גמ׳. וכתבו התוס׳ [י״א] וא״ת הא מצינו מדת פורענות גדולה ממדה טובה. דכתיב (דברים לג) איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה גבי מדת פורענות. וגבי מדה טובה כתיב (ויקרא כ״ו:ח׳) ורדפו מכם חמשה מאה. וי״ל דעדיין גבי מדת פורענות מיירי רדיפה ולא הריגה. אבל הכא דכתיב ורדפו מכם חמשה סיפא דקרא ונפלו אויביכם לפניכם לחרב. מספר הישר. אבל קשיא לרבי. והא במרגלים נפרע מהם יום לשנה יום לשנה. א״כ היתה מרובה מדת פורענות ממדה טובה של מרים. עכ״ל. ולי נראה דל״ק ולא מידי שמפני מדת טובה הוצרך הפורענות להתאחר כל כך כמו שפירש״י בפירוש החומש כדי שלא ימות אחד מהם פחות מבן ששים וכו׳. ותדע שזו מצד מדת טובה היא מדתנן במ״ה [פ״ג] רבי אומר הזכות תולה כו׳. אלא מתנוונה כו׳ ולרב ששת בגמ׳ דלעיל ד׳ ו׳ לרבנן נמי מתנוונה. וכ״פ הרמב״ם בפ״ג מה׳ סוטה ש״מ דאע״פ שמתנוונה וחייה חיי צער הן אפ״ה זכותה גרמה לה זה. וכ״ש שחיי אנשי המדבר בריוח היו וזוהי דעת ספרי שהעתיק רש״י בפי׳ פ׳ בהעלותך (במדבר י״א:כ׳) עד חדש ימים זו בכשרים שמתמצין על מטותיהן ואח״כ נשמתן יוצאה וברשעים הוא אומר (שם) הבשר עודנו בין שניהם:

ואין באחיו גדול ממנו. שהיה מלך הרי מדה שמדד שנקבר אביו בגדולים ובו במדה מדדו לו שנקבר הוא בגדולים. רש״י:

מי לנו גדול מיוסף. מי לנו לענין כבוד קבורה לקבור בגדולים גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה שהוא גדול מישראל ואין בישראל גדול ממנו הרימדה שמדד לקבור (גבי) [את] יוסף ע״י גדולובה מדדו לו שאין גדול בכבודו קבור ממשה שלא נתעסק בו אלא הקב״ה. רש״י.

[*ולא על משה בלבד אמרו אלא על כל הצדיקים שנא׳ והלך לפניך וגו׳. ומ״מ בהא עדיף מרע״ה שעמו לא נתעסק אלא המקום ב״ה משא״כ בשאר הצדיקים שכבוד ה׳ יאספהו ועכ״ז מתעסקים בו בני אדם כדרך כל הארץ וכמאמרי הפסוקים בקבורת הצדיקים בקצתם מיקמי שהתעסק עמהם ויהיה פי׳ לא על משה בלבד אמרו היינו שהמקום ב״ה התעסק בקבורתו ולא בכל מה שנא׳ במשה דהיינו שלא התעסק עמו אלא המקום ב״ה בזה ודאי שאמרו על משה בלבד נ״ל]:

פרק ב

א **כפיפה מצרית**. עמ״ש בפרק דלעיל מ״ו:

היה מביא את מנחתה וכו׳. עיין פ׳ דלעיל מ״ה מ״ש בשם התוס׳ ובחבור הרמב״ם משנה גם סדר המשנה שהקדים משביע וכותב. להבאת פיילי ונתינת מים ועפר ואח״כ כתב אחיזת בגדיה וסתירת שערה ואח״כ מביא מנחה כו׳ וצ״ע. והכ״מ לא העיר אלא בשינוי סדר אחיזה וסתירה ונתן טעם מן הירוש׳ ועמ״ש במ״ג:

ונותנה על ידיה. כן הוא בס״א. וכן העתיק הרמב״ם וכן כתיב (שם ה׳) ונתן על כפיה:

כדי ליגעה. [*שהרי היתה נתונה על ידיה עד גמר כל הסדר ל׳ התוס׳] וכתב הר״ב שתודה כו׳ ולמ״ד שבתחלה וכו׳. והיינו ת״ק דר״ש דמשנה ב׳ פ״ג. ואע״ג דר״ש דריש טעמא דקרא [בספ״ט דב״מ] הכא שאני דאינו ענין לדרוש טעמא דהתם דנפקא לן מיניה מידי דקרא סתמא כתיב וכולל ואם דורשין טעמא הואיל וטעם בשביל כך אינו דוקא כמו התם בלא תחבול בגד אלמנה וכו׳. תוס׳. עיין מ״ה פ״ב דיבמות. ומ״ש הר״ב כדי שתודה ולא תמות מיתה מנוולת שאע״פ שנמחקה המגלה אם אמרה טמאה אני אינה שותה במשנה ג׳ פ״ג. ופירש הר״ב לפי שזו בדוקה ועומדת היא ואין המים אלא לברר הספק. ע״כ. ומיגעין אותה לצאת מן הספק כדי שלא תמות מיתה מנוולת. והקשו בתוס׳ דהא נמחקה המגילה ואמרה איני שותה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה [כדתנן במשנה ג׳ פ״ג] ותירצו דההוא כמאן דאמר מקריב מנחתה ואח״כ שותה. דכבר נקרבה. עכ״ד. ותימה דהא במ״ב פ״ג מפרשינן נמי למאן דאמר היה משקה ואח״כ מקריב מנחתה דהשקה בתרא לאשמועינן הא דמערערין כו׳. לכך נ״ל דקושייתם לאו קושיא היא. דלא אמרו מערערין אלא לאומרת איני שותה דלאו כל כמינה שלאחר שנמחק השם שתעמוד בספק. אבל אנו מיגעין אותה שתודה ותאמר טמאה אני. ואז לא איכפת לן במחיקת השם שהאומרת טמאה אני לאחר שנמחקה המגלה אינה שותה שאין בשתייתה כלום ודוק במ״ג פרק דלקמן ומה שאכתוב שם בס״ד. [*בברייתא דפ״ק מאיימין עליה שתשתה. ובאמת דמינה מקשים התו׳ דלעיל ולא ממערערין אלא דהיא גופה הא קשיא אמתניתין דלקמן דמערערין. וצריך לומר דאמרינן לה דברים של תנחומים ואם לא תועיל מערערין וכו׳ והכל בכלל האומרת איני שותה אלא שהתוס׳ ניחא להו להקשות מכדי שתשתה. אבל מ״מ מתורץ שפיר כדפרישית] ונתקיים הכל שכשעומדת בדבורה ואומרת טהורה אני ואשתה מיגעין אותה שתודה ולא תשתה. ואם לא תודה אלא שאומרת איני שותה הוא שמערערין אותה. ולדברי הר״ב אין היגיעה אלא עד שתשתה. אבל רש״י פירש כל זמן שלא קרבה מנחתה אינה נבדקת. דכתיב (במדבר ה׳) מזכרת עון [עיין בפירוש הר״ב דמ״ד] ואע״פ ששתתה מניחין אותה בידה כדי ליגעה ותודה ולא תמות מיתה מנוולת:

[*כל המנחות טעונות שמן וכו׳. כתב הר״ב וכן הא דתנינן כל המנחות באות חטין. קשה דהא מנחת העומר כו׳. תמיה לי דמאי קושיא ומשנתינו היא גופה מקשה והיא גופה מתרצה וה״נ לא מקשינן בסוגיא כלל. אלא לפי שבדברי התרצן איתא נמי מנחת העומר כו׳ הכניס הר״ב להקושיא דהעומר ג״כ עם הקושיא דמנחת חוטא שלא נזכרת במשנתינו. ויש עוד אריכות לשון בדברי הר״ב שמ״ש ואותן שאינן טעונות שמן ולבונה. ליתא בדברי התרצן. אלא הכי קאמר כל המנחות טעונות שמן ולבונה ובאות מן החיטין ובאות סולת מנחת חוטא כו׳. אלא שהר״ב הכניס לפירוש רש״י בתוך הדברים. ובזה קיצר קצת. וז״ל רש״י כרוך ותני הכי. כל המנחות טעונות שמן ולבונה ובאות חטין כלומר ושאינן טעונות באות מיהת חטין ובאות סולת כלומר חדא מהני מעליותא אית בהו. כיצד מנחת חוטא אע״פ כו׳. עכ״ל:

מנחת העומר כו׳ מן השעורים. כמו שקבלו חז״ל כמ״ש רפ״י דמנחות. ע״ש]:

גרש. דכתיב (ויקרא ב׳:י״ד) גרש כרמל תקריב מנחת בכורים. ובמסכת מנחות [ס״ח ע״ב] אמרינן במנחת העומר הכתוב מדבר. רש״י. ומ״ש הר״ב ומנופה בי״ג נפה כדתנו התם במ״ו פ״ו:

רבן גמליאל אומר כשם כו׳. דשמעיה ליה לר״מ דקאמר היא האכילתו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה א״ל התינח עשירה. עניה מאי איכא למימר. אלא כשם כו׳. גמ׳. והיינו [דתנן] רג״א בלשון דפליג. ועיין בפ״ג דבכורים [ע״ו] :

מעשה בהמה. שהפקירה עצמה לתשמיש למי שאינו בן זוגה. רש״י:

ב **חדשה**. תנא פיילי של חרס חדשה. דברי רבי ישמעאל. מ״ט גמר כלי כלי ממצורע מה להלן חרס חדשה [כמ״ש בפי׳ הר״ב רפי״ד דנגעים]. [*ועיין גם שם מלשון פיילי] אף כאן חרס חדשה. אי מה להלן מים חיים. אף כאן מים חיים. לר׳ ישמעאל ה״נ איכא למפרך מה למצורע וכו׳. אמר רבא אמר קרא בכלי חרס [ולא כתב ולקח כלי חרס] כלי שאמרתי לך כבר [ומאי ניהו דמצורע] ונ״ל דלרבא אף רבנן דר׳ ישמעאל דלא בעו מים חיים מודו בכלי דבעיא חדשה משום דלאו גזירה שוה היא זו אלא הוראת מקום. ועל הכלי לבד קפיד קרא ולפיכך לא קשיא דהכא סתם תנא דחדשה בעינן ובריש פ״ב דזבחים כמ״ש הר״ב שכל המימות כשרים לקדוש [דהיינו מי הכיור] ואפילו אינן מים חיים. וכן הרמב״ם פסק בסוטה דחדשה בעינן ולא הוצרך בפ״ה מהלכות ביאת מקדש שיהו מי הכיור מים חיים וכ״מ כתב שצ״ע. לדידי לא קשיא ולא מידי. דלמסקנא אפילו למאן דלא בעי מי הכיור שיהו מים חיים מצי

למילף ממצורע שכלי חרס תהיה חדשה:

חצי לוג. הלכתא גמירי לה. כ״פ רש״י בפרק שתי מדות במנחות דף פ״ח וצ״ל דהכי גמירי לה שצריך מים למחוק הכתב יפה יפה בקלות. ולפיכך ר״י שממעט בכתב. ממעט במים. ועיין מ״ש במ״ט פ״ד דסוכה. א״נ הלכתא גמירי לה לאו מסיני אלא כך קבלו מרבותם וכמ״ש בשם התוס׳ במ״ג פ״ח דיבמות. ועיין מ״ש בסוף עדיות. וכן במ״ג פ״ק דזבחים:

ופנה לימינו. גמרא מ״ט דאמר מר כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין. וטעמא כתבתי במשנה ה׳ פ״ד דיומא:

ג **בא לו לכתוב.** הכא ודאי תנן שלא כסדר. דהא צריך שישביעה קודם שיכתוב. כדאיתא בגמרא דלקמן דף י״ז ע״ב כתבה קודם שתקבל עליה [שבועה] פסולה. והשביע ואח״כ וכתב. ומיהו לא בהדיא תנן לה אלא על מה היא אומרת דלקמן וקרא הוא דמסיק לפרושי. ועוד בתוס׳ הביאו ירושלמי דאתפלגון ר׳ יוחנן ור״ל חד אמר משביע ואח״כ כותב. וחד אמר כותב ואח״כ משביע אבל תמהו למ״ד דכותב ואח״כ משביע דבפ׳ הוציאו לו (יומא ס׳ ע״א) כ״ע סברי היכא דכתיב חקה מעכב נמי על הסדר. ע״כ. וזה ג״כ מן התימה על סדור הרמב״ם שכתבתי בריש פרקין:

מאם לא שכב וגו׳ הנקי. פירש הר״ב שהן קללות הבאות מחמת ברכות דמשמע הא אם וגו׳ הכי ס״ד דגמרא. אבל למסקנא דפריך סתם מתניתין דר״מ היא אדר״מ דלא ס״ל מכלל לאו אתה שומע הן. [במ״ד פ״ג דקדושין] הוה טעמא דדריש הנקי כתיב [בלא יו״ד דמשמע חנקי וקאי אקרא דבתריה דכתיב ואת כי שטית למשמע הכי חנקי ממים המאררים האלה ואת כי שטית. לשון רש״י פ״ד דשבועות דף ל״ו]:

ואינו כותב והשביע וכו׳ ואינו כותב ואמרה כו׳. כתב הר״ב ויליף לה מדכתיב האלות האלה. האלות לרבות קללות כו׳. לכאורה הכי דריש האלות וה״מ למיכתב הדברים. אלא לומר לך כל אלות אפילו הבאות מחמת ברכות אלא דבגמרא לא אמרינן הכי. אלא הכי דריש. אלות אלות ממש. האלות לרבות קללות הבאות מחמת ברכות. אלה למעוטי קללות שבמשנה תורה [דאלה אקרו דכתיב (דברים כט) והיה בשמעו את דברי האלה הזאת] האלה למעוטי צוואות וקבלות. דה״י דגבי מיעוטא למעוטא דרשינן לה. ורבי יוסי ה׳ דהאלה אינה ממעטת דאורחיה הוא. ורבי יהודה ה׳ דהאלות נמי למעוטא דריש לה. ועיין סוף פרק קמא דהוריות:

ד **הנייר.** פירש הר״ב של עשבים שכותשים אותן ומדבקין אותן בדבק שקורין גליד ועושין וכו׳. רש״י. וכ״כ הר״ב במשנה ב׳ פרק קמא דמגילה:

הדפתרא. פירש הר״ב דלא עפיץ שהיו מעבדים הקלפים בעפצים שקורין גלי״ש:

שנאמר בספר. עיין בפירוש הר״ב במשנה ג׳ פ״ב דגיטין ומ״ש שם:

ואינו כותב לא בקומוס וכו׳. במשנה ב׳ פ״ב דמגילה פורט נמי וסקרא. והכא כללינהו בולא בכל דבר וכו׳:

בקומוס. פירש הר״ב שרף האילן ועיין עוד פירוש אחר בפירושו למשנה ד׳ פי״ב דשבת:

בדיו. מלאכת עשייתו כתבתי בשם הרמב״ם במשנה ב׳ פרק ב׳ דמגילה ואלא מיהו שאני דיו דהכא מדהתם. דהכא דכתיב ומחה קפיד קרא אכתב שהוא *)יכול להמחות ולפיכך כשהוטל קנקנתום בדיו שעי״כ מתקיים הרי זה פסול לפ׳ סוטה אבל לדהתם אינה פסולה. דהתם לא קפדינן שתהא יכולה להמחק. כ״כ הרמב״ם בפירוש משנתינו זאת. והראיה שהביא מדאמר לכל מטילין קנקנתום חוץ מפרשת סוטה. הוא בגמרא פ׳ דלקמן דף כ׳:

ה **שלא שטיתי ארוסה ונשואה.** אע״פ שעל הארוסה הוה הגלגול ועיקר שבועה ראוי להקדים מכל מקום הואיל וארוסה קודם בזמן. הקדימה המשנה. והרמב״ם בפ״ד מה״ס. בתחלה העתיק יש לבעל לגלגל וכו׳ משנתארסה וכו׳ ולאחר שנשאת וכו׳ ואח״כ כתב לכך נאמר אמן אמן וכו׳. אמן נשואה. אמן ארוסה:

ושומרת יבם. כתב הר״ב מתניתין רבי עקיבא היא כו׳ ואינה הלכה אלא שומרת יבם שזנתה מותרת וכו׳. ועיין בפירושו ריש פרק ד׳ ומ״ש שם:

אמן שלא אטמא. כתב הר״ב שאם תטמא לאחר זמן מים מערערים אותה פירש רש״י חוזרין לה לתוך גרונה כאדם הנחנק על ידי משקה נראה כעושה ערער והוא לשון זעקת שבר יעוערו (ישעיהו ט״ו:ה׳) עד כאן. והכי מפרש בברייתא שלא תעלה על דעתך שרבי מאיר אומר שבודקין אותה מעכשיו. אלא לכשתטמא מים מערערים כו׳:

ו **ולא על מאחר שתתגרש נסתרה לאחר וכו׳.** לשון הר״ב ולא משנתגרשה שאם זנתה וכו׳ וחזר והחזירה כו׳. וגרסינן במשנה ולא משנתגרשה וכו׳. והכי קאמר לא על קודם שתתארס כלומר אם בנשואין הראשונים השביעה אינו מגלגל על קודם שתתארס. וכן לא משנתגרשה ונסתרה כו׳ ואח״כ החזירה והשביעה לאחר נשואין שניים לא היה מתנה עמה על אחר הגירושין ומילי מילי קתני מש״ה הדר תני לא היה מתנה עמה. וז״ל הרמב״ם בפ״ד מה״ס ולא אחר שגרשה אם גרשה והחזירה. אבל רש״י גורס כגירסת הספרים. ולא על מאחר שתתגרש. ומפרש ואפילו לר״מ דאמר מתנה על העתיד וכו׳ ולדידיה ותסתר לאחר ותטמא ויחזירנה מבעי ליה. ומצאתי נדפס בגליון של משניות דפוס קטן. וז״ל נ״ל דה״ג ותטמא ואחר כך יחזירנה. זה הכלל כו׳

ע״כ. והיה לו להגיה ג״כ ותסתר. [*ומ״ש הר״ב דבקדושין תלא רחמנא עיין פ״ד דיבמות משנה י״ב]:

זה הכלל כל שתבעל ולא היתה אסורה לו כו׳. הא היתה אסורה כגון אם היא יבמה ואם זנתה בנשואי אחיו נאסרה עליו כדתנן במשנה ב׳ פ״ק ואם מת חולצת ולא מתיבמת. וא״נ במחזיר גרושתו. ואם זנתה בנשואין הראשונים נאסרה עליו. לפיכך יכול להתנות על כל זה. הכי מסיק בגמ׳. ונ״ל דהיינו זה הכלל לאתויי הנך וא״נ לר״מ דהא הכל שוין תנן. ולר״מ נמי אייתי מתני׳ בזה הכלל להתנות עליה שלא תזנה אחר שיחזירה אם יגרש ויחזור דה״נ מסיק בגמרא ומדייק מדקתני ולא היתה אסורה וכו׳:

פרק ג

א **וכהן מניח ידו מתחתיה**. פי׳ הר״ב תחת יד האשה. והביאו תוס׳ ירושלמי. ואין הדבר כיעור. ומניח מפה. ואינו חוצץ. ומביא כהן זקן. ואפילו תימא כהן ילד. שאין יצה״ר מצויה לשעה. ע״כ. ועיין מ״ש במשנה ו׳ פרק ג׳ דבכורים. והר״ב העתיק תחתיה וכן הרמב״ם פ״ג מהלכות סוטה וכן הוא בירושלמי:

ב **הניף והגיש וכו׳**. עיין במשנה ו׳ פ״ה דמנחות:

היה משקה ואח״כ מקריב כו׳. גמרא. הא אקרבה ה״ק [וכו׳] . ובהשקאה גופה פליגי ר״ש ורבנן:

ואחר כך מקריב. כתב הר״ב תלתא קראי וכו׳ ואחר ישקה וכו׳ דאם לא נמחק יפה ועדיין רשומן ניכר כו׳. גמרא. וכתבו התוספות דלאו דוקא נקט דקרא אתא לרשומן ניכר. דכיון דכתיב ומחה ממילא שמעינן אי רישומו ניכר דלאו מחוי הוא דהא ממעטינהו [פרק דלעיל משנה ד׳] דאין מטילין קנקנתום לתוך הדיו משום דרשומו ניכר הוה כתב שאינו יכול להמחות. אלא עיקר קרא אם הקריב מנחתה ואח״כ השקה כשירה כדדריש׳ ר״ש והשקה קמא. ומ״ש הר״ב והשקה בתרא שאם נמחקה וכו׳ מערערין וכו׳ כדתנן במשנה דלקמן. וע״ש:

ג **אמרה איני שותה**. ואע״פ שאינה אומרת טמאה אני שאין כופין אותה לשתות כמ״ש הרמב״ם ברפ״ב מה״ס:

מגילתה נגנזת. ופירש רש״י דכל כתבי הקדש שאינן לקרות בהן נגנזין שלא יתבזו. ע״כ. ומ״ש הר״ב בצד ההיכל. ירושלמי והביאוהו התו׳:

ומנחתה מתפזרת על הדשן. פירש הר״ב ונשרפת כו׳ דהואיל וקדשה בכלי כו׳ והאי מתפזרת היינו נשרפת כדאמר לקמן ואלו שמנחותיהן נשרפות וקא חשיב להא האומרת איני שותה:

מערערים אותה. כתב הר״ב דדלמא טהורה היא ומחמת בעתותא קאמרה וכפירש״י. ונראה שנתכוונו להעמיד המשנה כר״ע דף י״ט ע״ב דסבר דאומרת איני שותה כי אומרת מחמת בעתותא הוא דמערערין והכא מחמת ביעתותא אנן קיימין. וא״נ לר״י דסבר דלעולם מערערין. וטעמא מפרשים אליביה דלעולם אע״פ שאין אנו רואין ביעתותא יש לנו לחוש דילמא מחמת ביעתותא:

מערערים לשון ערער תתערר. ירמיה נא [נח]. ובגמרא דף י״ט תניא ר׳ יהודה אומר כלבוס של ברזל מטילין לתוך פיה שאם נמחקה מגילה ואמרה איני שותה מערערין אותה ומשקין אותה בע״כ. ומ״ש הרמב״ם בפ״ד מה״ס [מהגמ׳ דפ״ק ד״ז] ומאיימין עליה ואומרין לה בתי אם ברור לך הדבר שטהורה את. עמדי על בורייך ושתי אל תפחדי לפי שאין המים דומין אלא לסם יבש מונח על בשר חי יש שם מכה מחלחל ויורד. אין שם מכה אין עושה כלום. ע״כ. הוא ענין בפני עצמו לא מכלל הערעור:

ד **אינה מספקת לשתות וכו׳**. כתב הר״ב בגמרא מוכיח דמתני׳ ר״ע היא דסבר כר״ש כו׳ אימא סיפא אם יש לה זכות תולה [והא רבי שמעון סבר במתניתין דלקמן דאין זכות תולה]. בזכות כרבנן ס״ל:

הוציאוה הוציאוה. הכי גרסינן בס״א וכן כתבו התוספות [*דפסחים סוף פרק ח׳ דף צ״ב וכן בתוספות] פ״ג דזבחים דף ל״ב דגרסינן תרי זימני [וכ״כ תוס׳ יבמות ז׳ ע״ב ד״ה וראה]:

שלא תטמא העזרה. דכתיב בפרשת שלוח טמאים בסדר נשא ולא יטמאו את מחניהם. ואע״פ שאין ענין טומאה זו דומה לשאר טומאות דלא מצינו לה טהרה לטומאה זו ודתנן במשנה ז׳ פ״ג דחגיגה מעבירין על טהרת עזרה התם בכלים שבתוכה כדפי׳ שם הר״ב והכא אין לומר בטומאת כלים שבעזרה. כיון דלא מצית מוקמת למתניתין בטומאת מת. [*דהוה למיחש שבפתאום תמות ותאהיל אבל בנגיעה ודאי מזהירים שלא תגע. כי היכי דמזהירים התם במשנה ח׳ ממקצת שיוכלו להזהר והכא יוכלו ודאי להזהר מכל וכל שלא תגע] ויראה לי שטהרת הטומאה שבמחנה היא בפרישת הטומאה ממנה בלבד:

העזרה. פי׳ הר״ב שלא תפרוס נדה. דמחמת ביעתותא פתאומית רגילה לפרוס שמרפים הדמים ונפתח המקור ולא דמי לחרדה מסלקת הדמים דתנן סוף

פ״ד דנדה שהיא דאגה אינה באה פתאום. גמ׳. ומ״ש הר״ב ותטמא שער נקנור ועזרת נשים כו׳ שנדה וזבה אסורים לכנוס להר הבית כדתנן ספ״ק דכלים. וטעמא שהוא נקרא מחנה לויה. והר״ב שנכנס בשער נקנור וע״נ ויצא בהר הבית. זה לפי שבתחלה מפרש ל׳ המשנה ששונה בעזרה וזה השם לא הונח על הר הבית אבל יצא לו באמיתת הדין שכן אסורים אפי׳ בהר הבית. ויותר נראה לי לפרש דמשנה עצמה קוראת העזרה גם להר הבית דהכי נמי אשכחן במשנה ח׳ פרק ו׳ דשבת כמו שכתבתי שם וכן במשנה ח׳ פרק קמא דבכורים. ומה שכתב הר״ב דמת עצמו מותר להכניסו להר הבית ולשער נקנור שלא נתקדשו כו׳ לפי שעד שער נקנור הוא מחנה לויה וקוראהו בכלל הר הבית. ושער נקנור עצמו אע״פ שהוא בעזרת ישראל לא נתקדש כמו שכתבתי בשם רש״י משנה ה׳ פ״ק. וקדושת עזרה רוצה לומר עזרת ישראל. ומשם ואילך שהיא מחנה שכינה כמפורש בסוף פרק קמא דכלים. ושם אפרש טעמא דמת עצמו מותר במחנה לויה:

יש זכות תולה שנה כו׳. וכולהו זכות התורה. אלא מיהת הכל לפי זכותה שאינה דומה עושה מרובה לעושה מועט. וכן מבואר בלשון הרמב״ם סוף פ״ג מהלכות סוטה וכדתנן והכל לפי רוב המעשה במשנה ט״ו פ״ג דאבות. ועיין מה שכתבתי שם בסייעתא דשמיא.

שנה. ואע״פ שאין ראיה לדבר. זכר לדבר דכתיב (דניאל ד׳:כ״ד) להן מלכא מלכי ישפר עליך וחטיך בצדקה פרוק ועויתך במיחן ענין הן תהוה ארכה לשלותך וכתיב (שם) כולא מטא על נבוכדנצר מלכא. וכתיב (שם) לקצת ירחין תרי עשר. גמ׳:

יש זכות תולה שתי שנים יש זכות תולה שלש שנים. אשכחן קרא דאמר ותני [שונה בהארכת זמן כלומר מקרא כתוב שהקב״ה מאריך זמן עד ג׳ פעמים הלכך הוו להו ג׳ שנים] דכתיב (עמוס א׳:י״א) כה אמר ה׳ על שלשה פשעי אדום וגו׳ גמ׳. ותוס׳ הביאו ירושלמי שנה אחת מנבוכדנצר. שתי שנים מאמנון (שמואל ב י״ג:כ״ג) ויהי לשנתים ימים. שלש שנים מאחאב (מלכים א כ״ב:א׳) וישבו שלש שנים אין מלחמה:

תדע שהזכות תולה לה. תראה ותלמוד בפרשת סוטה. דילפינן מונקתה ונזרעה זרע. *)ונקתה ע״י זכיות כדי זריעות זרע ט׳ חדשים י״א יותר כדמפרש בגמרא. רש״י. ומיהו הני דאמרי יותר לא נקטי קרא דונקתה. ובירושלמי הביאו תוס׳ ד״ה הא מני. וד״ה יש בו אי לא כתיב אלא מזכרת עון הוי דפורענות השתא דכתיב נמי מנחת זכרון הוי אומר לטובה. יש לה זכות. מנחת זכרון. אין לה זכות. מזכרת עון:

כאילו לומדה תפלות. וכן העתיק הר״ב. אבל בגמרא מוכח דל״ג כאלו דאמרינן תפלות ס״ד [וכי תורה תפלות קרי לה] אלא אימא כאילו לומדה תפלות:

תפלות. פי׳ הר״ב חבור משכב אנשים. נ״ל שמפרש תפלות כאילו כתיב בטי״ת מענין חבית שנתרועעה וטפלה בגללים פ״ג דכלים. וטפלה של תנור דפ״ה שם כי התי״ו והטי״ת מתחלפין במוצא דטלנ״ת. אבל הרמב״ם פי׳ תפלות דברי הבאי ודברי משלים ע״כ וזהו מלשון היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו׳:ו׳) אשר טחתם תפל (יחזקאל י״ג:י״ד) שענינם דבר חסר וגרוע:

כאילו לומדה תפלות. פי׳ הר״ב שמתוך התורה וכו׳ כדכתיב אני חכמה שכנתי ערמה. בגמ׳. ורבנן [כלומר בן עזאי] מיבעי ליה לכדר״י בר חנינא. דאר״י בר חנינא אין דברי תורה מתקיימין אלא בידי שמעמיד עצמו ערום עליה. פי׳ רש״י שפורש מכל עסקיו ונעשה עליה עני וחסר כל. ל״א שמערים שיתקיים תורתו לקבוץ על יד וללמוד מכל אדם:

רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות. הר״ב פירש מה שפירש אבל התוס׳ דקדקו ופירשו בשם רבינו האי. המשרה אשתו על ידי שליש לא יפחות לה מקבין חטים משבת לשבת [כדתנן במשנה ח׳ פ׳ ה׳ דכתובות] ועונתה מצוי לה. ואילו המורד על אשתו מוסיפין על כתובתה ג׳ דינרין בשבת. [כדתנן שם משנה ז׳] ושער בינונית הוא ארבע סאין בסלע [כדתנן במשנה ב׳ פ״ח דעירובין] וסלע ד׳ דינרין. נמצאת סאה בדינר וג׳ סאין בג׳ דינרין שהם י״ח קבין. הרי שחכמים עמדו על סוף דעתה שהיא רוצה בתפלות עמו. שני קבים. מי״ח קבים שיפרוש ממנה. דקביים אחד מתשעה בי״ח קבין. ע״כ. וכן כתבו בפ״ה דכתובות דף ס״ב בשם הערוך וצריך לומר משום לשון קצרה לא אמרו רוצה אשה בשני קבין וכו׳ מי״ח קבין וכו׳ אבל ראה זה מצאתי בפ״ג דב״מ [לח.] אמתני׳ ו׳ המפקיד פירות אצל חבירו אפי׳ אבודין לא יגע בהן מאי טעמא אמר רב כהנא רוצה אדם בקב שלו מט׳ קבין של חברו וכתבו הר״ב שם בפירושו. והתם אין ערך ויחס הקב לתשעה קבין ע״פ דרך זה. לכך נראה לי שזה שאמר ט׳ קבין בדקדוק אמרו שכן הוא שיעור שדה כדתנן סוף פ״ק דב״ב. אבל מה שאמרו קב לתפוס שיעור המועט והוא מספר אחד כי לפני אחד מה אתה סופר. ואמרו שרוצה אשה בקב שהוא המועט. מתשעה קבין שהוא שיעור מספיק. שהרי כך הוא שיעור השדה ודכוותה בכ״מ:

רשע ערום. כתב הר״ב כגון המטעים דבריו לדיין וכו׳ והרי רשעתו וערמתו של זה שעבר על לא תשיא. מה שכתב שעבר מוסב על רשעתו. וז״ל רש״י והרי ערמתו ורשעו הוא שעובר וכו׳ ומ״ש לא תשיא לא תשא כתיב. ומיניה דרשינן קרי ביה לא תשיא. להזהיר לבעל דין שלא יטעים כו׳ פ״ד דשבועות דף ל״א:

ומכות פרושין. פירש הר״ב שמכה עצמו להראות שהוא עניו וצנוע. וכ״כ רש״י ומדת הענוה היא בכלל מדת פרושין שהם החכמים. וז״ל הרמב״ם

החכמים קוראין עצמן פרושים להיותם מופרשים מבני אדם שיש להם חסרונות והמדות הפחתיות והרדיפה אחר תאות העולם. והם מיחלים לשכר העה״ב ולמדות המעלות:

הרי אלו מכלי עולם. לשון הרמב״ם ומ״ש מבלי עולם או מכלי עולם שאלו הדברים המפסידים מציאות האדם ע״כ. ירצה מציאות האדם לפי שהוא עיקר הבריאה בעולם השפל וכן אמרו על ג׳ דברים העולם עומד כו׳ בפ״ק דאבות:

ה **במים המאררים**. כן הוא בכל הנוסחאות מלבד בגמרא פרק קמא דף ו׳ מייתי לה במים המרים ובספרי במים המרים המאררים:

מדהה. כתב הר״ב הגוון החסר נקרא דיהא בלשון המשנה. וזה הרבה במסכת נגעים. הרמב״ם:

ומוציא אתה שם רע על הטהורות כו׳. בפ״ק דף ו׳ אדתנן התם ואלו אסורות מלאכול בתרומה וכו׳ ושבאו עדים שנטמאה ואמר רב ששת ואפילו אחר שתייה שאין המים בודקין הואיל ואיכא דידע בה דכתיב (במדבר ה) ועד אין בה כמ״ש שם הר״ב. ומותיב לה דאי איתא שאין המים בודקין נמצא אתה מוציא שם רע כו׳ שאומרים טמאות הן אלא שיש להן עדים ומשני לר״ש קאמרת לר״ש מדזכות לא תליא עדים נמי לא תליא. וקרא דעד אין בה איכא למדחי דהא דרשינן ליה לסוטה ודאית דעד אחד אמר נטמאת וכו׳ כמ״ש לעיל. ותו מייתי ברייתא דיליף ליה טהורה ולא שיש לה עדים ומשני יש לה עדים במדינת הים לא שכיח. פירש״י לא מסקי אינשי אדעתייהו למחשדינהו לטהורות בהכי וכתבו התוספות וה״ה בא עליה בעלה בדרך [שאין המים בודקים אותה כדכתיב. ונקה האיש כדלעיל] נמי לא שכיח:

רבי אומר הזכות תולה לה כו׳ אלא מתנוונה. פליגי רב ששת ורב יוסף. רב יוסף ס״ל דלת״ק מתנוונה נמי לא. ורב ששת סובר דת״ק נמי סבירא ליה דתולה אבל מתנוונה כו׳. ופירש רש״י ולא פליגי רבנן עליה דרבי אלא בסוף שהיא מתה באותה מיתה לחוד. ע״כ. והרמב״ם בחבורו פרק ג׳ העתיק דברי רבי אפשר שסובר דתנא קמא ורבי לא פליגי כלל. ורבי לא אתי אלא לפרושי דברי ת״ק ולתרוצי לקושיתו של ר״ש. א״נ לא להלכה כתב כן שכבר כתב בפירושו שכשיש מחלוקת בין החכמים בסברת אמונה. אין תכליתו מעשה מן המעשים. שאין אומרים שום הלכה כפלוני ע״כ. אלא משום דמסתבר טעמיה דרבי ראה להעתיק דבריו:

ו **ואלו שמנחותיהן נשרפות**. דדמיא לאשם תלוי [שהרי על ספק היא באה] ותנן [בריש פרק ו׳ דכריתות] אם משנשחט נודע לו. הדם ישפך והבשר יצא לבית השריפה. תוס׳ בשם ירושלמי. וצריך לומר דקדושת כלי מדמי ליה לנשחטה ואף כשלא קמץ איירי וכן כתב הרמב״ם בפ״ד מהלכות סוטה. ומ״מ לא דמי ממש לאשם תלוי דהתם תנן משנזרק הדם הבשר יאכל ואילו הכא נשרפת אפילו קרב הקומץ נמי כמ״ש (בהלכות) [בשם] הרמב״ם. וצ״ע טעמא מאי דמדמינן לה במקצת ולא לכולה:

האומרת טמאה אני לך. [עיין מ״ש משנה ג׳ פ״ק] ושבאו לה עדים. בגמ׳ פ״ק דף ו׳ מותיב למאי דאמרינן [כדפירש הר״ב שם משנה ג׳] שאם יש לה עדים אין המים בודקין אותה דהשתא לאו בת בדיקה היא. ותגלי מלתא למפרע דכי קדוש מעיקרא בטעות קדוש. ומשני שזנתה בעזרה כגון שנצרכה לנקביה שאין לה שומרים [*ופירש״י ועל זנות זה באו לה העדים ולא על טומאה של סתירה ראשונה] והקשו התוס׳ כיון דהוא היה מביא מנחתו עליה אמאי נשרפת מאי שנא מהא דתנן בפ״ד דנזיר האשה שנדרה בנזיר והפרישה את בהמתה [*ואח״כ הפר לה בעלה [אם] שלו היתה בהמתה] תצא ותרעה בעדר ואע״ג דבעל מיגז גייז ואינו עוקר הנדר מעיקרו [כמ״ש שם הר״ב בראש הפרק] דבדעת הוקדש אפי׳ הכי כיון דמשלו היא תרעה. ועוד תנן התם בפ״ה מי שנדר בנזיר והלך להביא בהמתו כו׳ אם משנגנבה נזר אינו נזיר וה״נ היו עדים קודם הקדש ולאו אדעתא דהכי אקדיש. ולא דמי לאשם תלוי דתנן ר״פ בתרא דכריתות דנודע לו קודם שנשחט ירעה עד שיסתאב. דהא מפרש התם טעמא דמתוך שלבו נוקפו בשעת הפרשה ומתירא מספק החטא גמר ומקדיש ליה ע״כ. ונראה בעיני דמנחת סוטה אע״ג דאיהי מכפרה ונבדקת בה אפ״ה יש לבעל קצת שייכות בגווה הואיל וע״י קנויו היא באה ושמה תוכיח. מנחת קנאות היא. ולפיכך דמיא לאשם תלוי שע״י ספקו שמא חטאה באה. וקנויו גרמה להביא המנחה. מקדיש מספק ולפיכך אין מצדו שום טעות. אבל הא דפריך הגמרא תגלי מלתא למפרע כו׳ היינו מצד העדים שאז אין המים בודקין. ואין כאן בת מנחה מכח זה פריך בגמ׳ דלהוי הקדש טעות. לפי שעל בירור הספק בא. וכיון שיש עדים א״א לברר הספק ויהיה טעות למפרע. אבל אשם תלוי שלא בא לבירור ספק אלא לכפר אם חטא. וכן דעת נדרו במנחה זו אין בה טעות שהוא גומר ומקדיש מכח ספק. ודוק מה שאכתוב לקמן בשם התוס׳ והשתא אתי שפיר נמי. ולא קשיא מה שהקשו בתוס׳ שישאל על הקדשו ולא תשרף דכיון דמספק גמר והקדיש אי אפשר שימצא פתח ויאמר אדעתא דהכי לא נדרתי. ואינו מתחרט מעיקרו הוי:

ושבאו לה עדים. וכן במשנה ב׳ פרק ד׳ אבל במשנה ג׳ דפרק קמא ל״ג לה:

[*ושבעלה אינו וכו׳. וכן תנן בפ״ק במ״ג. ולא כן בפרק דלקמן משנה ב׳]:

ושבעלה בא עליה בדרך. כתבו התוספות ותימה לר״י כיון שבא עליה בדרך היינו קודם שתקדוש ואין המים בודקין [כמ״ש הר״ב במשנה ג׳ דפ״ק] ותגלי מילתא למפרע דכי קדוש בטעות קדוש. ונראה דדוקא לגבי שבאו לה עדים שייך למימר הכי משום דמנחה לברר עון. וכשיש שם עדים הרי העון

מבורר ואין צריך בירור. אבל הכא שבא עליה בדרך שצריך לברר. אף על גב דאין המים בודקין כי קדוש מעיקרא שפיר קדוש מאחר שלא נתברר העון. ע״כ:

וכל הנשואות לכהנים מנחותיהן נשרפות. פירש הר״ב נשרפין שיריה על בית הדשן וכו׳ ובסוף מסיק הא כיצד. הקומץ קרב בעצמו והשירים קרבים בעצמם. שלא בדקדוק כתב כן. דהא דכתב נשרפים שיריה על בית הדשן. לאו היינו קריבה דבסיפא דקריבה היינו על המזבח. ואילו בית הדשן היינו מקום בעזרה לפסולי מוקדשים הנשרפים כמ״ש הר״ב לעיל משנה ג׳. אלא כתנאי. וכ״ע כל שממנו לאישים הרי זה בבל תקטירו מדכתיב (ויקרא ב׳:י״א) כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו. דממנו מיותר אלא למדרשיה באנפיה נפשיה כל שממנו וכו׳. דר״א סבר מקריב השירים על המזבח ולשם עצים. ולרבנן לית להו האי סברא אלא נשרפים שיריה על בית הדשן כדאיתא בגמ׳:

ז **וכהנת שנשאת לישראל.** כתב הר״ב בת כהן מנחתה נאכלת וכו׳. דכל מנחת כהן וכו׳ כהן ולא כהנת. וכן כהנת אלמנה וכו׳ לישנא קטיעה הוא. ורש״י מפרש הכי. כהנת בת כהן מנחתה נאכלת. דכל וכו׳ כהן ולא כהנת הנשואה לישראל וכן כהנת אלמנה וכו׳. גם מה שאמר הר״ב שהביאה מנחת נדבה ליתא בפירש״י אלא שהביאה מנחה ובין נדבה ובין חובה בכלל. וא״א לומר דנדבה דוקא דהא קרא דכל מנחת כהן בשל חובה כתיב. ומ״מ מדכתיב כל מרבינן דמנחת כהן של נדבה נמי אינה נאכלת כדאיתא בספרא:

מנחתה נאכלת. פירש הר״ב דכתיב וכל מנחת כהן ולא כהנת. גמרא. ובתוספות הביאו ירושלמי דפריך הכתיב (שם כב) וכהן כי יקנה נפש קנין כספו מעתה כהן ולא כהנת [והא תנן בפ״ז דיבמות [משנה ב׳] דבת כהן לישראל והכניסה לו עבדים לא יאכלו וכו׳ דש״מ דאם לא ניסת יאכלו בשבילה] ומשני והכהן המשיח תחתיו מבניו (שם ו) [וכתיב גבי מנחות] את שבנו עומד תחתיו יצאה זו שאין בנה עומד תחתיה. ובבבלי פרק הזרוע (חולין דף קל״ב) איתא נמי דלא מפיק ליה מכהן ולא כהנת אלא מדאהרן ובניו כתובין בפרשה וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן (שם) בני אהרן ולא בנות אהרן [רש״י]. ע״כ:

כהנת מתחללת. פירש הר״ב אם נבעלה לפסול לה כו׳ כדדרשינן בפ״ד דקדושין ד׳ ע״ז ולא יחלל זרעו. לא יחולל זה שהיה כשר ונתחלל פירש״י דעיקר חלול האמור כאן משום ביא׳ עצמו שהיתה כשרה ונתחללה ע״כ. ודלא כמ״ש בפירושו דהכא יחלל שני חלולים אחד לה ואחד לזרעה:

וכהן אין מתחלל. פירש הר״ב אלא כל זמן שהוא עמה הוא פסול כו׳ ולשון הספרא להחלו בזמן שהוא נוהג מנהג זה הרי הוא חולין. הרמב״ם:

ואין כהנת אוכלת בק״ק. כתב הר״ב דכתיב כל זכר בבני אהרן. גמרא. ואע״ג דמבני אהרן ממעטינן ולא בנות אהרן. [וכמ״ש הר״ב במ״ז פ״ק דקדושין] טרח קרא וכתב זכר לרבות בעלי מומין למחלוקת כמו שכתב הר״ב ברפי״ב דזבחים:

ח **מה בין איש לאשה כו׳.** שייר טובא דתנינן בספ״ק דקדושין וכן הפרת נדרים דאין אשה מפירה נדרי בתה:

ואין האשה פורעת ופורמת. כתב הר״ב דכתיב איש צרוע. לא קשיא דלמעוט אשה מחליטת צרעת. דהא בהך קרא איש צרוע טמא יטמאנו הכהן כתיב. דהכי דרשינן בגמ׳. איש צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הכהן בראשו נגעו. והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וגו׳ דמדכתיב והצרוע וגו׳ ולא איבעי ליה למכתב אלא בגדיו וגו׳ לרבות צרוע דאשה לומר שנחלטת בטומאה כמו האיש. ומה ת״ל איש לענין שלמטה למעוטי אשה מפריעה ופרימה:

האיש מדיר את בנו בנזיר. פי׳ הר״ב בנו קטן וחלה נזירתו עליו אפילו לכשיגדיל. ולא פירש כן במקומו פ״ד דנזיר מ״ו אלא שיכול להדירו עד שיביא ב׳ שערות אחר שיהיה בן י״ג ויום אחד. אבל שהנזירות שהדירו קודם שהגדיל יחול עליו לאחר שהגדיל זה לא פירש שם. גם אינו במשמע. דמכיון שיצא מרשותו שלא יוכל להזירו כמו כן יצא מרשותו מה שהזירו. ואין סברא לחלק. ומכיון שאין כאן אלא הלכה יש להקל בנזירות משום הקפת הראש וחולין לעזרה וכדתנן ספק נזירות מותר. איברא דמלשון רש״י באותה סוגיא דנזיר דף ל׳ אי אייתי שתי שערות מעיקרא וכו׳ משמע קצת דסברתו שאם הדירו קודם שהביא שתי שערות עליו להשלים נזירתו אף משיביא. אבל תוס׳ כתבו שם בהדיא דנזירות אביו מתבטל בהבאת סימנים. גם דעת הרמב״ם נראה שכן הוא שכתב בפרק ב׳ מהלכות נזיר הרי זה נזיר וחייב לנהוג בו כל דקדוקי נזירות וכו׳. ועד מתי יש לו להדירו עד שיגדל ויעשה איש. ע״כ. ואי איתא דסבר דנזירות חלה עליו אפי׳ אחר הבאת סימנים היה לו לכתוב ובעודו קטן חייב האב לנהוג וכו׳ אלא משום דאין חלות הנזירות אלא בקטנותו בלבד לא הוצרך לפרש ובלאו האי דיוקא אילו כן דעתו לא הוה ליה למשתק מיניה. ואפשר לי לומר שמה שכתב הר״ב ואפי׳ לכשיגדיל. מוסב על מדיר לא על חלה וה״ק שהוא מדירו אפילו לכשיגדיל. ופירוש לכשיגדיל כלומר לאחר שנעשה גדול לענין נדרים. ומיהו עד שיביא ב׳ שערות אחר י״ג שנים ותו לא דפשיטא דמכיון שיוצא מרשותו לגמרי פקעה לה הדרת אביו ממילא:

[*מוכר את בתו. לאמה כשהיא קטנה ל׳ רש״י]:

ואין האשה מוכרת את בתה. דכתיב (שמות כ״א:ז׳) כי ימכור איש את בתו. גמרא.

האיש מקדש את בתו. פי׳ הר״ב קטנה וכן ל׳ רש״י. לאו לאפוקי נערה דבהדיא תנן רפ״ב דקידושין האיש מקדש את בתו כשהיא נערה אלא לאפוקי בוגרת. וכן אתה מוצא במ״ח פ״ג דקדושין קדשתי את בתי וכו׳ כשהיא קטנה ולאו דוקא וה״ה כשהיא נערה. אלא דכל שלא בגרה קטנה קרי לה. ובגמ׳ פרק החובל (בבא קמא דף פ״ז) בעא מיניה ר״א מרב החובל בבת קטנה של אחרים חבלה למי אמרינן כיון דאקני ליה רחמנא שבח נעורים לאב כו׳:

ואין האשה מקדשת את בתה. פי׳ התוס׳ מרישא דקרא דאת בתי נתתי לאיש יליף ליה ואמר אבי הנערה אל הזקנים משמע למעט אמה דאינה זכאה בבתה לתת:

ואין האשה נסקלת ערומה. כתב הר״ב דכתיב ורגמו אותו וגו׳ אותו ולא כסותו אבל אותה בכסותה. לאו דממעט ליה מקרא דהא ליכא מיעוט [להכי] דאיצטריך אותו למדרש בלא כסותו אלא טעמא משום בזיונה. תוס׳ פ״ו דסנהדרין ד׳ מ״ה. ורמינן התם בגמ׳ מהשקאת סוטה דכהן אוחז בבגדיה אם נקרעו וכו׳ בפ״ק מ״ה ומשני הכא דקטלינן לה אין לך בזיון וייסורין גדול מזה. וכי תימא דליעבד לה תרתי אמר קרא (ויקרא כ״ט) ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה:

פרק ד

א **ארוסה כו׳ ולא נוטלות כתובה**. עיין בפירוש הר״ב מ״ב פ״ד דכתובות ומה שכתבתי במ״ח [צ״ל ז׳] פט״ו דיבמות [ד״ה ומניח] ועיין מ״ש לקמן במאי מוקמינן לה בגמ׳:

ושומרת יבם. כתב הר״ב דמקינוי ואסור לא אימעוט ואפילו אית לן דשומרת יבם שזינתה מותרת(לבעלה) [ליבמה] . [כמ״ש הר״ב בפ״ב משנה ה׳] נהי דמותרת מיהו לא בעי למנסב אשה זונה והיא הפסידה כתובתה. כן כתב רש״י ז״ל ותמהו התוס׳ דאי לא מיתסרא לא הוה צריך קרא למעוטי כדתנן ספ״ב כל שתבעל ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה [ועוד] דמה קנוי שייך היכא דלא מיתסרא בסתירותה אלא מדאיצטריך למעוטי ש״מ דמתסרא מיהו ליכא למפשט מינה משום דמוקי לה בגמרא כגון שבא עליה יבם בבית אחיו [ודרשינן מבלעדי אישך שקדמה שכיבת בעל לבועל ולא שקדמה שכיבת בועל לבעל. וה״נ מוקים לארוסה שבא עליה בבית חמיו] דקנאה לפוטרה בגט בלא חליצה לכ״ע. הלכך שייכא נמי [בדין] אשתו ליאסר עליו בזנות כדברי הכל. ע״כ:

ולא נוטלות כתובה. כתב הר״ב דמקנוי ואיסור לא אמעיט דכתיב דבר אל בני ישראל וגו׳ לרבות כו׳ דואמרת אליהם רבויא. וה״נ אמרינן לעיל בפרקין. רש״י:

אלמנה לכהן גדול כו׳ לא שותות כו׳. משום דחלוקים בטעמא הוצרך לחלקן תוס׳. ומ״ש הר״ב דאלמנה גובה כתובתה כדאמרינן בכתובות. ר״ל סוף פרק י״א:

וחלוצה לכהן הדיוט. הר״ב מפרש לכולהו בטעמא דלא נאמרה פרשה אלא בראויה לקיימה וכפירוש רש״י. ודרשא דכתיב כי תשטה כו׳ הביאה רש״י בשם ספרי ולא צריכין לומר דחלוצה משום אשגרת לישנא כמ״ש ברפ״ט דיבמות דהא עקרה וזקנה [*דלקמן בנ״ג] דלכ״ע לא הוי אלא מד״ס ואמרו לא שותות וטעמא דבשב ואל תעשה יכולין לעקור דבר מן התורה כנזכר בהרבה מקומות. ועיין מ״ש במשנה ג׳ פ״ח דמכילתין. וכן הרמב״ם מפרש למתני׳ בטעם שכל שאין האיש מנוקה מעון וכו׳ שכתב הר״ב במשנה ג׳ פ״ק. וכ״כ עוד במשנה ג׳ וסבירא ליה דלאו דוקא בעון אשה זו שבא עליה בדרך. אלא כל עון קאמר קרא ועון דד״ס נמי בכלל כדאשכחן לר״י הגלילי במ״ה פ״ח לענין הירא ורך הלבב דס״ל דיראת עבירה דד״ס נמי בכלל זו נ״ל. וטעמא רבה איכא שהתורה צותה לשמוע לדברי חכמים ושלא לסור מדבריהם. ונמצא שהעובר על דבריהם אינו מנוקה מעון דהכא ויש בכלל הירא מעבירות שבידו דהתם. כך נ״ל. והוסיף הרמב״ם בחבורו פ״ב מה״ס ואפילו בא על ארוסתו בבית חמיו שהיא מד״ס וכתב לפיכך אם היתה אשתו אסורה עליו מחייבי לאוין או מחייבי עשה אפילו שניה כו׳ אינה שותה אלא תצא בלא כתובה. ע״כ. אלא שהראב״ד השיג עליו מהא דמוקמינן לארוסה ושומרת יבם שקדמה שכיבת בעל לבועל. ושבא עליה בבית חמיו כו׳ וכמו שכתבתי לעיל ואמאי אצטריך קרא למעוטינהו. תיפוק ליה משום דאינו מנוקה מעון עכ״ד. וכתב הכ״מ דיש לדחוק ולומר דקרא תרי טעמי יהיב למעט ארוסה הוא:

ונתינה. עיין מ״ש בריש פ״ג דמכות:

ב **ושבאו לה עדים**. וה״נ במשנה ו׳ פ״ג אבל במשנה ג׳ דפ״ק ל״ג לה:

[*אמר בעלה איני משקה. ולא כן הלשון בפרק דלעיל משנה ו׳ ובפרק קמא משנה ג׳ אלא ושבעלה אינו רוצה להשקותה. ובירושלמי דפרקין גרס בסדר המשנה לתרוייהו ואמר בעלה איני משקה ושבעלה אינו רוצה להשקותה ונ״ל דאיזו תלמיד הגיה בגירסת הירושלמי דהיה גורס ג״כ כמו גירסתינו דגרס ואמר בעלה וכו׳. והגיה ושבעלה כו׳ וכלומר שצ״ל כלשונות השתים דבפרק דלעיל ודפרק קמא ואח״כ הכניסוהו הסופרים המעתיקים. וכן המדפיסים

בפנים שהבינו שהגהה היא על שזה חסר ולא הבינו שהגהה היא על הלשון שצ״ל כסגנון דלעיל ולא דלגרוס לתרוייהו]:

בית שמאי אומרים נוטלות כתובה. פירש הר״ב דשטר העומד לגבות כגבוי דמי. ולא דמי למתני׳ ג׳ פ״ד דיבמות דהתם ספק נשואה והוי ספק אי עומד לגבות כלל מה שאין כן הכא. דכשמת הבעל ודאי עומד לגבות. אלא מטעם אחר נבוא להפסידה הוי היא כגבתה ומוחזקת. גמ׳ דהתם דף ל״ח:

ובית הלל אומרים כו׳ ולא נוטלות כתובתן. ולא שייך לומר העמד אשה על חזקתה כמו בפ״ק דכתובות מ״ו ח׳ ואימור לא זנתה שהרי רגלים לדבר שקנא לה ונסתרה והכתוב הוציאה מאותה חזקה ועשאה ספק. תוס׳. [*והר״ב שכתב וז״ל ובה״א לא שותות ולא נוטלות כתובתן. כלומר מתוך שלא שותות וכו׳ לא דק דלמאי הוצרך לפרש מתוך כו׳ דמכיון שהיא בספק אם זנתה הוי ככל ספיקא דממונא דהיכא דקאי תיקום ואין להוציא מהמוחזק אלא אטעייה להר״ב דהתוס׳ כתבו כן מפרק החולץ דהתם מפרש מתוך כו׳ אבל לא השגיח הר״ב שהתוספות העתיקו ללשון המשנה ובה״א או שותות או לא נוטלות כתובתן ואהא פרכינן התם או שותות והביא האיש את אשתו אל הכהן אמר רחמנא וליכא אלא מתוך וכו׳. וכן הוא הסוגיא בפרק האשה שנפלו (כתובות דף פ״א) אבל הר״ב עצמו העתיק כאן כמו שהיא הגי׳ לפנינו לא שותות ולא נוטלות כו׳ ואין כאן פירכא ולא שנויא. וכבר תמהו התוס׳ דהתם אדלא פריך הכא דהוא עיקר מלתא. וגירסת הספרים ליתא מכח הנהו סוגיות]:

ג **מעוברת כו׳.** תימה אמאי לא תני מעוברת בתר בבא דאלמנה לכ״ג דדמי בטעמא. תוספות בריש פרקין:

איילונית וכו׳ לא שותות וכו׳ רבי אליעזר אומר יכול הוא לישא וכו׳. והכי ס״ל רבנן או אשה או בנים כמו שכתבתי במ״ה פ״ו דיבמות. וכי תימא הא רבנן אית להו הך סברא במעוברת ומאי שנא. נ״ל דשאני דהא דאיילונית איסורייהו משום דמיפקד אפריה ורביה ולהחזיק מצוה מן התורה אסרוה. אבל הא דמעוברת ומינקת לא גזרו להחזיק שום מצוה. אלא מפני חשש התינוק שמא תתעבר שנית בזמן ההנקה [דמעוברת נמי להנקה קיימא] ותיעכר החלב והולד ימות. כי לא יתן לה הבעל להחיות הולד בדבר אחר. כמו שעושה בולד שלו אם תתעבר ויעכר החלב. כדאיתא בפ״ד דיבמות דף מ״ב ולא הוי זה אלא כתקנה בעלמא. ולפיכך לא החמירו בה. וזהו שדקדק הרמב״ם לכתוב בפרק ב׳ מה״ס. עבר ונשא מעוברת חברו ומינקת חברו הרי זו שותה שאין כאן עבירה. ע״כ [*ומאי קאמר שאין זו עבירה. והרי עובר הוא על דברי חכמים שאסרו ליקח מעוברת כו׳] אבל ר״ל שאין כאן עבירה בערך העובר בענין איילונית כו׳ שהם גזירות ובכלל ושמרתם [את משמרתי] עשו משמרת למשמרתי ואילו הך אינה אלא תקנה ומכל מקום אסור לעבור. ועיין בהקדמת הרמב״ם תמצא חלוקה זו:

איילונית. סימניה פירש הר״ב במ״א פ״ק דיבמות:

ושאר כל הנשים כו׳. תימה הא משנה יתירה מאי קמ״ל הא שמעינן ליה מרישא והאומרת איני שותה. אינה נוטלת כתובה. תוס׳:

ד **אשת כהן שותה ומותרת לבעלה.** כתב הר״ב מהו דתימא הואיל ונאנסה אסורה כו׳ קמ״ל. וקשיא דאשת כהן ששתתה מותרת מיבעי ליה. ובגמ׳ אשת כהן שותה פשיטא מהו דתימא והיא לא נתפסה אסורה הא נתפסה מותרת והיא אשת ישראל אבל אשת כהן דאפי׳ כי נתפסה אסורה אימא לא תשתה. קמ״ל. וכתבו התוס׳ דוהיא לא נתפסה אצטריך לאשת כהן שנאנסה שתהא אסורה. וכמ״ש במשנה ט׳ פרק ב׳ דכתובות. ומש״ה לא ממעטינן אשת כהן משתיה מוהיא דהא אצטריך לדרשא עצמה דנאנסה תהא אסורה. ע״כ. והדר אמרינן בגמ׳ ומותרת לבעלה פשיטא (מ״ד) כו׳ ובמתנוונה דרך אברים שלא דרך בטן וירך אימא דנאנסה כו׳:

אשת סריס שותה. כתב הר״ב דלא תימא מבלעדי אישך וכו׳. קמ״ל דלא. ומבלעדי אישך לקדמה שכיבת הבעל לבועל כמ״ש בריש פרקין. תוס׳:

אשת סריס. לשון הרמב״ם בפ״ב מה״ס. אשת סריס חמה או סריס אדם המותרות לבעליהן. ודסריס חמה מותר תנן בסוף פרק ח׳ דיבמות. וסריס אדם פירש הכ״מ כששתה כוס של עקרין שמותרת לו. וקרו ליה סריס אדם לפי שעל ידי אדם בא לו. ע״כ. והא דבסוף פרק ח׳ דיבמות תנן סריס חמה וכו׳ מאכילה בתרומה ולא תנן סריס אדם ובכגון ששתה כוס עקרין. משום דעיקר סריס אדם הוא פצוע דכה וכרות שפכה להכי לא מצי למתני וזו היא דעת רש״י שגם סריס דהכא מוקי ליה בשל חמה דוקא משום דס״ל דכגון זה אינו נקרא סריס כלל:

על ידי כל עריות מקנאים. כתב הר״ב דלא תימא כו׳ לאפוקי הא דאסירא עליה כו׳ קמ״ל. וכתבו התוספות תימה הא שמעינן לה מאלמנה לכהן גדול דאסורה וקיימא לבעל ואפ״ה איצטריך קרא דכי תשטה אשתו למעוטי הא לאו הכי שותה ע״כ:

חוץ מן הקטן. כתב הר״ב פחות מבן תשע כו׳ כך פי׳ הרמב״ם ופי׳ הכ״מ בפ״א מה״ס דמשמע להרמב״ם דלא ממעט קטן אלא כשהוא פחות מבן ט׳ שאינו ראוי לשכיבה. אבל בן תשע ויום א׳ כיון שביאתו ביאה איש מיקרי לגבי שכיבה עכ״ל. ובזה מסולק מה שהשיב עליו הר״ב:

וממי שאינו איש. פירש הר״ב למעוטי בהמה. שאין זנות לבהמה [כדתנן במשנה ג׳ פ״ו דתמורה] אתנן כלב מותר. גמרא:

ה **לא להשקותה כו׳.** כתב הר״ב וממה שנאמר אשה תחת אישה למדנו שכל המונע כו׳ לפיכך אם היתה סומא כו׳ גמרא. וכן מנאן הרמב״ם בפירושו. ומשמע דחרש ושוטה שאין מונע להשקותה אלא ממה שאינן בני קינוי ולא שמיעטם הכתוב מצד המום שבהם. שאינם בכלל ההיקש דאשה תחת

אישה. וראיתי להרמב״ם בחיבורו פ״ב שכתב אשת אינו שומע ואינה שומעת שאינן שותות וכתב (במדבר ה) ואמר אל האשה פרט למי שאינה שומעת ע״כ. והשמיט שוטה ושוטית ובזה העיר הכ״מ. אבל ה״ל ג״כ להעיר על דרשא דואמר מנין לו דבגמרא ת״ר איש מת״ל איש איש לרבות אשת חרש ואשת שוטה וכו׳:

פרק ה

א **כך המים בודקין אותו.** כתב הר״ב את הבועל דא״א לומר הבעל אם אינו מנוקה מעון דהא כשאינו מנוקה מעון לא בדקו לה מיא לדידה והא דלא תנן לבועל כדקתני בסיפא דהכא איידי דתני אותה תני אותו וסיפא איידי דתנא בעל תנא בועל. גמ׳:

שנאמר ובאו ובאו. כתב הר״ב שניהם בוי״ו יתירא לדרשא. דלביאת מים תלתא כתיבי וצריכי. חד לצוואה שהקב״ה גוזר שיבואו בה המים. וחד לעשיה מודיע הקב״ה ומבטיח לישראל שיבדקוה המים. וחד לידיעה דבטן והדר ירך שלא להוציא לעז כיון דבקללה מזכיר הירך תחלה. ותלתא וו״י לצוואה ועשייה וידיעה לבועל. גמ׳. ומש״ה באיסור דבועל סגי בחד וי״ו לדרשה:

ב **שמטמא את השלישי.** לפי מ״ש הר״ב בפ״ק דפסחים משנה ו׳ דאין אוכל מטמא אוכל מן התורה אליבא דר״ע נמי פירש״י שם דף י״ח דשלישי דהכא היינו משקין:

שאין לו מקרא מן התורה. גמ׳. ומאחר דאין לו. למה טמא. אמר רב יהודה אמר רב מן התורה אין לו. מדין ק״ו יש לו. במה הצד דטבול יום דשרץ וכלי חרס. ומה טבול יום שמותר בחולין פוסל בתרומה [כדתנן סוף זבים] ככר שני שפוסל בחולין [כדתנן במשנה ג׳ פרק ב׳ דטהרות] אינו דין הוא שיעשה שלישי בתרומה דכי פרכת מה לטבול יום דיש במינו אב הטומאה מה שאין כן אוכל שאין במינו אב הטומאה. כלי חרס יוכיח שאין במינו אב הטומאה [*ומטמא את התרומה כשהוא ראשון כ״ש שפוסלה] וכי פרכת מה לכלי חרס שכן מטמא מאוירי טבול יום יוכיח. וחזר הדין וכו׳. ודור אחר פריך מה להצד השוה שבהן שכן יש בהן צד חמור וריב״ז צד חמור לא פריך הואיל ואין חומר שבשניהן שוה:

אמר ר׳ יהושע וכו׳ שהרי עקיבא תלמידך. ולא נמנה בין התלמידים החשובים שהיו לו לריב״ז שמנאם במשנה ח׳ פ״ב דאבות. לפי שלא תלמידו היה אלא תלמיד תלמידו. וז״ל הרמב״ם בסוף הפרק ואמר בשביל ר״ע תלמידך לרוב מעלתו לפי שר״ע תלמיד ר״א בן הורקנוס. ור״א תלמיד ריב״ז. ע״כ:

ג **רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר כו׳.** כתב הר״ב והלכה כר״א. וכך פסק הרמב״ם. ואע״ג דהלכה כר״ע מחבירו. הכא כמה משניות מוכחי כן משנה ה׳ פרק ג׳ דעירובין וה׳ דפרק ה׳ וסוף פרק ב׳ דכתובות. וממ״ש הר״ב שתחום אלפים דרבנן ש״מ דלר״ע אלפים דאורייתא הן. וקשה דבמשנה ח׳ פ״ד דעירובין מפרש הר״ב דנפקא לן מקראי דערי מקלט כו׳ ובספ״ב דשבת כתב דקראי אסמכתא הן. והא משמע הכא דבהא פליגי והכי איתא אמתני׳ דהכא בגמ׳ מר סבר תחומין דאורייתא ומר סבר דרבנן. וצריך עיון:

ואלפים אמה שדות וכרמים. כתב הר״ב והשאר שדות וכרמים וכן פירש״י [*והכי הוא לישנא דברייתא פ״ה דעירובין דף נ״ו ע״ב] ונראה לי משום דתפסת מועט תפסת. כיון דבחד ענינא הוא לרבי אליעזר. אבל לר״ע דקרא דאלף בשל לוים וקרא דאלפים בשל שבת דתרי ענינ׳ נינהו מקיימין המקראות שניהם כמות שהם:

ד **עונין אחריו של משה על כל דבר ודבר כקוראין את ההלל.** פירש הר״ב ראשי פרקים בלבד היו עונין ומסיים בברייתא משה אמר אשירה לה׳. והם אומרים אשירה לה׳. משה אמר כי גאה גאה. והן אומרים אשירה לה׳. ולישנא דראשי פרקים קשיא. ולכן נראה לי שהשירה מתחלקת לענינים ופרקים. ובכל פרק היו עונין אותו ראש פרק. ובהלל פליגי רש״י ותוספות בפ״ג דסוכה דף ל״ח דלרש״י בראשי פרקים עונין ראשי פרקים ולא יותר. ועל כל דבר חוץ מראשי פרקים עונין הללויה עד שיגמור את ההלל. והתוס׳ מפרשים שמתחלת הפרק עד סופו עונה ראשו על כל דבר ודבר עד סופו. וכן פרק שני עונה ראש פרק שני. ועל כל דבר ודבר עד סופו. וכן כולן. כגון הללויה. בצאת ישראל. לא לנו כו׳. ע״כ. ודעת הרמב״ם בפ״ג מהלכות חנוכה [הלכה י״ב] כפירוש רש״י:

כקורין את שמע. בברייתא. כסופר הפורס על שמע בבה״כ. שהוא פותח תחלה. והן עונין אחריו. פי׳ רש״י וקורין כולן יחד. וכך שרתה רוח הקודש על כולם וכיונו יחד את השירה ככתבה. ומפרשים בגמ׳ טעמו דר׳ נחמיה דדרשינן ויאמרו דאמור כולהו בהדי הדדי. לאמר דפתח משה ברישא:

ולא כקורין את ההלל. נ״ל דלהכי קאמר תו. לאפוקי נמי מדעת שלישית דאיתא בברייתא ר׳ אליעזר בנו של ר״י הגלילי אומר כקטן המקרא את ההלל. והן עונין אחריו כל מה שהוא אומר. משה אמר אשירה לה׳ והן אומרים אשירה לה׳. משה אמר כי גאה גאה והן אומרים כי גאה גאה. להכי אמר דלא הוו כלל כקריאת הלל. דאפילו כקריאה זו נמי לא:

ה **ועדיין הדבר שקול**. פירש הר״ב יש לו הכתוב בויו״ו ומשמעותו כאילו הוא לא באל״ף. ויש לא באל״ף וכו׳. וכן כתב הרמב״ם. ובגמ׳ לא מייתי אלא בכל צרתם לא צר (ישעיהו ס״ג:ט׳) דכתיב באל״ף וכתיב (שם) ומלאך פניו הושיעם. אלא דמשמע הכי ומשמע הכי:

פרק ו

א **מי שקינא**. פרק זה היה הגון שיהא שנוי ומעורב בפרק ראשון לאחר אותה בבא דאלו אסורות לאכול בתרומה ואח״כ היה לו לשנות כיצד עושה לה וכל הסדר אבל תימא דלאחר [ששנה] שבדקוה המים הוא חוזר לקנוי. תוס׳:

אפילו שמע מעוף הפורח. לשון הרמב״ם אפילו שיש לו ראיה מצפצוף העוף:

רבי יהושע אומר עד שישאו וכו׳. כלומר משום סתירה שאין בה ב׳ עדים אינה נאסרת עליו. רש״י:

מוזרות בלבנה. פירש הר״ב נשים הטוות לאור הלבנה. שהואיל וטוות בלילה הנה מפחד בלילות מתקבצות לטוות בקיבוץ ומשיחות ביחד:

ב **לא היתה שותה**. כתב הר״ב שרגלים לדבר בפ״ק דף ג׳ תנא דבי ר׳ ישמעאל מפני מה האמינה תורה עד אחד בסוטה שרגלים לדבר. שהרי קינא לה ונסתרה. ועד אחד מעידה שהיא טמאה. אמר ליה רב פפא לאביי והא כי כתיבא קינוי בתר סתירה וטומאה כתיבא א״ל ועבר וכבר עבר דאי ס״ד כדכתיב ועבר בתר טומאה וסתירה. קינוי למה לי:

אפילו עבד כו׳. עיין בפירוש הר״ב במשנה ח׳ פ״ק דר״ה:

חמותה כו׳. עיין פט״ו דיבמות משנה ד׳ ומ״ש שם:

ג **ועד אין בה כל עדות שיש בה**. כתב הר״ב וה״ק קרא תרי לית בה אלא חד. וקאמר והיא לא נתפשה לאוסרה וכן לשון רש״י ובגמ׳ אסורה וכלומר קרא דקאמר והיא לא נתפשה לומר דאילו הוה בה עד אחד והיא לא נתפשה היתה אסורה:

ומה אם עדות אחרונה כו׳. כתבו התוס׳ פ״ק דף ג׳ וז״ל תימה ה״מ למפרך. מה לעדות אחרונה שכן רגלים לדבר שהרי קינא לה ונסתרה ע״כ. ולפי מה שכתבתי בריש פ״ק לר״א דאתקוש סתירה לטומאה י״ל דאהא סמיך. אע״ג שאמרה בדרך ק״ו:

ת״ל כי מצא בה ערות דבר. מקשים בגמרא תיפוק לי דהא ממעטינן מועד אין בה. בה ולא בקינוי. בה ולא בסתירה. כמ״ש בריש פרק קמא ומתרצינן דה״נ קאמר ת״ל בה. בה ולא בקינוי. בה ולא בסתירה וטומאה בעלמא בלא קינוי ובלא סתירה דלא מהימן עד אחד מנלן. נאמר כאן דבר כו׳. וכתבו התוס׳ בפ״ק דף ג׳. תימה למה לי גזרה שוה אפילו בלא גזרה שוה מהיכא תיתי לי דלתהימן בה עד אחד. מעדות אחרונה ליכא למילף דאיכא פירכא. ע״כ:

כי מצא בה ערות דבר ולהלן הוא אומר וכו׳. עיין בסוף מסכת גיטין ומה שכתבתי שם:

ד **עד אומר נטמאת כו׳**. פירש הר״ב ודוקא כי אתו בהדי הדדי. אבל בזה אחר זה. כשאמר הראשון נטמאת הוי מהימן כבי תרי. וכתבו התוס׳ נראה לפרש בזה אחר זה. שקבלו עדות הראשון והורו ע״פ עדותו. דלא תקשה על מה שכתבתי בשם רש״י במשנה ד׳ פט״ו דיבמות:

אשה אומרת נטמאת. ירושלמי נתני עד אחד אמר נטמאת ואשה אמרה לא נטמאת. אשה אמרה נטמאת ועד אחד אמר לא נטמאת. תניי דבית רבי כן. ע״כ. ומשנה ה׳ פרק ט״ו דיבמות דתנן נמי כה״ג לענין היתר אשת איש וכתבתי שם הירושלמי דעלה כדקאמר הכא. ודהרמב״ם אינו סובר הירושלמי להלכה אלא דדוקא תנן תרי פסולי דאי חד כשר וחד פסול. כי היכי דהורע כח שני פסולים לגבי עד כשר כדלקמן. ה״נ עד אחד פסול לגבי ע״א כשר. ותמהני דבחבורו פ״ק מהלכות סוטה השמיט בבא זו דאשה אומרת כו׳. ועיין מה שאכתוב בזה במשנה ח׳ פרק בתרא בס״ד:

ושנים אומרים לא נטמאת. פי׳ הר״ב כלומר לא נטמאת בפניך כו׳ גם אנו היינו עמך. אבל ביבמות פט״ו לא פירש כן משום דכשאומרים לא מת מכחישים אותו. אבל הכא אפשר שנטמאה קודם שבאו. והיה יכול לפרש שאומרים עמנו היית במקום אחר. ובדיש עדי סתירה. ומיהו אתיא במכ״ש דהא כשמעידין כן מזימין הראשון ופשיטא דמהימני מדין מזימין שהאמינם התורה אפי׳ לגבי ב׳ ומ״ש הר״ב ואשמועינן תנא בהני תרתי בבי דמתני׳ דבפסולי עדות הלך וכו׳ דבפסולי עדות איירינן כדמוקים בגמ׳. דאי ל״ת הכי פשיטא דאין עד אחד במקום שנים. כך פירש רש״י. וכתב ב״י בא״ה סימן קע״ח דאע״ג דחד דאתא מעיקרא משוינן ליה כתרי הוי תרי ותרי והדרא לספיקא דשותה. ופירש״י וכי מוקמינן בפסולי עדות בין בבת אחת בין בזה אחר זה. ועל כרחך דבזה אחר זה אצטריך עיקר לאשמועינן דאי לבת אחת מאי הלך אחר רוב דעות איכא. בחד וחד נמי היתה שותה. ע״כ:

שנים אומרים נטמאת כו׳. כתב הר״ב דאשמעינן בין לקולא בין לחומרא. וכן ל׳ הרמב״ם. גם לעיל בפט״ו דיבמות לשון הר״ב כן הוא ויותר ראוי היה לומר בהפך. וכן בגמ׳ ותרתי בפסולי עדות למה לי מהו דתימא כי אזלינן בתר רוב דעות לחומרא אבל לקולא לא אזלינן קמ״ל. [וכן בגמ׳ פ׳ בתרא ד׳

מ״ז] ופירש״י לחומרא שתשתה. לקולא להקל מעליה שלא תשתה. אימא כיון דאיכא הכחשה כל דהוא נימא אוקי האי לבהדי הנך ואוקי מלתא אספיקא ותשתה קמ״ל ע״כ. וכתבו התוס׳ וא״ת הא ממתני׳ פט״ו דיבמות ומתני׳ ח׳ פ״ט דלקמן שמעינן לה י״ל דהכא אצטריך דאפי׳ לקולא אע״ג דרגלים לדבר. ועוד דלא תנא פסולי עדות בהדיא במתני׳ להכי תני גבי כל חד וחד:

פרק ז

א **[*בכל לשון]**. והתוספות גורסין בלשונם כמו שכתבתי בשמם בסוף דבור המתחיל [ותפלה וכו׳] :

פרשת סוטה. כתב הר״ב דכתיב וכו׳. וכתב רש״י ובספרי אמרינן דאי לא כתיב קרא להתיר בכל לשון כדלקמן. ה״א ניגמר מיבמה בק״ו ומה יבמה קלה לא עשה [בה] כל הלשונות כלשון הקדש סוטה חמורה לא כל שכן. ע״כ. ומ״ש הר״ב מקרא דואמר אל האשה בכל לשון שהוא אומר. והרמב״ם פי׳ ואמר הכהן לאשה בכל לשון שהוא אומר. וה״ג בגמ׳. אבל רש״י כתב דה״ג ואמר אל האשה בכל לשון שהיא שומעת. ומהאי קרא יליף ליה בספרי. ול״ג ואמר הכהן לאשה. אל האשה משמע דברים הנכנסים בלבה שתהא מכרת בלשון. ע״כ. וכדבריו מוכח בגמ׳ שאכתוב לקמן בוידוי מעשר דיליף לה אמירה אמירה מסוטה. ומאי אולמיה דהאי מהאי אלא דהכא כתיב אל. ומעתה הר״ב דנסיב קרא דאל האשה ומסיים לה בלשון שהוא אומר. וזה דלא כשום גירסא. ועוד קשה על גירסא זו דבלשון שהוא אומר דאם כן משמע אפי׳ אינה שומעת. ואילו בקריאת שמע ושבועות עדות ופקדון. דקפדינן אשמיעה לא הוי דכוותה ואנן אלו נאמרין תנן. ומיהו י״ל דס״ל להר״ב והרמב״ם דהא לא אצטריך קרא דודאי שצריכה שתבין במה שאומר לה הכהן הואיל ומשביעה. ואי לאו דרבי קרא כל לשון ה״א דלשון הקדש אע״פ שאינה מכרת. ולהכי לא סגי להך מ״ד בואמרה האשה אמן אמן. דיליף לה מ״ד בספרי דבלשון הקדש דסבירא ליה דשייך לומר ואמרה אמן אע״פ שאינה מכרת. ולשון הרמב״ם בחבורו פ״ג [הלכה ז׳] כתב בלשון שהיא מכרת ע״כ:

ווידוי מעשר. כתב הר״ב דכתיב ואמרת וכו׳ ויליף אמירה מסוטה. ולא ילפינן מלוים דכתיב בהו עניה ואמירה. גמ׳:

קריאת שמע. פירש הר״ב דכתיב שמע. ואיצטריך לאפוקי מרבי דאמר בגמ׳ והיו ככתבם. ורבנן ההוא לשלא יקראנה למפרע. ור׳ נפקא ליה מדברים הדברים. ורבנן דברים הדברים לא משמע להו. ועיין מ״ש במשנה ג׳ פ״ב דברכות:

ותפלה. גמרא רחמי היא כל היכא דבעי מצלי. פי׳ רש״י דהא רחמי נינהו וההוא לישנא דידע לכוין לצלי. ומ״ש הר״ב דבצבור אבל יחיד לא. דאמר ר׳ יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו. פירש רש״י יחיד צריך שיסייעוהו מלאכי השרת. צבור לא צריכי להו דכתיב (איוב ל״ו:ה׳) הן אל כביר לא ימאס. אינו מואס בתפלתן של רבים ע״כ. ומשמע להר״ב דכ״ש שאר לשונות דלא. דהא ארמי קרוב ללשון הקודש הוא. והקשו בתוס׳ אמאי שייר הלל וקדושה של שבת וברכת הפירות. וברכת המצות. דליכא למימר דלא נקט אלא דאורייתא דהא תפלה דרבנן כדמשמע פרק ג׳ דברכות [כמ״ש הר״ב שם במשנה ב׳] ועוד דמשמע דקדוש דאורייתא בפ״ק דנזיר [כמ״ש שם פרק ו׳ משנה ה׳] בשלמא מקרא מגילה איכא למימר להכי שייר דתנן בריש פרק ב׳ דמגילה הלועז ששמע אשורית יצא. אלא הני אמאי שייר. ונראה דהני נאמרין בכל לשון [אפי׳] אינו שומע הלכך לא דמו להני דמתני׳ דנאמרין דוקא בלשונם ע״כ. [*ולשיטתייהו אזלי שכתבו בריש פרקין ה״ג בסדר המשנה אלו נאמרין בלשונם ופי׳ כל אדם בלשונו שהוא שומע לאפוקי למדי שאינו אומר בלשון פרסי אם אינו שומעו אבל בכל לשון משמע בין שומע ובין אינו שומע. ובגמ׳ לא משמע הכי ע״כ. ולא תירצו תנא ושייר מדקתני אל כמ״ש בשמם לקמן בד״ה ושבועת הפקדון כו׳]:

וברכת המזון. כתב הר״ב דכתיב וברכת את ה׳ [וכו׳]. ולא ילפינן ברכה מברכות הר גריזים כדילפינן מינייהו ברכת כהנים לקמן. להכי כתיב וברכת את ה׳. כלומר מאחר שהברכה והשבח כלפי השכינה תוכל לברך בכל לשון שתרצה. ומסתמא בלשון שאתה מכיר שתתן שבח להקב״ה בלב שלם להנאתך. והכי נמי איתא בירושלמי. ואמרת דכתיב גבי וידוי לא דמי להאי. דהכא כתיב את ה׳. אבל התם כתיב לפני ה׳. דלהכי כתיב [לפני ה׳ משום] דבעזרה היה מתודה להכי איצטריך גזרה שוה דאמירה אמירה. תוס׳:

ושבועת העדות כו׳. דכתיב ושמעה קול אלה. פירש״י מדלא כתיב והשביעו באלה ע״כ. וכתבו התוס׳ דאי לאו קרא ה״א נילף קול קול ממשה כדלקמן משנה ג׳:

ושבועת הפקדון. כתב הר״ב גמר תחטא תחטא. וכתבו התוס׳ אגב דילפינן בשבועות בהא גזירה שוה דבתביעת ממון הכתוב מדבר נקט לה נמי הכא. דהא מהיכא תיתי דנבעי בלשון הקדש. ע״כ. ובהכי נראה לי לתרוצי מה שתמהו התוס׳ בריש פרק ו׳ דשבועות דף ל״ט דלא תני במתני׳ שבועת הדיינים. ושבועת בטוי. דכיון דתנא אלו ליכא למימר תנא ושייר. וכתבו דאיכא שום גוונא בהנהו דתני דליתא בהני. להכי תני להו לחודייהו. עכ״ל. ולי נראה דאף שבועת הפקדון לא היה צריך לשנות אלא אגב דתנא שבועת העדות ואית ליה ג״ש לשבועת הפקדון תני ליה נמי והיינו טעמא דנסיב לה

הגמרא לג״ש משום דמתניתין קשיתיה דלא תנן נמי לדיינין ובטוי אלא דתנא נסיב פקדון משום הך ג״ש דדמיא לעדות. וזו היא סברת בעלי התוס׳ דמכילתין דלא תמהו כמו בעלי התוס׳ דשבועות:

ב **מקרא בכורים וחליצה כו׳**. צריך עיון איזה סדר נקט התנא. דלא נקטינהו ככתוב. ועוד פרשת עגלה ערופה ומשוח מלחמה. כי הדר תני להו לפרושי מפיך להו. ועיין מ״ש בזה בריש פרק דלקמן בשם התוס׳:

ג **כיצד**. פי׳ הר״ב כמו מנין. ואיידי מתני׳ ה׳ ולהלן תני נמי הכא כיצד:

מה עניה האמורה להלן בלשון הקדש. פירש הר״ב דכתיב ואמרו כו׳ קול רם וכתיב התם והאלהים יעננו בקול. במתן תורה. ובלשון הקדש נתנה. רש״י. וכתבו התוס׳ ואין לומר אדרבה נילף קול קול משבועת הפקדון. דעניה וקול [מעניה וקול] גמיר ואין דנין עניה וקול. מקול. גרידא:

ד **רבי יהודה אומר ועתה ואמרה ככה וכו׳**. ורבנן מיבעי להו לדבר שמעשה מעכב ור״י מכה ככה. ורבנן כה ככה לא משמע להו. והא דבמשנה ג׳ פי״ב דיבמות קריאה אינה מעכבת בין לר״א בין לר״ע ואין סברא לומר דקריאה אינה מעכבת ואם קרא בלשון חול מעכב. כתבו התוספות דמסתבר למימר דס״ל דקריאה מעכב וקא סבר לא נחלקו ר״ע ור״א בדבר זה דהכי אמר בעלמא כגון בפ׳ ר״א דמילה (שבת ד׳ קל״ה) גבי פלוגתא דב״ש וב״ה ותמה רבי כיון דהטיל הכתוב ככה בין קריאה למעשה [היכי מצי] לומר דלעכבו תרוויהו. וי״ל דמכה ככה נפקא ליה למדרשיה בין לפניו בין לאחריו. ע״כ. תו בגמ׳ ור״י האי ועתה ואמרה מאי עביד ליה. מיבעי ליה לאגמורי ללוים בלשון הקדש. דג״ש דקול קול לא גמיר מרבו ואין אדם דן ג״ש אא״כ קבלה:

ה **ברכות וקללות כיצד כו׳**. ומנלן דבלשון הקדש פירש הר״ב במ״ג וקשה למה לא נשנה במשנה:

והכהנים והלוים כו׳. כדכתיב בסיפא דקרא דמייתי וכל ישראל וגו׳ נגד הכהנים והלוים. ובירושלמי רמי ליה דבפרשת כי תבא כתיב אלה יעמדו וגו׳ על הר גריזים שמעון ולוי. ר׳ אומר זקני כהונה ולויה למטה. ושאר כל השבט למעלה ר״ש אומר הראוי לשרת למטה. ושאר כל השבט למעלה:

ופתחו בברכה. כל הארורים היו אומרים תחלה בלשון ברכה רש״י. ובגמרא דף ל״ז ע״ב מפיק ליה מדכתיב (דברים י״א:כ״ט) ונתתה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה וגו׳. מת״ל אם ללמד. שתהא ברכה על הר גריזים וקללה על הר עיבל. הרי כבר נאמר (שם כ״ז) אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים וכו׳ אלא להקדים ברכה לקללה:

ואלו ואלו שבהר גריזים ושבהר עיבל. והא דכתיב ואלה יעמדו לברך. לא שהיו השבטים מברכין ומקללין. אלא הלוים העומדים בין שני ההרים הופכין פניהם להר גריזים בברכה ולהר עיבל בקללה. רש״י. שנאמר וענו הלוים ואמרו וגו׳:

הפכו פניהם כו׳ ופתחו בקללה. בגמ׳ שם יכול יהו כל הברכות קודמות לקללות. ת״ל ברכה וקללה ברכה אחת קודמת לקללה. ואין כל הברכות קודמות לקללות. ולהקיש ברכה לקללה. מה קללה בלוים אף ברכה בלוים. ומה קללה בקול רם. אף ברכה בקול רם. ומה קללה בלשון הקדש אף ברכה בלשון הקדש. ומה קללה בכלל ופרט [*ארור אשר לא יקים הרי בכלל ארור אשר יעשה פסל הרי בפרט וכן כולן] אף ברכה בכלל ופרט [*ברוך אשר יקים ברוך אשר לא יעשה פסל וכן כולן] ומה קללה אלו ואלו עונים ואומרים אמן אף ברכה אלו ואלו עונים ואומרים אמן.

ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליו וכו׳ בשבעים לשון ונטלו את האבנים כו׳. וביורשלמי עוד הוא מעשה נסים נתן הקב״ה בינה בלב כל אומה ואומה והשיאו את התורה שהיתה כתובה בשבעים לשון:

בשבעים לשון. כתב רבינו בחיי וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת (דברים כ״ז:ג׳). זה יורה שכל התורה כולה כתובה עליהן וכ״כ הרמב״ן מצינו בספר חגי [וברמב״ן כתוב תאגי] שכל התורה היתה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתגיה וזיוניה ומשם נעתקו. ע״כ. [ודרך נס היה בלא ספק למלאות שבעים לשון בכל התורה על מספר י״ב אבנים שכל אבן משא איש. גם כתיבתן ביום אחד מעשה נסים הוא] אבל רבינו סעדיה גאון ז״ל כתב שהיה כתוב בהן מספר המצות כמו שהן כתובות בהלכות גדולות כעין אזהרות. [ע״כ] :

בשבעים ל׳. כתב הר״ב בכתב של שבעים אומות כלומר בכתב ולשון של ע׳ אומות:

שנאמר באר היטב. דאם לא כן באר היטב למה לי. ויש מפרשים תיבת היטב עולה ע׳ כזה ה׳ ה״ט הט״י הטי״ב [*והתיבה עצמה כ״כ בספר] גור אריה:

ונטלו את האבנים. פירש הר״ב לאחר שהעלו העולות והשלמים כדכתיב (שם) והעלית עליו עולות. רש״י. [*וכתיב (שם) וזבחת שלמים. ומיהו קשיא לי דעדיפא ה״ל לפרש דאף הכתיבה היתה לאחר שהעלו העולות והשלמים. שכ״כ וכתבת על האבנים. אחר והעלית וזבחת וגו׳].

ו **ברכת כהנים כיצד**. ותימה דלא פירש מנלן בלשון הקדש. ובברייתא כה תברכו בלשון הקדש נאמר כאן (במדבר ו׳:כ״ג) כה תברכו. ונאמר להלן (דברים כ״ז:י״ב) אלה יעמדו לברך את העם. וכתבו התוס׳ ואין ללמוד מוברכת דברכת המזון שבכל לשון כמ״ש ריש פרקין. דברכת המזון אין הברכות עצמן מפורשות בתורה. ולפיכך ילפינן ממפורשות. דברכות דהר גריזים היא הפיכת הארורות המפורשות. ע״כ. ורי״א אינו צריך. הרי הוא אומר כה

בלשון הזה. וכתבו התו׳ אבל לרבנן לא משמע להו עיכובא כה. אלא ככה עכ״ל. [*וכמ״ש לעיל במ״ד בד״ה רי״א כו׳]:

ובמקדש ברכה אחת. כתב הר״ב לפי שאין עונין אמן במקדש ואין כאן שום הפסק. וכתבו התוס׳ תימה והלא עונין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד כשהיו שומעין את השם. כדתנן [בע״ח] בפ״ג דיומא. וזה היה הפסק גדול מעניית אמן וכו׳ ושמא היו עונין בשכמל״ו לאלתר כשהיו שומעין שם הנכבד והנורא. ולא היו ממתינין עד סוף הפסוק. ולפי שלא היו מפסיקין בין פסוק לפסוק חשיב להו ברכה אחת. ע״כ. אבל לפי מ״ש במשנה ב׳ פ״ו דיומא בשם הר״מ קרדואיר״ו אפשר דלא היתה עניית בשכמל״ו בברכת כהנים. אלא דאכתי קשה לי ממה שפירש הר״ב בסוף ברכות דאחר הברכה עונין בשכמל״ו. ובגמרא דהתם דף ס״ג יכול הברכות כולן תהא להן תהלה אחת. ת״ל ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל ברכה וברכה תן לו תהלה. והיה נ״ל לומר דבשכמל״ו לא שייך לומר אלא כשהמברך אמר בברכתו ברוך ה׳ אלהי ישראל מן העולם שכן היתה תקנת עזרא במקדש. וכמ״ש הר״ב בסוף ברכות. אבל בברכת כהנים שא״א לשנות ועליהם אין להוסיף אלא כה תברכו כמו שנכתבו בתורה והואיל והמברכין לא אמרו ברוך ה׳ כו׳ לפיכך העונין ג״כ לא היו עונין בשכמל״ו. ונמצא שאין כאן הפסק כלל. וא״ת א״כ יהיו עונין אמן. וי״ל שכיון שאין עניית אמן במקדש בשאר ברכות לא רצו לשנות. אבל לקושטא דמלתא נ״ל דהיו אומרים בשכמל״ו וכשיטת התוס׳ וגם מה שכתבתי דאין עונין אלא אחר שאמר ברוך ה׳ כו׳ ג״כ אמת ולפיכך לא היה כאן הפסק. וכן מוכח בגמ׳ שהבאתי במ״ח פ״ג דיומא. בשעה שאני מזכיר השם הבו גודל כו׳. ונמצא שבברכת כהנים לא היו מפסיקין בין ברכה לברכה אבל ענו בשכמל״ו. כששמעו השם:

כנגד כתפותיהם. פירש הר״ב מפני שצריך נשיאת כפים ומיהו נשיאת כפים הגבהה בעלמא במשמע. ומ״ש הר״ב וכתיב הוא ובניו כל הימים ובא ושרת ואתקש ברכה לשירות [דכתיב (דברים י׳:ח׳)] לשרתו ולברך בשמו. גמרא:

שנאמר וישא אהרן וגו׳. נ״ל דלאו ר״י אמרה דאי הכי לדידיה בגבולין נמי ליבעי נשיאות כפים למעלה מראשיהן ולא אשכחן דפליג. אלא אריש מהדר נשיאת כפים מנלן שנאמר וישא. וכה״ג מפרש רש״י במשנה ד׳ פרק קמא דבכורות [*וכן פירש הר״ב בחד פירושא במשנה ב׳ פ״ב דפסחים]. ועיין בסוף מסכת עדיות:

ז **ברכות כ״ג וכו׳.** לא אתפרש מנלן דאין נאמרין אלא בלשון הקדש. ולפיכך נראה בעיני דאע״ג דקאמר ברכות כ״ג לא קפיד אברכות עצמן אלא על הקריאה מה שהוא קורא בתורה שלא תהא אלא בלשון הקדש. ועל זה אין צריך ראיה כלל. דכיון שהוא קורא בספר תורה והיא אינה כתובה אלא בלשון הקדש. וקי״ל נמי דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן בעל פה מבואר שכשהיה קורא בלשון הקדש היה קורא. וראיה לדברי שכן הרמב״ם בסוף פ״ג מהלכות עבודת יוה״כ לא התנה בברכות שיהיו בלשון הקדש. ועוד בריש הל׳ ברכות שאחר שכתב ברכת הנהנין. וכן ברכות המצות. כתב וכל הברכות כלן נאמרין בכל לשון וכו׳ ולא הוציא מכללן ברכות כ״ג. ועיין במשנה דלקמן:

חזן הכנסת. עיין ריש פרק ז׳ דיומא:

והסגן לכהן גדול. פירש הר״ב דכתיב ברוב עם וגו׳. וכ״פ הרמב״ם. וביומא מפרש בטעם אחר:

על התורה כו׳. פירש הר״ב [ברכה] שלאחריה כו׳ בכאן מפרש הר״ב כפירש״י והיא שיטת ירושלמי דהכא ודיומא פרק ז׳. אבל התם מפרש כפירוש הרמב״ם בפירושו דהכא ודהתם. אבל בחיבורו סוף פ״ז מהלכות עי״כ כתב כשיטת הירושלמי:

ועל ישראל. פירש״י. מתפלל על ישראל וחותם ברוך הבוחר בעמו ישראל:

ח **פרשת המלך כו׳.** גם בכאן לא אמרו בגמרא מנלן דבלשון הקדש. והרמב״ם כתב בפרק ג׳ מהל׳ חגיגה. וז״ל הקריאה והברכות בלשון הקדש. שנאמר (שם ל״א) תקרא את התורה הזאת כלשונה. אע״פ שיש שם לועזית. ע״כ. ויש לתמוה דברכות מנלן והא משנתינו דייקא ולא תני ברכות המלך כדתנן ברכות כ״ג וגם הכ״מ נסיב להו לפרש מנליה. ולא עלה בידו. ועוד שכבר כתבתי במשנה דלעיל דבכהן גדול דתנן בהדיא ברכות לא כתב בהן בחיבורו שיהא דוקא בלשון הקדש ושכן נראה ג״כ מדבריו בריש הלכות ברכות. וצ״ע והא דקרי לה פרשת המלך ולא כן בשל כ״ג. לפי שפרשת המלך מצוה מן התורה שנאמר תקרא וגו׳. אבל קריאת כ״ג ביה״כ אינה אלא תקנה ומנהג מאנשי כנסת הגדולה:

מוצאי יו״ט הראשון של חג. פירש הר״ב ת״ל בבא כל ישראל מתחלת חוה״מ דביו״ט הראשון לא. דבמועד משמע בתוך המועד. תוס׳:

בשמיני. ה״ג בגמ׳ ופריך בשמיני ס״ד [הא אמרת במוצאי יו״ט הראשון] ומשנינן אימא בשמינית. ומ״מ צ״ע דלא לתני בשמינית. דהא לא סגי ליה עד דמפרש במוצאי שביעית. ועיין מ״ש במשנה ט׳ פ״ה דאבות:

בימה נגזר משם במה. כן משמע בערוך:

של עץ בעזרה. פירוש בעזרת נשים כדלקמן:

והמלך עומד ומקבל וקורא. אותה קרייה ע״י מלך היא. כדתניא בספרי בפרשת המלך. רש״י. ודקדקתי ולא מצאתיה. כי אם זהו משנה תורה אחרים

אומרים אין קורין ביום הקהל אלא משנה תורה בלבד. ע״כ. אבל דבר הלמד מענינו הוא שמשה אמר ליהושע תקרא וגו׳ ויהושע מלך הוה:

וקורא יושב. ה״נ מפרשים בגמ׳ דבעזרת נשים היה מדהיה יושב. והא אין ישיבה [בעזרה] אלא למלכי בית דוד ולא נמצא מלך בבית שני לבית דוד. והכי תניא בסוף פרק בתרא דף מ״ח משחרב ביהמ״ק ראשון וכו׳ ופסק מלך מבית דוד:

[*ושבחוהו חכמים. עיין מ״ש לקמן בד״ה ופרשת המלך כו׳]:

אחינו אתה. תלתא זימני שכן לשון חכמים כמ״ש הר״ב במשנה ג׳ פ״ג דשקלים. וביש ספרים לא נמצא אלא כפול ולא משולש. ונ״ל לגי׳ ההיא שלא באו אלא לומר שכל העם היו אומרים כן. והכי איתא בספרי פרשת המלך והיו אומרים לו כל ישראל אל תירא אגריפס. אחינו אתה אחינו אתה:

עשר תעשר כי תכלה לעשר. כתב הר״ב מפני שהוא זמן אסיף ומתנות עניים וכפירש״י. וקצת קשה שכיון שבשמינית שהיא אחר שנת השמיטה מיד בחג הסכות היתה הקריאה. נמצא *) שעדיין אין אסיף ואין מתנות עניים. ובירושלמי ע״י שיצאו ישראל משביעית לשמינית שלא לשכח את המעשרות. ע״כ. ומ״ש הר״ב ואע״פ שפרשת המלך בין עשר לכי תכלה לעשר. היה קורא אותם יחד כו׳ ואח״כ קורא פרשת המלך. וכתב רש״י ואי משום דיש כאן דילוג בתורה [יותר] בכדי שלא יפסוק התורגמן. אין למלך מתורגמן. ואין מתרגמין אחריו ע״כ. ואכתי תקשה דכ״ש דאיכא גנאי לצבור דהשתא אפילו בהפסק מועט שוהין הצבור לפי שאין תורגמן. לכך נ״ל דהכא היינו טעמא דבמקום המלך וכבודו אין מקפידין על שהיית הצבור וכיוצא בזה שכתבו התוס׳ על ושבחוהו חכמים דפריך בגמ׳ האמר רב אשי מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול כו׳. ומשנינן מצוה שאני. והוכיחו שם התוס׳ דדוקא מצוה שבינו לקונו הוא דשאני שמראה בעצמו שאימת שכינה עליו. אבל למחול על כבודו כגון לחלק כבוד לבשר ודם כגון לכלה ות״ח גזירת הכתוב הוא שאינו מוחל אפילו במקום מצוה. שהרי מצות כבוד עצמו שהן צריכין לעשות בו למלך כבוד. גדולה ממצות כבוד שחייב המלך לנהוג בהו שהרי גם עליהן אמרה תורה (דברים י״ז:ט״ו) שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך ולא אימתך עליו. נמצא דמה שהמלך מכבדו ליכא מצוה ע״כ:

ופרשת המלך וברכות וקללות. הר״ב כתב ואח״כ ברכות וקללות. וחוזר וקורא פרשת המלך. ולא ידעתי זו מנין לו לשנות מסדר השנוי במשנתינו. ורש״י מפרש כמו במשנה והרמב״ם פירש שקורא עשר תעשר. וקורא על הסדר עד סוף הברכות והקללות. לפי שנאמר (דברים כ״ח:ס״ט) אשר כרת אתם בחורב. ובפרק ג׳ מהלכות חגיגה כתב כמו כן. וקורא מעשר תעשר על הסדר עד סוף ברכות וקללות עד מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב. ע״כ. וכזה נראה להגיה בלשונו שבפירוש המשנה. אבל גם בזה קשה. דהא במשנה שנינו כי תכלה קודם לפרשת המלך. ואם קורא על הסדר נמצא שפרשת המלך קורא קודם לכי תכלה וצריך לומר שנוסחא אחרת היתה לו. ובסדר משנה דירושלמי עשר תעשר וכי תכלה לעשר ברכות וקללות עד שהוא גומר את כולם:

פרק ח

א משוח מלחמה כו׳. כתבו התוס׳ תימה למה הקדים פרק זה קודם פרק עגלה ערופה. והלא שנה משוח מלחמה בבבא אחרונה אחר כולן. וי״ל דהתם הקדים פרשת עגלה ערופה משום דאיירי בפרשת המלך נקט בתריה פרשת עגלה ערופה. אבל הכא שבא לפרשם מקדים משוח מלחמה. משום דזוטרי מיליה ופסיק ושרי להו. ע״כ. כלומר שאין בהם אלא פירוש הפסוק בלבד. אבל בפרשת עגלה ערופה יש דינין מלבד פירוש הפסוק כמו נמצא טמון וכו׳. ועוד ראויה להקדימה שכן היא קודמת בתורה. וכתבו עוד התוספות וא״ת וליתני לעיל פרשת משוח מלחמה כדתני פרשת עגלה ערופה. [וי״ל] דלא שייך למימר פ׳ משוח מלחמה. שהרי לא נתנה משום מצות קריאה אלא משום התראה. ע״כ:

בשעה שמדבר אל העם. האי דלא תני הכא נמי כיצד כדקתני פרק דלעיל מקרא בכורים כיצד. משום דהתם סליק מיניה דקתני לעיל מיניה ואלו נאמרים בלשון הקודש. תוס׳:

ונגש הכהן זה כהן משוח מלחמה. מפרש בגמ׳ דומיא דשוטרים דכתיב (שם כ׳) ודברו השוטרים מה שוטרים בממונה ויש ממונה על גביו. אף כהן בממונה ויש ממונה על גביו. אבל כהן גדול אע״פ שהמלך ממונה על גביו. מיהו בעבודה ליכא. ואימא סגן. סגן לאו ממונה הוא. שכל עוד שלא אירע פסול בכהן גדול אין לסגן גדולה של כלום. וא״ת אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע כו׳ בריש פ״ג דיומא מפרש הר״ב שהוא הסגן. כבר כתבו התוס׳ ודאי ממונה הוא לדברים שמינוהו אחיו הכהנים אבל מן התורה אין לו שום מינוי יותר על אחיו הכהנים. ואינו אלא כעין מינוי אמרכל וגזבר שגידלוהו אחיו הכהנים:

ודבר אל העם בלשון הקדש. כתב הר״ב נאמר כאן ודבר ונאמר להלן משה ידבר. גמ׳. ועמ״ש בפרק דלעיל משנה ג׳. וכתבו התוס׳ ירושלמי הרי ק״ש הרי כתיב בה (שם ו׳) ודברת בם. והיא נאמרת בכל לשון. א״ר חגי נאמר כאן הגשה ונאמר להלן הגשה. ונגשו הכהנים בני לוי (שם כ״א). מה להלן בלשון הקדש. אף כאן בלשון הקדש. ואיכא דיליף הגשה הגשה. מונגש משה אל הערפל (שמות כ׳):

לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין. כשאמר יהודה על שמעון. היינו נמי שמעון על יהודה. שאין גבורת המלחמה ונצחונה תלוי במתחיל ולפיכך אמר תו ולא שמעון על בנימין. ועיין כיוצא בזה במשנה ו׳ פ״ק דקדושין. ועוד נ״ל דיהודה ובנימין היו לאחדים עם מלכות בית דוד. ושמעון שהוא ממלכות עשרת השבטים גבולו בתוך ערי יהודה כמפורש בספר יהושע. ולפיכך כשיהודה הולך ללחום עם מלכות י׳ שבטים מסתמא ילחום בשבט הקרוב אליו והוא שמעון. ומפני כן יהלוך שמעון ויתגרה מלחמה עם בנימין שנתחבר עם יהודה:

וצחצוח חרבות. הוא מריטת כלי מלחמה. כגון הסייף והרמחים. הרמב״ם. והוא מלשון נחשת ממורט (מלכים א ז׳:מ״ה) ענין זך ולוטש:

ושפעת. לשון רבוי. כמו ושפעת מים תכסך. (איוב כ״ב י״א). ערוך:

ב **ודברו השוטרים**. עיין מה שכתבתי במשנה ה׳:

אחד הבונה בית התבן וכו׳. אחד הבונה ואחד הלוקח וכו׳. גמרא ת״ר אשר בנה. אין לי אלא אשר בנה. לקח וירש וניתן לו במתנה מנין ת״ל מי האיש אשר בנה בית. דמי האיש רבוי הוא. אין לי אלא בית. מנין לרבות בית התבן כו׳. ת״ל אשר בנה מ״מ. דמצי למכתב מי אשר בית בנה אלא *) דרוש ביה בנה מ״מ שהרי לא הזכיר בית עדיין. והאי דכתיב בית למעוטי בית שער כו׳ שהם עשוים לדריסת רגל ולא ראוים לדור בהם:

בית האוצרות. לאוצר יין שמן ותבואה. רש״י:

אחד הנוטע כרם ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל וכו׳. גמרא ת״ר אשר נטע אין לי אלא נטע לקח וירש וניתן לו במתנה מנין ת״ל ומי האיש אשר נטע כרם. אין לי אלא כרם מנין לרבות חמשה אילני מאכל ואפילו משאר מינין ת״ל אשר נטע יכול שאני מרבה הנוטע ד׳ אילני מאכל וה׳ אילני סרק. ת״ל כרם דמי לכרם. ופחות שבכרמים חמשה גפנים הם. והא דהכא תנן הנוטע כרם בהדיא וברישא לא תנן הבונה בית בהדיא. משום דהא מיהת כי נקט בית התבן הוה בית דבקרא נמי בלישנא אבל הכא כי נקט נטיעת ה׳ אילני מאכל. אין כרם דכתיב בקרא בלישנא. ול׳ הרמב״ם בחיבורו פ״ז מה׳ מלכים. אחד הבונה בית לישיבתו. וא׳ הבונה [בית התבן] בית הבקר כו׳:

אחד המארס את הבתולה כו׳. גמ׳. ת״ר אשר ארש א׳ המארס את הבתולה וא׳ המארס את האלמנה וכו׳ ומדלא כתיב אשר אשה ארש:

כל אלו שומעין דברי כהן מערכי מלחמה. כמו שומעין מערכי מלחמה דברים של כהן. כלומר שהכהן אומר להן. רש״י:

ג **בית שער**. בית כניסת שער החצר להסתופף שם שומר הפתח. רש״י. כלומר ואינו ראוי לדירה אלא להסתופף לפי שעה:

מרפסת. מפורש בפירוש משנה ג׳ פ״ח דעירובין:

אלמנה לכ״ג וכו׳. פי׳ הר״ב דכתיב ולא לקחה וכו׳ ואע״ג דבאלמנה לכ״ג כתיב (ויקרא כ״א) לא יקח [*וקיחה היינו קדושין. רש״י] אפ״ה אינו לוקה עד שיבעול [כדרבה] דאמר רבה כו׳ ומתני׳ אפילו כר״י הגלילי [דמתני׳ ה׳] דאמר הירא ורך הלבב זה המתירא מעבירות **) שבידו [*הכא אין עבירה בקדושיה אע״ג דכתיב לא יקח דקרא הא טעמא קאמר ולא יחלל ופירש״י עד שיביא זרעו או האשה לידי חלול וממזרת ונתינה אין עבירה בקדושיה דלא כתיב בהו לא יקח אלא לא יבא ולא יתחתן. ע״כ]. וכדאי׳ בגמ׳:

וחלוצה לכהן הדיוט. לכאורה יהיה חוזר שהרי מדברי סופרים היא החלוצה לכהן הדיוט ולא שנאה אלא משום אשגרת לישן. וכמ״ש במ״ג פ״ט דיבמות. אבל הרמב״ם העתיקה בפ״ז מה׳ מלכים. ונראה דס״ל דאינו חוזר מד״ס. דהא במלחמת הרשות היא כדתנן בסוף פרקין. ועמ״ש רפ״ד:

ד **ואלו שאין זזין ממקומן וכו׳**. גמ׳. ת״ר לא יצא בצבא (דברים כ״ד:ה׳) יכול בצבא הוא דלא יצא אבל יספיק מים ומזון ויתקן הדרכים ת״ל (שם) ולא יעבור עליו לכל דבר. יכול שאני מרבה אף הבונה בית ולא חנכו וכו׳. ת״ל עליו. עליו אי אתה מעביר. אבל אתה מעביר על אחרים. ומאחר דכתיב לא יעבור. לא יצא בצבא למה לי לעבור עליו בשני לאוין:

ה **ויספו השוטרים**. כתב הר״ב על דברי כהן. וכן ל׳ רש״י. וכלומר דודברו השוטרים דבמשנה ב׳ אינן דברי עצמן אלא דברי כהן והשוטר משמיע כדאיתא בגמרא דף מ״ג מונגש עד ודבר. כהן מדבר. וכהן משמיע. מודבר עד ויספו. כהן מדבר ושוטר משמיע. מויספו ואילך. שוטר מדבר ושוטר משמיע:

בקשרי המלחמה. פירש הר״ב כשמתקשרין לעמוד צפופים. וכן לשון רש״י ולישנא דמתני׳ ה׳ פ״ה דאבות הוא ושם מפורש:

זהו המתירא מן העבירות. ומיהת מודו לר״ע נמי דמי שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה שחוזר מדכתיב ולא ימס לבב אחיו כלבבו כדאיתא בגמרא:

מן העבירות שבידו. פירש הר״ב אפי׳ עבר על דברי סופרים. עיין מ״ש בזה בריש פ״ד דמכילתין:

וחלוצה לכהן הדיוט. הא ודאי אשגרת לישן הוא דהא פירש הר״ב דלר״י עבירה דדברי סופרים לא היא בכלל הירא מעבירות:

ו **מעמידין זקיפין לפניהם**. פירש הר״ב גבורים ממונים וכו׳. וז״ל רש״י בראשם של צד המלחמה מעמידין בני אדם גבורים ממונים כו׳ ויזקיפו ויגבירו את אנשי הצבא בדבריהם:

ואחרים מאחוריהם. פירוש מאחורי עם המלחמה ולשון הרמב״ם בפ״ז מהל׳ מלכים ומעמידין מאחור כל מערכה ומערכה וכו׳:

לקפח. פירש הר״ב לחתוך. תרגום וערפתו ותקפיח. ערוך:

ולהלן הוא אומר כו׳. דאי מקרא קמא לא סגי דכיון דכתיב וגם מגפה משמע דמלתא באפי נפשה ולא תליא בניסה. ועוד דמגפה משמעה בידי שמים יותר מדמשמע בידי אדם. ועוד דאיכא למימר שאני התם שהמבשר לעלי לא רצה להבהילו במגפה בתחילה. ולפיכך הקדים לומר ניסה שלא יהא נבהל פתאום וימות שהרי אף כשאמר כן ראה מה עלתה בו. אבל לא נשמע מהכא דניסה היא סיבת הנפילה:

ז **אבל מלחמת מצוה כו׳**. פירש הר״ב לא נחלקו אלא כו׳ ת״ק קרי לה מלחמת רשות וכו׳. גמ׳. רשות דרבנן זו היא מצוה דר״י. מצוה דרבנן זו הוא חובה דר״י. ופירש״י רשות דרבנן זו היא מצוה דר״י ובאותה מלחמה שאמרו חכמים שהוא רשות ואין חתן יוצא לה אמר נמי ר״י דאין חתן יוצא לה אלא שר״י קורא אותה מצוה ונפקא מינה לפוטרו משאר מצות בעודו עסוק בה כדמפרש ואזיל. מצוה דרבנן דאמרי בה הכל יוצאין אמר נמי ר״י הכל יוצאין אלא דקרי לה חובה ולאו מידי אשמועינן בהא אלא כולה משום מצוה ורשות נקטו פלוגתייהו. אלא משום דקרו רבנן להא רשות די להם אם קרא את זו מצוה ואפי׳ היא חובה שהרי אין הדבר אלא להעלותה מעלה אחת ולומר הכל יוצאין וגבי רשות דיים לקרות את שלמעלה ממנה מצוה. ור״י דקרי לקמייתא מצוה למלתיה. לאשמועינן דהעוסק בה פטור מן המצוה. והוצרך להעלות את זו מעלה אחת לומר אבל בזו הכל יוצאין הלכך קרייה חובה. כדאיתא ע״כ. ומ״ש הר״ב וסובר שאין אדם רשאי להתבטל מן המצוה כדי להלחם במלחמה כזו. ותימה דכ״ע הא ס״ל העוסק במצוה פטור כו׳ כדאשכחן במשנה ה׳ פ״ב דברכות. וכן במשנה ג׳ פ״ז דיומא דאין מעבירים על המצות וכ״ש כשעוסק בה כבר. וא״כ אפילו במלחמת מצוה אינו רשאי להתבטל מהמצוה כו׳ דהא אחתן מחדרו לא קיימא פלוגתייהו כלל. ויש לפרש דהכי קאמר וסובר דאין אדם רשאי להתבטל מן המצוה הבאה לידו כשהוא עוסק במלחמה זו מפני שכבר הוא עוסק במצוה ופטור מזו הבאה לידו. דבמלחמה זו לאו דמצוה היא ולפיכך לא יתבטל מהמצוה הבאה לידו. [*ועע״ג דר״י פליג וה״ל למתני רי״א ולא אמר ר״י. מצינו כמו כן בפרק אחרון דמסכת [ערכין] משנה ח׳ לדברי הרמב״ם. עיין שם]:

פרק ט

א **עגלה ערופה בלשון הקדש**. עיין מ״ש בשם התוס׳ בר״פ דלעיל:

שנאמר כי ימצא. ה״ק שנאמרו ענו ואמרו כו׳ [כמ״ש הר״ב]. וסדר עגלה ערופה כיצד כי ימצא וכו׳ [גמרא]:

שלשה מב״ד הגדול. מפרש בגמ׳ בברייתא זקניך שנים. ואין ב״ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן שלשה:

רבי יהודה אומר חמשה שנאמר זקניך שנים ושפטיך שנים. ותנא קמא ההוא מבעי ליה למיוחדין שבשופטיך. ור״י וי״ו דושפטיך דריש למנינא להביא עוד שנים. ות״ק וי״ו לא משמע ליה. גמרא. ומדלא כתב הר״ב הלכה כמאן. ש״מ דס״ל ככללין דהלכה כת״ק. אבל במשנה ג׳ פ״ק דסנהדרין תנן להו בלשון פלוגתא דר״ש ור״י ופסק כר״י. וכן פסק הרמב״ם כאן והתם. ובחיבורו פ״ה מהלכות סנהדרין ובפ״ט מהלכות רוצח ושם כתב הכ״מ דבתרי סדרי יש סדר למשנה והוי סתם ואח״כ מחלוקת. ואין הלכה כסתם והדרין לכללין דר״ש ור״י הלכה כר״י ע״כ. אלא שלא פירש זו מנין לו שיש לסדרים סדר ואדרבא נמצא להתוס׳ בהפך בפ״ח דשבת דף פ״א דאדר״י אסר לקנח בחרס בשבת אמרינן אלמא דבר שאין מתכוין אסור. והא אר״י הלכה כסתם משנה. ותנן נזיר חופף ומפספס. והקשו בתוס׳ דמאי קושיא דהא הוה מחלוקת בפ״ב דביצה רי״א כל הכלים אין נגררים כו׳. ובתרי מסכתות אין סדר ושמא סתם ואח״כ מחלוקת הוא. ותירצו דאע״ג דלכולהו אמוראי בתרי מסכתות אין סדר ואין הלכה כסתם. רבי יוחנן אית ליה דאפילו בתרי מסכתות הלכה כסתם. דמסתמא סתם לבסוף ואין לנו לומר שסתם רבי קודם ושוב חזר ממה שפסק. ע״כ. וכ״כ בפרק החולץ (יבמות דף מ״ב) וא״כ ה״נ אית לן למימר דמסתמא סתם דהכא נשנה אחר מחלוקת דסנהדרין. והלכה כסתם. אבל נ״ל דמשם ראיה דנוכל לומר שהרמב״ם מתרץ קושית התוס׳ בכך דלהכי מקשה גמרא מסתם דבנזיר אע״ג דמחלוקת היא בביצה משום דכיון דבתרי סדרי נינהו. ונזיר בסדר נשים שאחר סדר מועד אמרינן דיש סדר והוה מחלוקת ואח״כ סתם דהלכה כסתם. וטעמא רבה איכא דכיון דנקטינן בסידרייהו באסמכתא דקרא (ישעיהו ל״ג:ו׳) והיה אמונת עתך כדאיתא בפ״ב דשבת דף (ל״ב) [לא.] אית לן למימר דכסדר האסמכתא למדם רבינו הקדוש. מה שאין כן סדר המסכתות שבכל סדר וסדר. אע״פ שמפני טעם ונימוק סדרן. מ״מ הואיל ולא באסמכתא דקרא נסדרו לא היה מלמדן עם תלמידיו אלא במקום שלבם חפץ. ומיהו לדעת הרי״ף והרא״ש נמי אין סדר אפילו בתרי סדרי. כמו שאכתוב בשמם במשנה ט׳ פרק קמא דקדושין בס״ד. [*ושוב ראיתי בתשובות מהר״ם רוטנבורג הנדפסים בפראג ששם בסימן תתקפ״ב בפסקא המתחלת ומעשה היה כו׳ כתוב אסתם בשבועות ומחלוקת בכתובות הוי תרתי מסכתות ואין סדר ולכן אין לחוש על הסתם

שבשבועות. ע״כ. אע״ג דמסכת שבועות שבסדר נזיקין מאוחר לכתובות שבסדר נשים. ועיין מ״ש במשנה ה׳ (פ״ה) [פ״ז] דתמורה]. ועוד בגמרא פ״ב דקדושין דף נ״ד מייתי ראיה דהלכה כר״מ דהתם מדסתם לן תנא כוותיה בסדר זרעים. ואע״ג דמסקנא משום דבבחירתא סתם כוותיה מ״מ חזינן דגמרא סברה דכל היכא דאשכחן סתם ומחלוקת בתרי סדרי שיש לפסוק כסתם. ואין מוקדם ומאוחר בהן. ועוד קשיא לי על פסק הרמב״ם דהתם גופיה בסמיכת זקנים לא פסק כר״י כמו שאכתוב שם בס״ד. ועיין מ״ש במשנה ב׳ פ״ט דסנהדרין. [*ובני מהר״ר אברהם שיחי׳ מחבר פי׳ לירושלמי הראה לי דבירושלמי הכא ובסנהדרין פ״ק דף י״ט ע״א. א״ר נראין דברי ר״ש בסמיכה ודברי ר״י בעריפה וכו׳]:

ב נמצא סמוך לספר. כתב הר״ב דכתיב כי ימצא. פרט לממציא כו׳. וכתבו התוס׳ בפ׳ הנחנקים (סנהדרין ד׳ פ״ו) דליכא לאקשויי אדהכא מדכתיב (דברים כ״ב:כ״ב) כי ימצא איש שוכב עם אשה בעולת בעל. דאימא ה״נ פרט לממציא כו׳. כגון בית פלוני דשכיחי ה״נ דפטירי. [ואין חילוק בין לשון פרט למצוי דהתם או פרט לממציא דה״נ בגמרא דהכא גרס פרט למצוי והרמב״ם בפירושו כתב פרט לממציא. ובחבורו פרק ט׳ מהל׳ רוצח נראה דגרס פרט למצוי. ועיין מ״ש במשנה ב׳ פרק ב׳ דמכות] דהכי נמי דרשינן מכי ימצא באדמה. דהוי כמסקנא דהתם דדרשינן מונמצא בידו וה״נ באדמה כמו בידו:

או לעיר שאין בה ב״ד. דבעינן זקני העיר וליכא. גמ׳:

דברי ר״א. גמ׳. קסבר אפשר לצמצם וקרובה. ואפילו קרובות. פירש״י כמו ובהמה רבה (יונה ד׳) וכתב הר״ב ואין כן הלכה אלא שתיהן מביאין עגלה אחת בשותפות. והכי אמרינן בבכורות פ״ב דף י״ח דקסברי א״א לצמצם ויביאו בשותפות ויתנו ביניהן ויאמרו אם זו היא הקרובה הרי היא שלהן. ואלו יקנו להם חלקם במתנה. ואם אלו וכו׳:

ג נמצא ראשו כו׳. כתב הר״ב במת מצוה קנה מקומו לקוברו שם [עסקינן] דזה אחד מעשרה תנאים שהתנה יהושע בפרק מרובה [ב״ק דף פ״א]. רש״י:

ד רבי אליעזר אומר מטבורו. פי׳ הר״ב קסבר עיקר חיותא בטבוריה הוא כו׳. וז״ל הרמב״ם לפי שהוא אמצעות הגוף הכולל כלי המזון שבהם נמשך המאכל. ר״ע אומר מקום שאיפת הרוח הוא הצורך הגדול בחיות לפי שנאמר כל אשר נשמת רוח חיים באפיו:

רבי עקיבא אומר [כו׳]. כתב הר״ב והלכה כר״ע. וכ״כ הרמב״ם וכתב הכ״מ בפ״ט מהלכות רוצח. ויש לתמוה דהא קי״ל משנת ראב״י קב ונקי וצריך לומר שסובר שלא נאמר כלל זה לדחות מאי דקיי״ל הלכה כר״ע מחבירו ע״כ. ועיין מ״ש כבר בזה במשנה י׳ פ״ח דעירובין בס״ד:

ה ואין המום פוסל בה. דמהו דתימא ניליף מק״ו. ומה פרה שאין השנים פוסלות בה [כדתנן בר״מ פרה כשירה הזקנה וכו׳] מום פוסל בה דכתיב (במדבר י״ט) אין בה מום. עגלה ששנים פוסלות בה [כדתנן התם]. אינו דין שיהא מום פוסל בה קמ״ל דלא. דשאני התם דאמר קרא (שם) אשר אין בה מום. בה מום פוסל. ואין מום פוסל בעגלה. כך למדתי מהגמרא:

ואיתן כמשמעו קשה. פי׳ הרמב״ם חזק ההמשכה. וכ״כ בחבורו פ״ט מהלכות רוצח ומורידין אותה אל נחל ששוטף בחזקה וזהו איתן האמור בתורה. ע״כ. אבל רש״י מפרש בפירוש החומש נחל איתן קשה שלא נעבד. ע״כ. לדבריו נחל האמור כאן אינו של מים. אלא עמק. וכן מביא רש״י מה שדרשו בפרקין א״ר יוחנן בן שאול מפני מה אמרה תורה הביאו עגלה בנחל. אמר הקב״ה יבא דבר שלא עשה פירות ויערף במקום שאין עושה פירות וכו׳. ופירש״י נחל איתן קשה. ע״כ. אבל נראה בעיני דהיינו פלוגתייהו דרבי יאשיה ור׳ יונתן בברייתא בגמ׳. אשר לא יעבד ולא יזרע לשעבר דברי ר׳ יאשיה [דדריש אשר דמוכח דלאו לשון צוואה היא. אלא לישנא דלשעבר] ר׳ יונתן אמר להבא. דרש״י נסיב לה בפי׳ החומש אליבא דר׳ יאשיה משום דמשמעות דאשר הכי משמע טפי דלא בא לאוסרו להבא. אבל הרמב״ם בפירוש המשנה דבהדיא תנן ומקומה אסור מלזרוע ומלעבוד. ש״מ דמתני׳ דלא כר׳ יאשיה אלא כר׳ יונתן. [ועיין מ״ש עוד לקמן בזה] הלכך ניחא להרמב״ם טפי לומר דנחל היינו נהר. שכן פירושו ברוב המקומות. ועוד דכן דוירחצו את ידיהם משמע מהנחל. והשתא האי דדריש רבי יוחנן בן שאול לא אתיא אלא אליבא דר׳ יאשיה. דאי לרבי יונתן אדרבה כל נחל מגדל ועושה פירות אם בעצמו בדגים. ואם בשפתו לכשיזרע או יעבד. ועוד י״ל דלהרמב״ם לרבי יאשיה נמי נחל היינו נהר. אלא דקרא אתני שיהא המקום שעורפים בו הוא במקום שלא נעבד בו. ואתיא רבי יוחנן בן שאול ככ״ע ומתני׳ מיהא דלא כר׳ יאשיה דהא אליביה לא אסרה תורה לזרוע כו׳ לפיכך ניחא להרמב״ם לפרש קשה על חוזק הנהר:

אע״פ שאינו איתן כשר. פי׳ הר״ב שלא נאמר איתן לעכובא אלא למצוה. וכן פירש״י. וקצת קשה. דהוי ליה למתני ואם אינו איתן כשר שזהו ל׳ דיעבד. אבל לשון אע״פ משמעותו להוציא ולאפוקי שלא נטיל עוד תנאי בדבר. ועוד דלשון אם אינו כו׳ לשון קצרה הוא. מלשון אע״פ שאינו כו׳. ולמה לו להאריך. והרמב״ם פי׳ וז״ל ענין איתן גדול כמו שאמר. גוי איתן הוא (ירמיה ה׳) . ואומר אם היה חזק ההמשכה ואפילו שלא היה גדול השיעור כשר. וכבר פירשו איתן קדמון. ע״כ. בא לומר שאיתן יש בו שני פירושים גדול וחזק. ושאמר התנא דקפידת הכתוב על החוזק. ואע״פ שאינו גדול. ומעתה

ל״ק מ״ש הכ״מ וז״ל ודע ששם במשנה שנינו אע״פ שאינו איתן כשר. ופירש״י דלא כתיב ביה עכובא. ולא נאמר אלא למצוה. ולא ידעתי למה השמיטו רבינו ע״כ. שמבואר נגלה שלא השמיטו שהרי לפי פירושו ה״ק אע״פ שאינו גדול וא״כ מכיון שכתב נחל ששוטף בחזקה. וזהו איתן האמור בתורה. כבר נכלל בזה שאין עוד תנאי בענין איתן אלא מה שביאר בלבד ששוטף בחזקה. וא״ת ולהרמב״ם שכתב דממעטים גדול ואמאי. והא כתיב גוי איתן. וכי תימא דהיינו דכתב וכבר פירשו איתן קדמון דא״כ נצריך להיות קדמון ולא שיהיה עשוי מחדש. אבל ודאי שז״ש וכבר פירשו איתן קדמון ר״ל וגם זה הפירוש ממועט בדברי משנתינו באמרה אע״פ שאינו איתן ולא הצריכה אלא שיהיה קשה בלבד ולא זולת. והדרא קושיא לדוכתיה דהיאך ממעטינן הני פירושים וקרא כתיב גוי איתן ל״ק דקראי אחרינא כתיבא כדאיתא בגמ׳ ת״ר מנין לאיתן שהוא קשה שנאמר (במדבר כ״ד) איתן מושבך ושים בסלע קנך. ואומר (מיכה ו׳) שמעו הרים את ריב ה׳ והאיתנים מוסדי ארץ:

מאחוריה. פי׳ הר״ב ממול ערפה דגמר עריפה מחטאת העוף. גמ׳. ועיין בפירוש משנה ה׳ פ״ו דזבחים:

ומותר לסרוק כו׳. פירש הר״ב מה זריעה כו׳. אף כל עבודה כו׳ ואימא אשר לא יעבד בה כלל ולא יזרע פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט זריעה אין מידי אחרינא לא אשר רבויא הוא *) גמ׳. והיינו נמי כר׳ יונתן דאדאמרינן ר׳ יאשיה מאשר נ״ל כמ״ש לעיל. קאמרינן ור״י אשר רבויא הוא:

ו **במקום עריפה של עגלה.** גמ׳. ת״ר ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל שאין ת״ל הערופה. ומה ת״ל הערופה על מקום עריפתה של עגלה:

ופטרנוהו בלא מזון כו׳. כן הגי׳ בספרים. והר״ב שפירש בלא מזונות כו׳ לפי שבגירסתו ל״ג בלא מזון. וכן ל״ג בלא לויה אלא בברייתא בגמ׳. וכ״כ רש״י ופטרנוהו. בגמ׳ מפרש בלא מזונות וגירסתם מצאתי בנוסת משנה שבירושלמי:

בלא מזון. והוצרך ללסטם את הבריות ולכך נהרג. רש״י:

והנחנוהו בלא לויה. יחידי בלא חבורה. רש״י:

והכהנים אומרים. כדכתיב לעיל (דברים כ״א:ה׳) ונגשו הכהנים בני לוי ולא פירש על מה הם נגשים. רש״י:

כפר לעמך וגו׳. עיין במשנה ח׳ פ״ג דיומא כתבתי דבמקום שנאמר כפרה ילפינן מחורב דבעי למימר אנא כדאשכחן להלן. אנא חטא וגו׳. ופרכינן התם בגמרא דף ל״ז בעגלה ערופה נמי. וקאי בקשיא:

לא היו צריכים לומר ונכפר כו׳. כלומר ונכפר דכתב בקרא לאו אועגו ואמרו קאי שיהא אף זה בכלל אמירה אלא מלתא באנפי נפשה היא שרוח הקדש בשרה כו׳. [רש״י]:

ז **נמצא ההורג עד שלא נערפה תצא ותרעה בעדר.** פירש״י דס״ל האי תנא דעגלה ערופה אין ירידתה לנחל איתן אוסרתה אלא עריפתה. והרמב״ם בפ״י מהלכות רוצח פסק שירידתה לנחל איתן אוסרתה בהנאה. וכתב הכ״מ דאפ״ה תצא ותרעה בעדר. משום דאדעתא שימצא ההורג לא אקדשה שהרי דבר מצוי הוא שימצא ההורג. וכ״ש לפי מה שפירשו קצת מפרשים שמתועליות המדידה והענינים הנעשין במצוה שעל ידי כך הוא קרוב שיתגלה מי הוא ההורג. דהא ודאי מעיקרא מסקי אדעתייהו שימצא ההורג ולא גמרי ומקדשי. ע״כ:

תקבר. דאסורה בהנאה עיין בפירוש הר״ב משנה ט׳ פ״ב דקדושין:

ח **עד אחד אומר ראיתי וכו׳.** עיין מ״ש בכולה מתניתין בפ״ו משנה ד׳ וכן שם בפירוש הר״ב דמה שחסר בזו. גילה בזו. כי שתיהן בענין אחד ואין חלוקה ביניהן:

אשה אומרת כו׳. לשון הרמב״ם בפרק ט׳ מהלכות רוצח אשה אומרת כו׳ בין שבאו שתיהן כאחת בין שבאו זו אחר זו. ע״כ. וכתב הכ״מ דעד כאן לא מפלגינן בין באו בבת אחת לבאו בזה אחר זה. אלא דוקא כשהעד הראשון הוא כשר ולאפוקי מהראב״ד שכתב על זה נראה מהגמרא שהוא שבוש דבזה אחר זה הראשון עקר. ואפילו אשה. עכ״ל הכ״מ. ולי קשיא *) לשון הרמב״ם שבפי״ב מהלכות גרושין לענין עדות היתר א״א לא ביאר בזה כלל ולא עוד אלא שהמגיד כתב עליו שם וז״ל וה״ה לאשה אומרת מת והתירוה לינשא על פיה ואח״כ באה אשה אחרת ואמרה לא מת לא תצא מהתירה הראשון וזה מוסכם ע״כ ואין לחלק דהתם בהתירוה דהכא נמי בעינן שהב״ד הורו על פיה שלא תיערף וכמ״ש בשם התוס׳ בענין עדות סוטה בפ״ו וצ״ע:

ט **משרבו הרוצחנין בטלה עגלה ערופה.** פירש הר״ב לפי שמכירין כו׳ כדת״ר [לעיל] לא נודע מי הכהו הא נודע מי הכהו אפי׳ א׳ בסוף העולם [הכיר בו] לא היו עורפין:

משבא אלעזר בן דינאי. ורצחן מפורסם היה כדאמרי׳ בעלמא בפ״ב דכתובות דף כ״ז אדתנן ע״י נפשות אסורה כגון אשתו של בן דינאי ופירש שם רש״י רוצח היה ואלעזר שמו כדאמר בפרק עגלה ערופה:

ותחינה בן פרישה. בן פרישה היה נקרא. ה״ג בס״א. אבל בן דינאי לא הוצרכו להחזיר ולשנות שמו כי זה [השם] בן דינאי נאה לו כי ראוי לדונו. א״נ לשון איש ריב ומדון. וכהר״ר זנוויל כ״ץ אמר לקיים גירסת הספר ולהגיה ותחלה במקום ותחינה ואין נ״ל שהרי תחלה בן דינאי היה נקרא ואם גם זה השם נשתנה הוה ליה לתנא לומר כן שנשתנה בשתי אלו השמות. ועוד למה נשתנה פעמיים:

בן הרצחן. ירושלמי בריה קטילה:

שנאמר לא אפקוד וגו׳. ולא מייתי קרא דונקה האיש דכתב הר״ב במשנה ב׳ פ״ק וילפינן מיניה לכל עון דזנות שבאיש כדאיתא לעיל ריש פ״ד דבהאי קרא טפי טובא קמ״ל. והכי איתא בגמ׳ ת״ר ונקה האיש מעון. בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו. ואומר לא אפקוד וגו׳ מאי ואומר. וכי תימא עון דידיה אין. דבניה ודבנתיה לא. ת״ש לא אפקוד וגו׳. וכי תימא עון א״א אין. עון דפנויה לא. ת״ש כי הם עם הזונות יפרדו *) (הושע ד׳:י״ד). [*ועמ״ש סוף משנה י״ב] ועמ״ש במשנה ה׳ פ״ג:

בטלו האשכלות. פי׳ הר״ב איש שהכל בו. כלומר תורתם אמת מבלי דופי ושכחה ומחלוקת. רש״י בגמ׳. ובמשנה כתב עד ימיהן לא היה מחלוקת בחכמי ישראל כולן היו אומרים דברים כנתינתן למשה מסיני והן הראשונים שנחלקו בסמיכות קרבנות ביו״ט כדאמרינן בחגיגה [טז:] והוא היה מחלוקת ראשון שהיה בישראל בדברי תורה. ע״כ. והרמב״ם פי׳ אשכלות כינוי על אדם הכולל המדות המעלות והחכמות לפי מיניהם והוא מה שאמרו אשכלות איש שהכל בו:

שנאמר אין אשכול וגו׳. לראיה שאשכול נאמר לכנוי בן אדם החשוב בעיני אלהים יתברך:

י יוחנן כהן גדול כו׳. משנה זו שנויה כבר בסוף מסכת מעשר שני. ועיין מ״ש שם בס״ד:

יא סנהדרין. כתב הר״ב שונאי הדרת פנים. ועיין מ״ש בריש מסכת סנהדרין:

בטלה השיר מבית המשתאות. פירשו הפוסקים בשם רבינו האי גאון ז״ל דהיינו שיר של אהבה שבין אדם לחברו ולשבח יפה ביפיו. אבל שירות ותשבחות וזכרון חסדים של הקב״ה מנהג כל ישראל לאמרן בבית חתונה ובבית המשתאות בקול נגינות ובקול שמחה:

שנאמר בשיר לא ישתו יין. והר״ב שכתב דכתיב זקנים משער שבתו וגו׳. משום דמנלן דמשבטלה סנהדרין כתיב. כדאיתא בגמ׳. וקרא דזקנים וגו׳ לא כתיב ביה דאסור אלא משמע דנשבת מאליו להכי מייתי מתני׳ קרא בשיר לא ישתו דלמיסר משמע. מ״ש הר״ב הזקנים היושבים בשער. לשון הרמב״ם והם הזקנים שאמר הקב״ה עליהם תתן לך בכל שעריך:

יב בטל השמיר. כתב הר״ב ובו פתחו אבני האפוד וכו׳. דכתיב בהו במלואותם שלא יחסרו בהם וכו׳. ומראה להם וכו׳ והן נבקעות מאליהן כתאנה זו שנבקעת בימות החמה ואינה חסירה כלום וכבקעה זו שנבקעת בימות הגשמים ואינה חסרה כלום. [*ברייתא בגמ׳]:

ונופת צופים. פי׳ הר״ב דבש הבא ממקום ששמו ציפיאה ומדקדוק הלשון ששם העצם לא יתרבה. וא״כ היאך אמרו צופים. ונ״ל לדברי הר״ב שהמקום ההוא נקרא צופים בלשון מקרא כמה דאת אומר הרמתים צופים בריש שמואל וכן נקרא בימי התנאים. אלא שנשתבש אח״כ בפי ההמון ובימי הר״ב והיו קוראין אותו צופיאה. ול׳ הרמב״ם מין דבש שהיה בא מא״י נקרא צופים משמע שר״ל שהדבש נקרא צופים. ובגמ׳ זה דבש הבא מן הצופים ופירש״י ההרים הגבוהים שמשם צופין למרחוק ומפרשינן בגמ׳ כדמתרגם רב יוסף [כאשר תעשינה הדבורים] (דברים א׳:מ״ד) כמה דנתזין דבריאתא ושייטין ברומי עלמא ומייתין דובשא מעשבי טורייא. וזה מן התימה על הר״ב שמפרש בענין אחר ממה שאמרו בגמ׳. ואע״ג דבתר הכי מייתי גמ׳ מתני׳ ט׳ פ״ה דמכשירין דתנן בה דבש זיפים. ואיכא דמפרש על שם מקומו כדכתיב (יהושע ט״ו:כ״ד) זיף וטלם ובעלות. לא משמע דמייתי לה לענין פירושא דמשנתינו. אלא דאגב דתנן הכא נופת צופים ומפרשינן בדבש טוב ומשובח. מייתי ליה מתניתין דמכשירין דמיירי נמי בדבש המשונה משאר דבש בענין העובי. אבל לא לומר דכי היכי דהתם איכא דמפרש על שם מקומו. הכי נמי הכא דכוותיה דאי הכי כי היכי דהתם מייתי ליה קרא דכתיב ביה מקום הנקרא זיף הכי נמי הוה ליה למיתי הכתוב דכתיב ביה מקום הנקרא צופים:

ופסקו אנשי אמנה. פי׳ הר״ב אנשים שמאמינים בהקב״ה. גמ׳. ופי׳ רש״י מאמינים בהקב״ה לוותר ממונם לנוי הדור מצוה ולצדקה ולהוצאות שבתות ויו״ט:

שנאמר הושיעה ה׳ וכי גמר חסיד. וסיפיה כי פסו אמונים מבני אדם. ואע״ג דדוד אמרו מצינו לו כמה מזמורים שאמרן על העתיד וחכמינו ז״ל ידעו שזה שפסקו *) אמונים היה משחרב בהמ״ק [*ודכוותיה נמי במ״ט]:

יג הטהרה נטלה. ול׳ הר״ב בטלה וכן ל׳ הרמב״ם. והכי איתא בברייתא בגמ׳:

המעשרות נטלו את שומן הדגן. פי׳ הר״ב דמעשר אקרי חלב. כדכתיב כל חלב יצהר וכן פירש״י בגמ׳. וסיפיה דקרא וכל חלב תירוש ודגן. ואע״ג דקרא

בתרומה משתעי [בפרשת קרח] כבר כתבתי במסכת דמאי רפ״ד שהשאילו שם מעשרות לכל המתנות אבל קשה לי אמאי נקט ר׳ שמעון בן אלעזר שומן דגן טפי משומן יצהר ותירוש. והא בהו נמי שייך לשון שומן כדר׳ יוסי במתניתין דלעיל שומן הפירות. ושמא משום דדגן הוא צורך לבני אדם יותר מהכל. אבל הוא הדין לאינך:

יד **בפולמוס.** פירש הר״ב חיל וכן פירש״י. ובאיוב ה׳ ואל מצנים יקחהו מתורגם ופולמסין במאני זיינא ידברין׳ה:

עטרות חתנים. פי׳ הר״ב מאבן מלח כו׳. גמ׳. ובפ״ק דגיטין דף ז׳ מייתי לה ופי׳ התוס׳ עטרות שעושין כעין כיפה למעלה מראשו. אבל בראשו לא דהא של קנים אמרי׳ נמי דעושין ואין דרך לשום עטרה של קנים בראש האדם:

עטרות כלות. פירש הר״ב כעין עיר כו׳. ועיין מ״ש בשם התוספות ברפ״ו דשבת:

ושלא ילמד אדם את בנו יונית. כתב הר״ב מפרש בגמרא משום מעשה שהיה (כשיצאו) [צ״ל כשצרו] מלכי חשמונאי זה על זה כו׳ ותימה דהא בפולמוס של טיטוס תנן והוא החריב הבית כמ״ש הר״ב. ואע״פ שזה לא היה בפולמוס האחרון שהוא החורבן. מ״מ הוא שהחריב ותנן בספ״ז אגריפס המלך וכו׳ ופירש הר״ב מזרעו של הורדוס היה ובימיו נחרב בית שני. ומצאתי בתוספות ספ״ז דב״ק שהקשו כן. דטיטוס היה בשעת החורבן כדאמרי׳ בהניזקין ומלכי בית חשמונאי קדמו טובא. כדאמרינן בפרק קמא דעבודה זרה. ותירצו די״ל דמעיקרא גזרו ולא קבלו מנייהו. א״נ אי הוה בעי למיקם [באורר] לא היה מקרי עבריין. אבל לבסוף איכא גזירה דרבנן ע״כ. [*ובמנחות פרק ר׳ ישמעאל (מנחות דף ס״ד) מסיימי. ומיהו קשה דהא אמרינן [שבועות דף ל״ז] ארור בו קללה בו נדוי]. ומ״ש הר״ב באותה שעה אמרו ארור שיגדל חזיר. גמרא. ותימה דלא תנן לה נמי וי״ל דשנויה היא בהדי איסור גדולין דספ״ז דב״ק [ד׳ פ״ב] ולא הוצרך לשנותה בכאן. ועי׳ מ״ש שם בשם התוספות:

ורבותינו. ר״ל רבינו הקדוש המחבר. רמב״ם:

טו **מושלי משלים.** לשון הר״ב כגון ממשלות שועלים וכו׳. וז״ל רש״י מושלי משלות לתת (אות) אמלתא וטעם לחכמה ליכנס בה בשערי בינה כגון ממשלות שועלים כו׳ ע״כ. וללשון זה ניחא לישנא דכגון. וכן ממשלות ומ״ם ראשונה במקום מן:

השקדנים לשון הר״ב שוקדים על דלתות בית המדרש כו׳. וכן לשון רש״י. ולשון הכתוב (משלי ח) הוא לשקוד על דלתותי יום יום ומפרש בשרשי [ר׳ דוד] קמחי. ענין המהירות וההשתדלות וההתמדה על הדבר:

משמת ראב״ע פסק העושר כו׳. כדאמרינן תריסר אלפי עגלי הוה מעשר מעדריה כל שתא. רש״י:

שהיה קטנותן של חסידים. פירש הר״ב מקטניהן וסופן וכן פירש רש״י. ולבי מהסס שא״כ כינוי השם שלא לכבודו. והרמב״ם כתב ופירוש קטנותם של חסידים בכללם ושרשם לפי ששורש הדבר התחלתו קטן עכ״ל. ובירושלמי מצאתי בנוסח המשנה שהיה תמציתן של חסידים וכן עוד שם בברייתא:

זיו החכמה. כתב רש״י זה לא ידענא מאי היא ע״כ. ואנא לא ידענא אמאי לא מפרש כעין שמפרש לזיו הכהונה דלקמן:

בטל כבוד התורה. כתב הר״ב שעד שמת כו׳ והיו לומדים תורה מעומד. עיין מ״ש במשנה ד׳ פרק קמא דאבות:

ומתה טהרה ופרישות. לא ידענא אמאי נקט לשון משונה ולא קאמר ובטלה:

זיו הכהונה. לשון רש״י שהיה חכם ועשיר. וכהנים רבים אוכלים על שלחנו ע״כ. ונ״ל שז״ש חכם צ״ל א) כהן. שכן היה כהן כדתנן במסכת פרה פרק ג׳ משנה ה׳ ועוד אמרו בסוף פרק ד׳ דפסחים [ד׳ נ״ז] שצווחה עזרה שאו שערים ויכנס רבי ישמעאל בן פאבי תלמידו של פנחס וישמש בכהונה גדולה:

רבי פנחס בן יאיר כו׳. בנוסחא אחרינא שהיא ברייתא. ולכך לא פירשוה הרמב״ם והר״ב. אבל בנוסח בבלי וירושלמי היא במשנה עד רבי פנחס בן יאיר תניין. וכן גי׳ רש״י:

חברים. ר״ל תלמידי חכמים. וכבר כתבתי בשם הרמב״ם בפ״ב דדמאי משנה ג׳ שנקראו כן על שם שחברתם חברה נאמנת ע״ש:

ובני חורין. לשון רש״י מיוחסים:

חפו ראשם. שגברה יד עזי פנים ממזרים שהם עשירים. ואלו עניים:

ונדלדלו אנשי מעשה. אין חש להם:

ואין דורש. לישראל:

ואין מבקש עליהם רחמים. עכ״ל רש״י:

ואין שואל. בשלום חברו. כן נ״ל:

רבי אליעזר הגדול. הוא רבי אליעזר בן הורקנוס תלמיד ריב״ז כנזכר בפרקי אבות [פ״ב מ״ח]:

שרו חכימיא. לשון רש״י. התחילו החכמים:

ספריא. מלמדי תינוקות שהם קטנים מן החכמים. ע״כ:

כחזנא. עיין פירושו ריש פ״ד דיומא:

כעמא דארעא. כעמי הארץ ב) כעממים בגוים. רש״י:

ואין שואל ואין מבקש. הכי גרסינן במשנה בגמרא דבבלי וירושלמי. ולא קשיא דלא אמר ואין דורש. כיון דתרי תנאי נינהו. ולישנא דמר הכין. ודמר הכין:

בעקבות משיחא. בסוף הגלות לפני ביאת המשיח. רש״י:

ויוקר יאמיר. וכן הגירסא בבבלי וירושלמי. ורש״י לא פירש כלום ואולי גירסתו כגירסת בעל עין יעקב דגריס ויוקר יהא. וכן מצאנו במדרש רבה שיר השירים בפסוק התאנה חנטה. ויוקר הוה. ובפרק חלק (סנהדרין דף צ״ז) גרסינן והיוקר יעוות ופירש״י היוקר יעוות. שלא יכבדו זה את זה. יקר כבוד. ל״א היקר יעוות מכובד שבהן יהא עותן ורמאי. מ״ר ע״כ. והר״ר נתן פלאצקע״ר אמר כי יאמיר מענין גבהות כמו שפירש הר״ב על אמרכל במשנה ב׳ פ״ה דשקלים. וכיוצא בזה פירש הרד״ק בראש אמיר דישעיה י״ז שהוא הסעיף העליון ויהיה ענינו בכאן שהיוקר יגדל עד למעלה כאדם האומר יש יקרות שאין למעלה הימנו. עוד יש לפרש מלשון את ה׳ האמרת היום (דברים כ״ו:י״ז) שפירש״י מל׳ אהבה ויוקר כפירוש ראשון שכתב רש״י בפרק חלק. שענינו כבוד. והמכוון שהכבוד יהיה נאהב מאד לרדף אחריו. והרי זה דוגמת וחוצפא יסגא ומענינו:

והיין ביוקר. שהכל עוסקין במשתאות. רש״י:

ואין תוכחה. אין לך אדם שיכול להוכיח שכולם נכשלים בחטאות וכשמוכיחין א״ל אתה כמוני. רש״י:

בית ועד. של חכמים יהיו לבית זנות. שכלו החכמים ואין לומד תורה ויהא חרב מאין איש ובעלי זימה מתגודדים שם מפני שחוץ לעיר היו בתי מדרשות שלהם. רש״י:

רבי פנחס בן יאיר כו׳. ליתא בבבלי ולא בירושלמי בנוסח המשנה. ולא בגמ׳ דהכא. אבל בלשון אחרת שנויה בברייתא דספ״ק דע״ז דף כ׳ בבבלי. ובירושלמי פ״ג דשקלים מסכים לנוסחאתינו אלא דל״ג פרישות ובעל יפה מראה יהיב טעמא משום דכולהו מייתי להו מקרא [כדאיתא התם בירושלמי] ודטהרה מביאה לידי פרישות. ושפרישות מביאה לידי קדושה לית ליה קרא. ע״כ. ולי נראה דהירושלמי ס״ל דאין בין טהרה לפרישות דהיינו מטהר עצמו היינו פורש עצמו מדבר המותר. ובירושלמי פ״ק דשבת איתא נמי בגירסא אחרת קצת. אבל בעל יפה מראה תקנה כגי׳ דשקלים:

זריזות מביאה לידי נקיות. פירוש זריזות שהוא זהיר ומהיר במצות. כד״א זריזין מקדימין למצות. וזהו פירוש הר״ן במסכת ע״ז. וכן בכללו שהוא זריז להשמר עצמו שלא תבא עבירה לידו. וזהו פירש״י. ופירוש נקיות נקי באין חטא:

ונקיות מביאה לידי טהרה. פירש״י צח ומלובן ועדיף מנקי ע״כ. ואי הכי נוכל לעשות כמה חלוקות בבחינת הנקייה. וכן בכולן. ונראה לי כפירוש שכתב בעל יפה מראה בשם נ״י כלומר טהרת הלב כשימנע עצמו מעבירות יגרום לו שאפילו במחשבתו לא יחטא ומה שהקשה עליו בעל יפה מראה דקרא דמייתי בירושלמי. וכפר עליה הכהן וטהר (ויקרא י״ב:ח׳). לא רמיזא ביה טהרת המחשבה. נ״ל דאי משום הא לא איריא דהא בטהרה מביאה לידי קדושה דמייתי מדכתיב (שם ט״ז) וטהרו וקדשו הוצרך הוא עצמו לפרש שאינו אלא דוגמא בעלמא וה״נ נימא דכותה וי״מ פירש דטהרה דהכא היינו אוכל חוליו בטהרה:

וטהרה מביאה לידי פרישות. אף מדבר המותר פורש להחמיר על עצמו. רש״י:

ופרישות מביאה לידי קדושה. פי׳ י״מ שהוא פרישות טפי להתקדש אפי׳ מהצריך לגופו כגון נזירות היין ותעניות וסגופים. ע״כ. ויהיה פירוש קדש עצמך במותר לך שארז״ל [יבמות כ. סנהדרין נג.]. כלומר במותר וצריך לך:

וקדושה מביאה לידי ענוה. פירש י״מ בשם הר״ן מתוך שהוא מבזה עניני העולם בא לידי ענוה:

וענוה מביאה לידי יראת חטא. כתב י״מ הר״ן פירש שהוא ירא ממנו כירא מן האויב. ולא הונח בזה. דמאי רבותא דיראת חטא בתר פרישות וטהרה וקדושה. וי״ל דיראת חטא היינו שמצד החטא בעצמו מתירא. ולא מיראת הפורענות אלא מאהבת המקום או מפני מוראו ואין זה מורא פורענות אלא שמוראו וגדלו ואימתו מוטלת עליו. א״נ ר״ל שמדקדק מאד פן יכשל בחטא אפי׳ בשוגג ע״כ. ועיין מ״ש במשנה ח׳ פ״ב דאבות:

ויראת חטא מביאה לידי חסידות. כתב י״מ הר״ן פירש שכל מעשיו לשם שמים. ולי נראה לפרש דהיינו ויתורו עם חביריו לפנים משורת הדין במשאו ומתנו. ע״כ. *) (וכהר״ן) בפירוש הר״ב משנה ח׳ פ״ב דאבות. ובמשנה ג׳ פרק ט״ז דשבת כתבתי דויתור החסיד משלו במקום שיש נדנוד עבירה הוא. ומפירש״י העתקתיו:

וחסידות מביאה לידי רוח הקודש. פירש רש״י להשרות עליו שכינה. ע״כ:

ורוח הקדש מביאה לידי תחיית המתים. בירושלמי דכתיב (יחזקאל ל״ו) ונתתי רוחי בכם וחייתם שבתחלה יתן בהם רוח הקדש. וע״י זה יחיו. וכן פי׳ נמוקי יוסף ונתתי רוחי בכם. שרוח הקדש נדבקת בהם. ואע״ג דפשוטו נתינת הרוח בגופם כדי שיחיו. כדכתיב התם (יחזקאל ל״ח) מארבע רוחות בואי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו. אפשר דמדכתיב הכא רוחי ולא קאמר רוח כדכתיב לעיל מיניה ונתתי בכם רוח וחייתם משמע הרוח המיוחד להם. דהיינו רוח הקדש. לשון י״מ:

תחיית המתים בא ע״י אליהו ז״ל. ובירושלמי תחיית המתים מביאה לידי אליהו. ומייתי מדכתיב (מלאכי ג׳:כ״ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה׳ הגדול והנורא. ופי׳ הר״ן וכיון דבשביל אותו יום אתי אליהו. נמצא שתחיית המתים גורמת לאליהו שיבא:

סליק מסכת סוטה